

K 10409
1

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მეც

იპოლიტე ვართაგავა

XIX საუკუნის
ქართული
ქურნალ-გაზეთების
გამოცემილი
რელაქტორები

1 9 5 7

იპოლიზა ვართაგაძე

XIX საუკუნის ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოჩენილი რედაქციონები

14047
K10401

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი — 1957

0

რედაქტორი ი. ზოცხაძე

21040

რელიჯიოზისაგან

ქართულ პერიოდულ პრესას არც თუ ისეთი დიდი ხნის ისტორია აქვს, იგი თავისი არსებობის დაახლოებით თოთხმეტ ათეულ წელს ითვლის. მაგრამ, სამწუხაროდ, დღემდის არ მოგვეპოვება ქართული ჟურნალისტიკის ვრცელი და საფუძვლიანი ისტორია, ისტორია იმ პერიოდული პრესისა, რომელმაც XIX საუკუნეში დიდი როლი შეასრულა ეროვნული კულტურის დაცვისა, განვითარებისა და აღორძინების საქმეში. ჩვენ ძალიან ცოტა ვიცით პერიოდული პრესის იმ თავდადებულ მოღვაწეთა შესახებაც, რომელთაც ყოველივე პირადული საზოგადოებრივი ცხოვრების სამსხვერპლოზე დაუწვავთ და დაუფერფლავთ.

იპ. ვართაგავა პირადად იცნობდა გასული საუკუნის ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორ-გამომცემლებისა და თანამშრომლების ერთ ნაწილს. თავისი მახვილი კალმით ეს დაუცხრომელი პუბლიცისტი და მაღალი ლიტერატურული გემოვნების მქონე კრიტიკოსი აქტიურად მონაწილეობდა ჩვენი პრესის ფურცლებზე. მას საკუთარი თვალით უნახავს ან გაუგონია საინტერესო ამბები და ეპიზოდები გამოჩენილი ქართველი რედაქტორების ცხოვრებიდან.

ეს პატარა ნაშრომი ძირითადად მემუარული ხასიათისაა. იგი მოგვითხრობს იმ თავდადებულ, დაუღალავ შრომასა და ღვაწლზე, რაც ჩვენს წინაპრებს ქართული პრესისათვის გაუწევიათ. ნაშრომში წარმოდგენილია საინტერესო მაგალითები ს. მესხის, გ. წერეთლის, ილ. ჭავჭავაძის და ივ. მაჩაბლის რედაქტორული მუშაობისა; აქ მოთხრობილი რამდენიმე ამბავი ავტორის „მოგონებებშიც“ შეხვდება მკითხველს.

ვიმედოვნებთ, რომ ნაშრომი გამოადგება არა მხოლოდ ჟურნალისტიკის განყოფილების სტუდენტობას, არამედ ყველა დაინტერესებულ პირს, ვისაც ქართული კულტურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების შესწავლა განუზრახავს.

ბიოგრაფიული ნაკრები

XIX ს. ქართველ მწერალ მოღვაწეთა შორის გ. წერეთელი ერთ-ერთ გამოჩენილ და დიდად ორიგინალურ ფიგურას წარმოადგენს. იგი ევროპულად განათლებული ინტილიგენცია; მოწინავე, პროგრესული იდეების მიმდევარი, სიმართლისა და ჭეშმარიტების დაულაღვი მქადაგებელი, უტყუარი მხატვრული ნიჭის მქონე; იგი, ბიუხნერისა და მოლემოტის მატერიალისტური მსოფლმხედველობის გამზიარებელი, საქართველოს პატრიოტი, მისი ისტორიის, არქეოლოგიის და ენის მკვლევარია. როგორც ბელეტრისტმა, მან ჩვენში საფუძველი ჩაუყარა ფართო სიუჟეტური სოციალურ რომანს („პირველი ნაბიჯი“), რომელშიაც დახატულია საქართველოს არა რომელიმე კუთხე, არამედ მთელი საქართველო. მისი გმირები სხვადასხვა წოდებათა წარმომადგენლები არიან: ქვის მტვრეველი მუშა, ბრწყინვალე ქართველი თავადი, რუსი მოხელე, ქალაქელი ვაჭარი და სხვ.

მრავალფეროვანი იყო გ. წერეთლის საქმიანობა, მძიმე და აუტანელი იყო მისი შრომა. თავდადებულმა მამულიშვილმა მთელი თავისი ენერჯია და განუხეორე-

ბელი სიცოცხლე მშრომელ ხალხს და საყვარელ სამშობლოს შესწირა.

გ. წერეთლის პიროვნებაში დიდმა შემოქმედმა დაჩრდილა ერთი, შედარებით პატარა, მაგრამ უაღრესად მნიშვნელოვანი მხარე მისი შეგნებული მოღვაწეობისა, სადაც მან უდავოდ გამოამჟღავნა ყველა დროის და ეპოქის ქართველისათვის მისაბაძი თვისებები: კოლოსალური ენერჯია, თავგანწირული და უანგარო შრომა მშობლიური კულტურის, ლიტერატურის, მრეწველობისა და მეურნეობის აღორძინებისათვის, ამასთან მოგვცა, ეპოქის მნიშვნელოვანი საკითხების დროული გაგება და შეფასება.

ამჟამად მე მხედველობაში მაქვს გ. წერეთელი, როგორც ქართული ჟურნალ-გაზეთების თვალსაჩინო რედაქტორ-გამომცემელი და პერიოდული პრესის მგზნებარე თანამშრომელი.

გ. წერეთელი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტის სტუდენტი, თავის ამხანაგებში გამოირჩეოდა შრომისმოყვარეობით, მოწინავე, პროგრესული შეხედულებებით, მებრძოლი სულით და მტკიცე ხასიათით. მან სტუდენტობაშივე მიიღო მონაწილეობა „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლაში. „მამათა“ წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლაში გ. წერეთელი უყოყმანოდ დადგა ილ. ჭავჭავაძის მხარეზე და სერიოზული წერილები მოათავსა ჯერ ჟურ. „ცისკარში“, ხოლო შემდეგ „საქართველოს მოამბეში“.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია მისი წერილი „ცისკარს“ რა აკაკანებდა?“. წერილიდან ნათლად იგრძნობა, რევოლუციურ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის საფუძველზე აღზრდილი ახალგაზრდის ნათელი და ფხიზელი აზროვნება, რომლისთვისაც სავსებით

აშკარაა, რომ საზოგადოებრივი წყობილება არ წარმოადგენს გაყინულ მოვლენას, რომ იგი არ ჩერდება ერთ წერტილზე, რომ იბადებიან ახალი მოთხოვნილებანი, ძველთან შედარებით პროგრესულნი და სრულიად კანონიერად მოითხოვენ ძველის მოსპობას და ახალი ურთიერთობის დამყარებას. ახალ ურთიერთობათა შექმნა-ჩამოყალიბების საქმეში წამყვანი როლი ახალმა თაობამ უნდა შეასრულოს და გადამწყვეტი სიტყვა პერიოდულმა პრესამ უნდა თქვას.

წერილში „ცისკარს“ რა აკაკანებდა?“ მოცემულია არა მხოლოდ ჟურნალი „ცისკრისა“ და საერთოდ მოძველებული მსოფლმხედველობის მძაფრი კრიტიკა, არამედ აქვე გვხვდება გ. წერეთლის შეხედულებანი მწერლობაზე და პრესაზე.

პერიოდული პრესა, გ. წერეთლის მართებული შენიშვნით, ხელს უნდა უწყობდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებას და უნდა გამოხატავდეს ხალხის ინტერესებს. „როდესაც ხალხის სიტყვა—წერს იგი— რომლის გამომთქმელადაც უნდა იყოს ყოველი ჟურნალი, არ უბნობს იმას, რაც რომ სტანჯავს ხალხის ცხოვრებას, არ მუსრავს იმ ნაკლულოვანებებს, რაც რომ წინ უდგება ცხოვრების კეთილმდგომარეობას და არ აჩვენებს საზოგადოებას სწავლისაგან გამოსაკვლევს კეზმარიტებებს და კანონებს, რომლების ძალითაც ისპობა ეს ნაკლულოვანებები, მაშინ ყველაფერი უნაყოფოა“.

(გ. წერეთელი. თხზულებანი, ტ. I, გვ. 6).
მოწინავე აზრებითა და იდეებით შეიარაღებულ ი. გ. წერეთელი 1864 წ. თბილისში დაბრუნდა.

ამ დროს თბილისში შედგა ქართველ ინტელიგენტთა ამხანაგობა. ამ ამხანაგობამ შეიძინა ტიპოგრაფია და დაარსა გაზეთი „დროება“. ახლად დაარსებული

დროების რედაქტორობა ამხანაგობამ უყოყმანოდ გ. წერეთელს შესთავაზა.

გ. წერეთელმა დიდი პასუხისმგებლობითა და ახალგაზრდული ენერგიით მოკიდა ხელი ამ დიდ კულტურულ საქმეს. ის არ შეუშინდა არც უსახსრობას, არც ცენზორის სიმკაცრეს და შეგნებულად შეუდგა მძიმე ჯვარის ზიდვას.

თუ რა აუტანელ პირობებში უხდებოდათ გ. წერეთელს და ზოგიერთ მის ამხანაგს გაზ. „დროების“ გამოცემა, მუშაობა რედაქციაში და ტიპოგრაფიაში (ფიზიკური თუ გონებრივი), ამას მოწმობს გ. წერეთლის სიტყვები, რომელიც მან სერგეი მესხის უდროვოდ გარდაცვალების გამო წარმოსთქვა.

„ვერცერთი თქვენგანი იმ საშინელ ჯაფას და თავგანწირულებით ბრძოლას ვერ წარმოიდგენს, რაც მე და ჩემს ამხანაგებს გვინახავს და გამოგვიცდია მესხთან შრომაში. კვირის-კვირამდე, თვისთვეობამდის, დღე და ღამ უძილობა, მუდამ რკინის მტვერში (სტამბაში) ყოფნა და მით სუნთქვა, ამ მძიმე ჰაერით ფილტვების ღვობა“ („დროება“, 1883 წ., № 145).

ახალგაზრდული ენერგია გარკვეულ დრომდე უძლებდა ამ აუტანელ ჯაფას, მაგრამ საბოლოოდ მათი ორგანიზმი უდროოდ იფიტებოდა, ასაკით შუახნისა ხანდაზმულ მოხუცს ემსგავსებოდნენ, ზოგი მათგანი კი ახალგაზრდა შორდებოდა ცხოვრებას. ამის სამწუხარო მაგალითი სერგეი მესხი გახლავთ.

განცხადებაში, რომელიც „ქართულის საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთის“ „დროების“ გამოცემას ეხებოდა და რომელიც გ. წერეთლის მიერ იყო შედგენილი, ნათლად ჩანდა ახალგაზრდა ეჟურნალისტის მიზნები და ამოცანები, რომელსაც იგი პერიოდულ პრესას

უყენებდა. „განათლებულს ქვეყნებში, — ვკითხულობთ განცხადებაში, — თითქმის ყოველი კაცი საჭიროდ რაცხს, რომ დაწვრილებით შეიტყობდეს არა თუ თავისის მამულის გარემოებას, არამედ სხვა ქვეყნების მდგომარეობასაც. ამისთვის იქ იბეჭდება მრავალი ჟურნალი და გაზეთი, რომელნიც ავრცელებენ საზოგადოებაში სხვადასხვა ცნობებსა. — ჩვენი გარემოება, ნამეტნავათ ახლანდელი. მოითხოვს, რომ ჩვენ ვტყობილობდეთ ჩვენი ქვეყნის ყოფა-ცხოვრებას და აგრეთვე მმართველობის განკარგულებებს. გარდა ამისა, რადგანაც ჩვენი წარმატება დამოუკიდებელია განათლებულის ხალხებისაგან შეძინებულს სწავლაზედ და იმათ ცხოვრებაზედ, ამისათვის, თუ გვსურს საკუთარი კეთილდღეობა, უეჭველათ იმათ უნდა ვბაძავდეთ და იმათ სწავლას ვითვისებდეთ. ამ საქმეში პირველი შუამავლობა ეკუთვნის გაზეთებს და ჟურნალებს. ეს იყო მიზეზი, რომ ჩვენ ვიკისრეთ საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთის გამოცემა ქართულს ენაზედ“.

გ. წერეთელს ღრმად სწამდა, რომ პერიოდული პრესა, ჟურნალი იქნებოდა იგი თუ გაზეთი, უნდა ყოფილიყო ყოველდღიური ცხოვრების მაჯისცემის ამსახველი, უალრესად პრინციპული, შეუპოვარი მებრძოლი სულით გაჟღენთილი, ძველის, უვარგისის უყოყმანოდ დამგმობი და ახლის, პროგრესულის მქადაგებელი. გაზეთი „დროება“ უნდა ყოფილიყო ფართო მშრომელი საზოგადოების ნების გამომხატველი, საზოგადოების წინსვლისა და განვითარების ერთ-ერთი ორგანიზატორი. „ცხადია ყველასათვის, — წერდა გ. წერეთელი, — რომ დრო იცვლება. ბევრი რამ, რაც ჩვენის მამა-პაპებისათვის იყო საჭირო, ახლა იმათის შთამომავლობისათვის გამოსადეგი აღარ არის. ჩვენ თვითონ დამსწრენი ვართ, რომ ზო-

ვიერთი რამ, რაც საჭიროდ მიგვაჩნდა, ის ჩვენ დროს უვარგისათ მიაჩნიათ და ჩვენც თავი დავანებეთ. ეს არის ბუნებითი კანონი კაცობრიობის მოძრაობისა და ამ კანონს ვერ წაუფა ვერც ერთი ხალხი, რომელზედაც კი შეიძლება ითქვას, რომ ნამდვილად სცხოვრობს.

ჩვენ უნდა ვეცადოთ დავტოვოთ ყოველგვარი უვარგისი ჩვენს ცხოვრებაში, რაც კი გვიშლის, რომ ნამდვილს განათლების გზას დავადგეთ და დაუახლოვდეთ იმ ხალხს, რომელიც ჩვენზედ წინ არის და ვისგანაც გვმართებს მივიღოთ ბევრი სწავლა.

აი, ჩვენის ფიქრით, როგორი აზრი უნდა ჰქონდეს ყოველს გაზეთს და ჟურნალს, რომელიც კი დაიწყებს ამ დროს თავის შრომას. ამის გარდა ახლანდელ გაზეთს და ჟურნალს უნდა ჰქონდეს ის მნიშვნელობა, რომ ნათელის გარკვევით გაადვილონ ყველა ნამდვილი და კანონიერი სურვილი და საჭიროება. აგრეთვე იმათ უნდა უჩვენონ-საზოგადოებას უნდა, თუ არ არის საჭირო, ან როგორ და რა რიგათ მოიპოვონ და გამოიყენონ ეს საჭიროება, რომ საზოგადოება წავიდეს წინ და მიიღოს ის, რაც მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებას ბუნებით დანიშნული“.

ამგვარი შეხედულებების მქონე ახალგაზრდა რედაქტორმა თავის თანამებრძოლებთან ერთად გაზეთის ვრცელი პროგრამაც შეადგინა და ენერგიის თუ საკუთარი სახსრების დაუზოგავად იგი ცდილობდა ამ პროგრამის სრულყოფილად განხორციელებას, მაგრამ მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო ზოგჯერ დანაპირების შესრულება ვერ ხერხდებოდა. გ. წერეთელი ფართო მკითხველი საზოგადოების წინაშე არ მალავდა მუშაობაში შემჩნეულ მთელ რიგ ნაკლოვან მხარეებს და საჯაროდ აცხადებდა: „ჩვენ თვითონვე ვალიარებთ,

რომ იქნება ბევრი რამ არ ავასრულებთ. რაც დავპირ-
დით მკითხველებს, მაგრამ იმითი ვიმართლებთ თავს,
რომ ამ წელიწადს (ლაპარაკია 1867 წელზე, ი. ვ.) ბევ-
რი იმისთანა ცვლილებანი მოხდნენ, რომელთაც დავგი-
შალეს ჩვენის პროგრამის სრულად ასრულება...

ამას კი ვიტყვით, რომ ჩვენ, ჩვენის მხრით მეცადი-
ნეობა არ მოგვიკლია; მაგრამ ამისი განსჯა თვითონ
მკითხველებისათვის მიგვიჩნია“, ეს იყო ჰეშმარიტი მო-
ქალაქის გულწრფელი ჩივილი, რომელსაც გარემო პი-
რობები ფართო გასაქანს არ აძლევდა და უზღუდავდა
სამოქმედო ასპარეზს.

სავსებით სამართლიანად შენიშნავდა განსვენებული
სიმონ ხუნდაძე, რომ „გაზ. „დროების“ დაარსება ერთ
უმნიშვნელოვანეს ეპოქის დასაწყისად უნდა ჩაითვა-
ლოს ჩვენი ჟურნალისტიკის ისტორიაში. შეიძლება გა-
დაჭრით ითქვას, რომ „დროება“ იყო პირველი
ევროპული ხასიათის გაზეთი ქართულ ენა-
ზე, რომელსაც გარკვეული პოლიტიკური
მსოფლმხედველობა ახასიათებდა და რომ-
ელიც ახალი თაობის დემოკრატიულ მის-
წრაფებებს ემსახურებოდა“ (გ. წერეთელი, „პუ-
ბლიცისტური წერილები“, ტ. 1, გვ. 404. რედაქტორის
შენიშვნები) ამ დიდი საქმის ერთ-ერთი მთავარი ორ-
განიზატორი კი გ. წერეთელი იყო, განსაკუთრებით
იმ პერიოდში, როდესაც იგი გაზეთს უშუალოდ რედაქ-
ტორობდა და მას შემდეგაც, როცა გაზეთის თანა-
მშრომლად ითვლებოდა. ეს გარემოება ჯერ კიდევ
ს. მესხმა შენიშნა და „დროების“ დაარსების ათი წლის-
თავზე წარმოთქმულ სიტყვაში განაცხადა: „ეს შენიშვნა
ისე არ უნდა გათავდეს, რომ ჩვენ არ მოვიხსენიოთ
ერთი პირი, რომელსაც გაზეთის ბედში არა-მცირედი

მონაწილეობა მიუძღვის, რომელსაც ამ ჩვენი „დროებისათვის“ ცოტა ოფლი არ დაუღვრია: ეს პირი არის „დროების“ პირველი რედაქტორი—გიორგი წერეთელი. გიორგი წერეთლის მეცადინეობასა, ნიჭსა და სამშობლოს საქმის სიყვარულს უმადლოდეთ, თუ დღეს ჩვენი გაზეთი ცოცხალია და თუ შემდეგში იმას დღეგრძელობა მოეღის“.

გ. წერეთელმა შეძლო გაზეთის ირგვლივ შემოეკრება იმ დროინდელი ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი: ილ. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ნ. ნიკოლაძე, კ. ლორთქიფანიძე, ს. მესხი, დიმ. ბაქრაძე, ვ. პეტრიაშვილი, ალ. ცაგარელი, ა. ფურცელაძე, მ. გურიელი, გრ. თარხან-მოურავი, პ. უმიკაშვილი, რაფ. ერისთავი, ი. ჯანაშვილი, ნ. ინაშვილი, ნ. დოღობერიძე, სტ. მელიქიშვილი, ვ. თულაშვილი და სხვანი მრავალნი.

ერთი მხრით, მატერიალური ხელმოკლეობა, ხოლო, მეორე მხრით, საცენზურო პირობების სიმკაცრე ართულებდა ისედაც მძიმე სამუშაო პირობებს. ეს იყო მიზეზი, რომ გ. წერეთელს ხშირად უხდებოდა თავისი თანამშრომლების გაფრთხილება. აი, რას სწერს იგი კ. ლორთქიფანიძეს: „მაგრამ ამას კი ძალიან გეხვეწები, წერილებში აზრები დაფარო ისე, რომ ბეც კაითმაზოვის თვალებს არ შეეჩხიროს, თორემ უეჭველად ამოწმის და სტატიას ძალა დაეკარგებაო“.

მრავალი დღე დაჰლამებია გ. წერეთელს გაზეთისათვის მატერიალური სახსრების ძებნაში და მრავალი ღამე დასთენებია მას რედაქტორის მაგიდასთან წერილების სწორებაში, რათა თითოეული სტატიისათვის თავიდან აეცილებინა ცენზორის სისბლისფერი მელანი.

რამდენიმე წლის დაძაბული ფიზიკური და გონებრივი მუშაობის შემდეგ გ. წერეთელმა გაზეთი თავის ნაცად, ღირსეულ თანამოკალმეს, ს. მესხს გადასცა იმისათვის კი არა, რომ შეუშინდა მძიმე მუშაობას, უძილო ღამეებს, მომშხამველ რკინის მტვერს და დააპირა მყუდრო, მატერიალურად უზრუნველყოფელი სამსახურის ძებნა. რა თქმა უნდა, არა. მას სურდა ძველებურ ნარეკლიანი გზით განეგრძო სიარული, უფრო მეტად დაახლოვებოდა ხალხს, საზოგადოების ძირითად ფენას — მშრომელ გლეხობას და მისი გონებრივი და მატერიალური განვითარებისათვის ხელი შეეწყო.

ამ მიზნით 1888 წელს გ. წერეთელმა დაარსა პირველი პოპულარული ქართული გამოცემა გლეხებისათვის. ეს იყო „სასოფლო გაზეთი“.

აქ გვინდა სრულად მოვიტანოთ გ. წერეთლის მიერ შედგენილი „სასოფლო გაზეთის“ პროგრამა. იგი ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს გ. წერეთლის, როგორც ახალგაზრდა ჟურნალისტის, ერუდიციაზე, მის მიზნებზე და ამოცანებზე.

„სასოფლო გაზეთში“ იქნება შემდეგი ნაწილები:

I ოფიციალური ნაწილი:

მთავრობის განკარგულება, რომელიც განსაკუთრებით შეეხება სასოფლო სამმართველოთა.

ა) განკარგულებანი რომელნიცა სასულიერო სამმართველოთა უნდა მოიყვანონ ასრულებაში.

ბ) განკარგულებანი, რომელნიცა უნდა ეუწყოს სასოფლო სამმართველოთა, რომ ისინი გახდნენ იმათ ხელმძღვანელათ.

II არა ოფიციალური ნაწილი:

1. სამეურნეო ცნობანი: ამ ნაწილში დაიბეჭდება იმისთანა სტატიები, რომელნიც შეეხება სხვა-და-სხვა

სამეურნეო ნაწილსა, მაგალითად: მიწის მუშაობას, ბოსტნის კეთებას, ღვინის მოყვანას, პირუტყვის შენებას და სხვა; სოფლის ვაჭრობას, ალებ-მიცემობას და ოჯახობის მაჩვენებელი სტატიები.

2. სახალხო მედიცინა (მკურნალობა): აქ დაიბეჭდება ისეთი სტატიები, რომელშიაც იქნება დარიგება, თუ როგორ უნდა იცხოვროს ხალხმა, რომ სიმრთელით იყოს, აგრეთვე იქნება ნაჩვენები ისეთი ექიმობა სხვა ავადმყოფობაზე, რომ თვითონ ხალხსაც უმკურნალოთ შეეძლოს ზოგიერთ ავადმყოფობის მორჩენა.

3. ამბავი სასოფლო ხალხის ცხოვრებაზე. აქ დაიბეჭდება ამბები თუ, როგორ მიდის სასოფლო გამგეობა ჩვენს ქვეყანაში, სახალხო შკოლებზე, პურის მაღაზიებზე, ბანკებზე, აგრეთვე კორრესპონდენციები და მოთხრობა სოფლის ხალხის ცხოვრებიდან.

4. სხვა და სხვა ცნობა: წვრილმანნი ხალხის გასაგებნი სწავლანი, რომელსაც ექნება მხოლოდ ის განზრახვა, რომ ხალხს ამაოდმორწმუნება და ცუდი ჩვეულება მოაშლევინოს.

5. სახაზინო და კერძობითი განცხადება.

„სასოფლო გაზეთი“ გამოვა კვირაში ერთხელ და შეიცავს ერთს სტამბის თაბახს.

ოფიციალური ნაწილი იქნება რუსულად და ქართულად.

ფასი ერთი წლისა გაუგზავნელად 6 მან. გაგზანით 7 მანეთი.

რედაქტორ-გამომცემელი გ. წერეთელი.

როგორც მოტანილი პროგრამიდან ჩანს, გ. წერეთელს გულწრფელად და უანგაროდ სურდა დახმარებოდა სოფელს, აეწია გლეხობის კულტურული დონე,

ხელი შეეწყო მათი ეკონომიური ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის, ზრუნავდა მათ ჯანმრთელობაზე და სხვ.

წერილების დიდი უმრავლესობა, ორიგინალური იქნებოდა იგი თუ ნათარგმნი, რომელნიც ხელმოუწერლად იბეჭდებოდა „სასოფლო გაზეთში“, გიორგი წერეთელს ეკუთვნოდა. მას იშვიათად თუ ვინმე ეხმარებოდა გარედან.

ბედნიერ შემთხვევად ჩაითვლებოდა, პირველხანებში, თუ რომელიმე ნომერში ორი-სამი წერილი გარეშე ავტორისა დაისტამბებოდა.

მართალია, „სასოფლო გაზეთი“ დიდი პოპულარობით ვერ სარგებლობდა, იგი გავლენასაც ვერ ახდენდა ჩვენ გლეხობაზე, მაგრამ ეს გარემოება უნდა აიხსნას არა ამ გაზეთის მიზეზით, არამედ XIX საუკუნის 70-იანი წლების ჩვენი გლეხობის ჩამორჩენილობით. წერაკითხვის უცოდინარ გლეხობაში ჯერ კიდევ არ იყო მოთხოვნილება პერიოდულ პრესაზე, თვით ისეთ ორგანოზედაც კი, როგორიც „სასოფლო გაზეთი“ იყო, რომელიც მეტად მარტივი, ადვილად გასაგები ენით აწვდიდა გლეხობას მისი მეურნეობის უკეთ წარმართვისათვის აუცილებელ და სავალდებულო ცნობებს.

ხუთი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა გ. წერეთელი „სასოფლო გაზეთს“, შემდეგ კი, 1874 წელს, იგი პ. უმიკაშვილს გადასცა და თითონ საზღვარგარეთ წავიდა. გ. წერეთლის საზღვარგარეთ წასვლის მიზანი იყო არა დასვენება, ქონების შექენა და სხვა, არამედ ცოდნის შექენა, გონების განვითარება და საზოგადოებრივი, კულტურული ცხოვრების ფორმების და სახეების უფრო კარგად შესწავლა.

გ. წერეთელს წინდაწინ-გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ თავისი ნიჭი, ენერგია, შრომა შეეწირა სახალხო საქმისა-

თვის. ამ გადაწყვეტილებისათვის მას სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდის არ უღალატნია.

გ. წერეთელს არასდროს აზრადაც არ მოსვლია სახელმწიფო სამსახურში შესვლა, ან რაიმე ისეთი კერძო საქმისათვის ხელის მოკიდება, რაც სიმდიდრეს და ქონებას შესძენდა.

საზღვარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ მან ისევ ლიტერატურულ მუშაობას მოჰკიდა ხელი: წერდა რომანებს, მოთხრობებს, თანამშრომლობდა ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში, მაგრამ, ვინაიდან ლიტერატორის პროფესია მაშინ დიდად ავტორიტეტიან კალქ მოსანსაც კი არსებობისათვის მინიმალურ სახსრებს არ აძლევდა, გ. წერეთელი იძულებული გახდა (უკვე ცოლშვილით დატვირთული) რაიმე სამსახურში შესულიყო, მაგრამ მან არც ახლა უღალატა თავის რწმენას და პრინციპს, ხელი არ მოჰკიდა „ჩინოვნიკობას“, არ დახარბდა თავის ამხანაგების (ლოლუას, დ. აბდუშელიშვილის, ნ. ლოლობერიძის და სხვა) ბედს—უზრუნველყოფილ და ფუფუნებით მდგომარეობას—მან ცხოვრების ჩვეულებრივი გზა აირჩია და დაიწყო მისი მსოფლმხედველობისათვის შესაფერისი სამუშაო.

1890 წელს ქ. ბათუმში ქართველმა მუშებმა არტელი დაარსეს და მისი ხელმძღვანელობა გ. წერეთელს შესთავაზეს. გ. წერეთელმა თანხმობა განაცხადა, საქმესაც შეუდგა, მაგრამ არტელი უდღეური გამოდგა: იმავე წელს როტშილდის ქარხანაში გაფიცვა მოაწყვეს, რასაც მოჰყვა ადმინისტრაციის მხრით მწვავე რეპრესია. გ. წერეთლის მთელი სიმპათია მუშების მხარეზე იყო, რასაც ცხადად ამტკიცებს მისი წერილი ეგ. ნინოშვილის ორი მოთხრობის გამო (იხ. გ. ქიქოძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია).

50401-1
4304

უსამსახუროდ და უსახსროდ დარჩენილ გ. წერეთელს კვლავ ახალი სამუშაო უნდა ეძია.

1891 წელს, გიორგი წერეთელი ისევ თბილისში დაბრუნდა. ამ დროს მან ცოლად შეირთო ანასტასია თუმანიშვილი, - ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და მწერალი ქალი. თუმანიშვილები სარწმუნოებით ქართველი კათოლიკეები იყვნენ, ისინი ყოველთვის მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ ქართულ მწერლობაში და კულტურულ საქმიანობაში (გავიხსენოთ მიხ. თუმანიშვილის და სხვების მოღვაწეობა).

ამავე პერიოდში გ. წერეთელი აირჩიეს თბილისის თვითმმართველობაში ხმოსნად. ამ შემთხვევაში გ. წერეთელს ყოველგვარი საშუალება ჰქონდა უზრუნველყო თავის ცხოვრება, მაგრამ მან ეს არ ისურვა და ისევ დროებით შეწყვეტილ მოღვაწეობას - კულტურულ მუშაობას მოჰკიდა ხელი. თავის ხმოსნობას კი გ. წერეთელი ქალაქის დემოკრატიული წრეების ინტერესების დაცვისა და ქართველ-სომეხთა ურთიერთდამოკიდებულების გაუმჯობესებისათვის იყენებდა.

როგორც ჟურნალის რედაქტორი და უკვე ცნობილი სახელმძღვანელო მწერალი, კვლავ თავდაუზოგველად, უანგაროდ განაგრძობს მუშაობას. გარდა რომანისა და მოთხრობებისა, ის წერს დრამებს, პუბლიცისტურ და კრიტიკულ წერილებს, ბუნებისმეტყველებიდან პოპულარულ გამოკვლევებს, საბავშვო მოთხრობებს, ფილოსოფიურ და არქეოლოგიურ ნარკვევებს.

1893 წლიდან გამოსვლა დაიწყო ჟურნალმა „კვალმა“. დიდად ნაყოფიერი და მრავალფეროვანი იყო ამ პერიოდში გ. წერეთლის მოღვაწეობა. მაგრამ ეს საქმიანობა, უდავოდ მნიშვნელოვანი და დიდად საპატიო, მაინც აუნაზღაურებელი და უფასო იყო.

საქართველოს ენციკლოპედია

უსახსრობა, უფულობა, პირადი ცხოვრების და რედაქციის მოუწყობლობა ძველებურად მაჯლაჯუნასავით აწვა დამსახურებულ მოღვაწეს და გამოჩენილ მწერალს.

თუ როგორ მოეწყო გ. წერეთლის პირადი, ოჯახური ცხოვრება უკანასკნელ წლებში, მე ეს არ ვიცი, პირადად არ მინახავს და სხვებისაგანაც არ გამიგონია, წერილობითი მოგონებაც არ წამიკითხავს. მე მხოლოდ ვიცი და პირადად მინახავს, თუ სად და რა პირობებში მუშაობდა გ. წერეთელი, როგორც „კვალის“ რედაქტორი.

„კვალის“ რედაქტორის მუშაობა წარმოებდა თითქმის იმ პირობებში, რა პირობებშიაც წარმოებდა „დროების“ რედაქტორის მუშაობა ოცდა ათი წლის წინათ (1864 წ.). განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ „კვალის“ რედაქტორს ახლა, 30 წლის შემდეგ, საკუთარი სტამბაც არ ჰქონდა („დროებას“ კი იგი გააჩნდა).

„კვალის“ რედაქცია მოთავსებული იყო ცნობილი ექვთიმე ხელაძის სტამბაში (დღევანდელ კეცხოველის ქუჩაზე, თბილისის სასულიერო სემინარიის ახლოს).

1894 წელს მე მქონდა შემთხვევა რამდენიმეჯერ ვყოფილიყავი „კვალის“ რედაქციაში. მისი რედაქტორის გ. წერეთლის სურვილის თანახმად, გადამეცა მისთვის საჭირო ცნობები იმ გაფიცვის გამო, რომელიც 1893 წ. დეკემბერში მოაწყეს თბილისის სასულიერო სემინარიის მოწაფეებმა და რაც სემინარის ერთი წლით დახურვით და 83 მოწაფის „მგლის ბილეთით“ დათხოვნით დამთავრდა.

გ. წერეთლის, როგორც ჟურნალის რედაქტორის, დასახასიათებლად საჭიროდ მიმაჩნია ამ ეპიზოდზე დაწვრილებით შევჩერდე.

1893 წელს დეკემბერში რუსეთის მთავრობის განკარგულებით თბილისის სემინარია დაიკეტა. მოწაფეები სამ კატეგორიად გაყვეს: პირველი კატეგორიის მოწაფეები (რიცხვით 83) ყოველივე უფლების ჩამორთმევით დაითხოვეს; მეორე კატეგორიის მოწაფეები დაითხოვეს, მაგრამ, თუ სემინარია ხელახლა გაიხსნებოდა, მომავალ სასწავლო წელს, მათ უფლება ჰქონდათ თხოვნა შეეტანათ ხელახალი მიღების შესახებ; მესამე კატეგორიის მოწაფეებს ნება დართეს და ხელიც შეუწყვეს რუსეთის სემინარიებში იმავე წელსვე შესულიყვნენ და კურსი დაემთავრებინათ. ისინი უდანაშაულოდ იყვნენ ცნობილნი.

ორ პირველ კატეგორიაში მოქცეულ მოწაფეებს ქალაქ თბილისში დარჩენა აეკრძალათ. მათ წინადადება მიეცა დაუყოვნებლივ წასულიყვნენ სოფლებში მშობლებთან. მე დედ-მამით ობოლი ვიყავი; ვიზრდებოდი დედით ბიძასთან — დავით კობახიძის ოჯახში, ს. ხეთაში (სამეგრელო). განკარგულების თანახმად თბილისში აღარ მედგომებოდა და წავედი სოფელში, სადაც 1894 წლის აგვისტომდე ვცხოვრობდი.

ეს ის პერიოდი იყო, როდესაც ცარიზმმა სამეგრელოში სამინისტროს ყველა სკოლიდან საბოლოოდ განდევნა ქართული ენის სწავლება. ამ სკოლებში დაამყარა სასტიკი რეჟიმი: მეგრელ მოწაფეებს აკრძალული ჰქონდათ ქართული წიგნების კითხვა; ვისაც ქართულ წიგნს დაუნახავდნენ შეუბრალებლად სჯიდნენ, — რიცხავდნენ სკოლიდან.

ქართული ენის სწავლების მომხრე ან უბრალო თანამგრძობი მასწავლებლები თანდათან იდევნებოდნენ სკოლებიდან და მათ ადგილზე ინიშნებოდნენ უპრინციპო, მშიშარა, ხშირად პირდაპირ მოსყიდული და მოღალატე მასწავლებლები, რომელთაც რჩებოდათ ბურთი

და მოედანი. ისინი იყვნენ ცარიზმის შავი ზონების გამტარებელი, მათ შორის თავისი უსირცხვილობით, თავხედობით და ჯაშუშობით გამოირჩეოდა. თაღა აშორდია.

თ. აშორდია, თუმცა ცოცხალი, მარჯვე, მწვერმეტყველების ნიჭით დაჯილდოებული, მაგრამ სუსტი ნებისყოფის მქონე და უპრინციპო კაცი იყო. ასეთი ადამიანი გამოიყენა ადგილობრივმა მთავრობამ ქართული ენისა და კულტურის წინააღმდეგ მებრძოლად. ყველგან და ყოველთვის აშორდია გატაცებით „უმტკიცებდა“ მეგრულ მსმენელებს: რომ ქართველები ისტორიულად ჩაგრავდნენ მათ, რომ ქართველებმა წაართვეს საკუთარი ენა, თავზე მოახვიეს თავისი ქართული; რომ მეგრელები ქართველები არ არიან, რაც მეცნიერებამ უდავოდ „დაამტკიცა“; რომ რუსეთის მთავრობამ დაინახა ქართველების ვერაგული პოლიტიკა და გვეხმარება ჩაგვრას თავი დავალწიოთ, ნებას გვაძლევს მეგრელებს, ნაცვლად ქართული ენისა, მშობლიური მეგრული ენა ვისწავლოთ და სხვადასხვა.

ზოგიერთ მეგრულზე გავლენას ახდენდა თ. აშორდიას ასეთი „ბრძნული“ მტკიცება. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა სამეგრელოში, ეგრეთწოდებული აშორდიზმი, რომელიც ნამდვილ ეროვნულ ტკივილად და საშიშ ავადმყოფობად გადაიქცა.

ამ გამცემლურ, ავადმყოფურ და, რაც მთავარია, ყოველგვარ ჭეშმარიტებას მოკლებულ ბოდვას აღმოუჩნდნენ მიმდევრები მასწავლებლობაში და ინტელიგენტთა ერთ ნაწილშიც. საერთოდ კი, მეგრელების დიდი უმრავლესობა, მთელი სამეგრელო წინააღმდეგი იყო იმისა, რომ სამეგრელოს სკოლებიდან მთავრობამ ქარ-

თული ენა განდევნა და სკოლებში თადა აშორდია და „ძმანი-მისნი“ გააბატონა.

ამ საკითხით სერიოზულად დაინტერესდა მაშინდელი მოწინავე ქართველი საზოგადოება, ქართული პრესა. კერძოდ დიდი ქართველები — ილია აკაკი, ი. გოგებაშვილი და სხვ.

გაჩაღდა ბრძოლა.

აშორდიას მე პირადად ვიცნობდი; რამდენჯერმე ყოფილა ბიძაჩემის—დავით კობახიძის სახლში. ჩემი ბიძაშვილი—ალექსანდრე მისი მოწაფე იყო ზუგდიდის სამოქალაქო სასწავლებელში. პირველ ხანებში თადა აშორდია ცაიშის ორკლასიან სასწავლებელში მასწავლებლობდა. შემდეგში „სასარგებლო და ერთგული მოღვაწეობისათვის“, ე. ი. ქართული, ეროვნული საქმის ლაღატისათვის. წარმატება მისცეს: მასწავლებლად დანიშნეს ზუგდიდის სამოქალაქო სასწავლებელში. თუმცა მას, როგორც საოსტატო სემინარიის კურს დამთავრებულს, ამისი უფლება არ ჰქონდა.

თადა ყოველთვის მუნდირში იყო გამოწყობილი, დიდად მოჰქონდა თავი თავისი „მოღვაწეობით“. მე მასთან პირადად საუბარი ან კამათი არ მქონია. მაგრამ საერთოდ ეტყობოდა ქარაფშუტა, თავქარიანი კაცი იყო. ამბობდნენ, რომ წიგნს სრულებით არ კითხულობდა. არც რუსულად და, მით უმეტეს, არც ქართულად. მთელ თავისუფალ დროს ნარდისა და ქალღლის თამაშს ანდომებდა.

თუმცა პირადად ჩემთვის არაფერი დაუშავებია, მაგრამ, უნდა გამოვტყდე, რომ მძულდა ეს კაცი და ზიზღს მგვრიდა მისი სამარცხვინო მოღალატური მოღვაწეობა.

და, აი, ერთ დღეს (1894 წელს), როდესაც მე სემინარიიდან დათხოვნილი სოფ. ხეთაში ვცხოვრობდი,

აზრად მომივიდა დამეწერა კორესპონდენცია აშორდიასა და „აშორდიზმის“ შესახებ და გამეგზავნა მაშინ ახლად-დაარსებულ გ. წერეთლის ჟურნალ „კვალში“.

მე, როგორც ყველა ჩემი ამხანაგი (სემინარიელები), ილიას „ივერიის“ იდეებზე ვიყავით აღზრდილი. უღრმეს პატივსა ვცემდი ილიას პიროვნებას. „ივერიის“ რედაქციამ გულკეთილობა გამოიჩინა ჩემდამი და 1894 წლის მარტისა და აპრილის განმავლობაში ჩემი რამდენიმე კორესპონდენცია მოათავსა ზუგდიდის მაზრისა და მისი უფროსის ჯამსუხ დადიშქელიანის შესახებ. მიუხედავად ამისა, ახლაც არ მახსოვს რა მოსაზრებით, გადავწყვიტე, რომ ეს კორესპონდენცია „კვალში“ გამეგზავნა. კორესპონდენცია დიდი გამოვიდა, მაგრამ არ შევამოკლე. ვიფიქრე: რედაქცია თითონ შეამოკლებს, საყურადღებო ფაქტს და ადგილებს მაინც დატოვებს-მეთქი. წერილს ჰქონდა ასეთი სათაური: „კორესპონდენცია სოფ. ხეთიდან, ვაწერდი ფსევდონიმს „იპო ხეთელი“.

ბიძაჩემის ოჯახს გაზეთები არ ჰქონდა გამოწერილი, მე კი თითქმის ყოველდღე მივდიოდი ახლობელ სამრევლო სკოლაში და აქ ვკითხულობდი ჟურნალ-გაზეთებს (ამ სკოლაში მასწავლებლობდა ესტატე შუშანია, გულწრფელი და უანგარო მებრძოლი ქართული ენის სწავლებისათვის სამეგრელოს სკოლებში. ჩემს „მოგონებებში“ მე დაწვრილებით მაქვს დახასიათებული მისი პიროვნება და მოღვაწეობა).

„კვალი“ კვირეული ჟურნალი იყო. ორი კვირა გულის ფანცქალით ველოდი და ხელის კანკალით ვფურცლავდი „კვალის“ ნომერს, მის უკანასკნელ ფურცლებს, სადაც ჩვეულებრივ, იბეჭდებოდა კორესპონდენციები.

წერილის გაგზავნიდან მესამე კვირა იყო, როდესაც მე ესტატე შუშანიას სკოლაში მივედი. ცოტა ხნის შემდეგ მოწაფემ მოიტანა „ივერიის“ და „კვალის“ ახალი ნომრები. უნდა გამოვტყდე, სული წამივიდა და ხელი ვტაცე პირველად „კვალს“ და დაჩქარებით თითით გავხიე მისი უკანასკნელი ფურცლები და... საშინლად დავლონდი, რადგან ჩემი კორესპონდენცია ვერ ვნახე... ნომერი ესტატეს გადავეცი. მან დინჯად დაუწყო თვალიერება. წაიკითხა ხმამაღლა მოწინავე წერილის სათაური: „სამეგრელოს ვითარება“. გადაფურცლა გაკვირვებით, შემომხედა და მკითხა: „იპო, შენ ხომ რაიმე წერილი არ გაგიზავნია „კვალის“ რედაქციაში? „გავგზავნე ერთი კორესპონდენცია, ეტყობა არ მოწონებიათ და არ ბეჭდავენ“. ვუპასუხე.

„არ გიბეჭდავენ? აი, შენი წერილი“ სამეგრელოს ვითარება“ და, აი, შენი ფსევდონიმიც—იპო ხეთელი“.

ამ სიტყვებით ესტატემ გადმომცა „კვალის“ ნომერი.

წერილის სათაური ჩემი არ იყო. დავიწყე წერილის კითხვა და აღმოჩნდა, რომ წერილი მთლიანად ჩემია; არც შემოკლება, არც რაიმეს ჩამატება—პირდაპირ უცვლელად იყო დაბეჭდილი ჩემი კორესპონდენცია მოწინავე წერილად.

დიდად გამახარა, ამაღელვა და თანაც ვამაკვირვა ასეთმა მოულოდნელმა ამბავმა. საშუალო სკოლის მოწაფის უბრალო კორესპონდენცია სოფ. ხეთიდან სახელმძღვანელო მწერალს და რედაქტორს გ. წერეთელს ყურნალის პასუხსაგებ მოწინავე წერილად გადაუტყვევია. პირდაპირ ვაღიარებ: „კვალის“ რედაქტორის გ. წერეთლის ასეთმა გულისხმიერმა, სათუთმა და ყურადღებიანმა მოპყრობამ წამახალისა და წამაქეზა საშუა-

ლო სკოლის მოსწავლე და მან გადაწყვიტა ჩემი ცხოვრების შემდგომი გზა.

1894 წლის ივნისიდან დღემდის, ე. ი. 63 წლის განმავლობაში, კალამი ხელიდან არ გამიგდია და, შეძლებისა და გვარად, მიშრომია, მიწერია.

თუ არა ეს ეროვნული გრძნობით და ახალგაზრდობისადმი სიყვარულით გამსჭვალული ერთგვარი წაქეზება, შეიძლება მეც, როგორც ბევრი ჩემი დროის ახალგაზრდას, გული გამტეხოდა და მწერლობას სამუდამოდ ჩამოვშორებოდი.

ეს პირველი პუბლიცისტური დებიუტი ჩემთვის დიდად სასიამოვნო იყო, მაგრამ მან სწორედ ერთი წლის შემდეგ დიდი მწუხარებაც განმაცდევინა. ამ წერილის გამო მე წამერთვა უფლება სახელმწიფო ხარჯზე შევსულიყავი სასულიერო აკადემიაში.

დაინტერესებულმა პირებმა მალე გამონახეს ფსევდონიმი. თუმცა „კვალის“ რედაქციას შეცდომით დაებეჭდა: „აპო ხეთელი“ ნაცვლად „იპო ხეთელისა“, მაგრამ ყველამ გაიგო, რომ ამ ფსევდონიმს მე ამოვეფარე.

ზაფხულში რამდენიმეჯერ შევხვდი ხეთის სამინისტრო სკოლის ზოგიერთ მასწავლებელს, შევამჩნიე, რომ იბღვირებოდნენ, მაგრამ წერილის შესახებ არავის არაფერი უთქვამს.

მოახლოვდა ჩემი თბილისში წასვლის დრო. აგვისტოს ათამდის სემინარიიდან გამორიცხულებს უნდა შეგვეტანა აღდგენილ პედაგოგიურ საბჭოში თხოვნა მიღების შესახებ.

მომბეზრდა სოფელში ყოფნა და მომენატრა თბილისში გავლა. განზრახვა მქონდა: თხოვნას შევიტან, ერთ კვირას დავრჩები და ისევ დავბრუნდები სოფელში

სწავლის დაწყებამდის-მეთქი. გავემგზავრე თბილისში. გზად ერთი დღით დავრჩი ახალსენაკში. აქ შემხვდა ჩემი ყოფილი ამხანაგი (სემინარიიდან) ნესტორ გაბუნია. ის სენაკში პრისტავის თანაშემწედ მსახურობდა. ნესტორი კეთილი და მოყვარული ამხანაგი იყო. ერთ დროს ისიც გამსჭვალული იყო ეროვნული გრძნობით და სძულდა გაბატონებული რეჟიმი, მაგრამ სემინარიიდან გამოსვლის შემდეგ, ნაცვლად იმისა, რომ მედღეობით ან დიაკვნად წასულიყო, შევიდა მაზრის უფროსის სამმართველოში და, როგორც, შედარებით, ქართულ-რუსულის კარგად მცოდნემ, მალე პრისტავის თანაშემწეობას მიაღწია.

ნესტორს გაუხარდა ჩემი ნახვა და რესტორანში დამპატიჟა ვახშმად. ვახშმობის დროს მან გადმომცა, რომ თურმე ჩემს წერილს ძლიერ აუღელვებია აშორდიას მომხრე, ეროვნული საქმის მოღალატე მასწავლებლები, განსაკუთრებით ქუთაისის დირექციაში მიღებული და ავტორიტეტიანი მასწავლებელი სალაყაია (შემდეგში მალე ამ მოღალატეს „სასარგებლო“ მოღვაწეობისათვის ფოთის პოლიცემისტრობა შესთავაზეს). სალაყაიას მოუწვევია „შეურაცხყოფილი“ მასწავლებლების თათბირი. თათბირისათვის მიუციათ ოფიციალური, ხასიათი და ერთხმად დაუდგენიათ: ჩემი წერილი გადაეთარგმნათ რუსულად და მომხდარი თათბირის ოქმთან ერთად გადაეგზავნათ ქუთაისის სახალხო სკოლების დირექციაში. დირექტორს აუწყებდნენ თურმე, რომ აღმაშფოთებელი სტატიის დამწერი არის სოფ. ხეთის მცხოვრები, თბილისის სემინარიიდან გამორიცხული იპოლიტე პეტრეს-ძე ვართაგავა, და მოითხოვდნენ ჩემს სასტიკად დასჯას – საზიზღარი ცილისწამებისათვის სასამართლოში გადაცემას. •

„პირდაპირ გულახდილად გეტყვი იპო, მისთვისაც მოსთერო იყო შექმნილი, რომ შენი დაცვა ვერ მოვახერხე, თუმცა ბევრი მთხოვეს, მაგრამ ოქმზე ხელი მაინც არ მოვაწერე“, — დაასრულა თავისი მოთხრობა ნესტორმა.

გასაგებია, რომ დიდად მეწყინა ეს ამბავი. საფრთხე მომელოდა, რადგან ამ ოქმის გამო ჩემ თხოვნაზე, სემინარიაში მიღების შესახებ, შეეძლოთ უარი ეთქვათ და სასწავლებლის გარეშე დავრჩენილიყავი. მაგრამ დაბრუნებისას ერთმა თბილისელმა მოწადემ წერილით შემატყობინა, რომ სემინარიაში გაკრული სიის თანახმად მეც ვითვლებოდი მიღებულად. დაშოშმინებული ჩავედი თბილისში. მესიამოვნა იმის შეტყობაც, რომ აღდგენილი მოწადეები, კვლავ დაეტოვებინათ სახელმწიფო ხარჯზე.

ერთმა ჩემმა ამხანაგმა გადმომცა: გ. წერეთელი შემხვდა პუშკინის ბაღში და მკითხა: სემინარიის მეექვსე კლასის მოწადე ვართაგავა ხომ არ ჩამოსულა სოფლიდანო?

ჯერ არ ჩამოსულა-მეთქი. — ვუპასუხე.

მაშ, როდესაც ჩამოვიდეს, გადაეცით, რომ გიორგი წერეთელი გთხოვს „კვალის“ რედაქციაში შემოდიოქო.

ძლიერ გამიხარდა ეს ამბავი. გიორგი წერეთლის პირადად გაცნობა საამო და სასურველი იყო ჩემთვის — საშუალო სკოლის მოწადისათვის. რასაკვირველია, გადავწყვიტე მისვლა. მაგრამ ორი დღის განმავლობაში ვლეღავდი: როგორ მიმიღებს, რას მეტყვის, მის შეკითხვაზე როგორ ვუპასუხო? ასეთი კითხვები მოსვენებას არ მაძლევდნენ.

მაგრამ ჩვენი თაობის ახალგაზრდობა სახელმწიფო-ლი საზოგადო მოღვაწეებს და მწერლებს ისე ვათასებდით, მათდამი იმდენი პატივისცემა გვექონდა. მათ ავტო-

რიტეტს ისე მაღლა ვაყენებდით, რომ მათთან შეხვედრა და გასაუბრება განსაკუთრებულ მოკრძალებას იწვევდა ჩვენში...

როგორც იყო მივედი გიორგისთან.

„კვალის“ რედაქცია მაშინ მოთავსებული იყო ხელაძის სტამბის ერთ-ერთ პატარა ოთახში. ჟურნალსაც აქ ბეჭდავდნენ.

ჩემი გვარი რომ ვუთხარი, გიორგიმ სათვალეებიდან ამოიხედა, გამიღიმა, ხელი ჩამომართვა და ტკბილად მითხრა:

— ვაჟო ხომ არ გეწყინა, რომ შენს წერილს სხვა სათაური „სამეგრელოს ვითარება“, — გაუუკეთე არა, ბატონო, ახალმა სათაურმა თავის თავად გააძლიერა ჩემი სუსტი წერილი — მეთქი მივუგე. „ნუ მორცხვობ, შენი წერილი სუსტი კი არა, ძლიერი წერილია, ხალხის მტრებს გულში ისარივით ჩაესო, აკი ამისათვის მოვათავსე ის მოწინავე წერილად, — მიპასუხა გიორგიმ.

მე რა მეთქმოდა, ვავჩერდი.

დიდი მწერლის და საზოგადო მოღვაწის მიერ ჩემი წერილის ასეთი დაფასება გულში მაღამოდ მომეცხო და ნესტორ გაბუნიას მიერ გადმოცემული ამბის სიმწვავე გამინელა.

შემდეგ გიორგიმ გამომკითხა, საერთოდ, სემინარიისა და, კერძოდ, 1893 წ. დეკემბერში მომხდარი გაფიცვის შესახებ. ეტყობოდა, რომ ძლიერ დაინტერესებული იყო სემინარიის ამბებით. მე დაწვრილებით ვუამბე სუყველაფერი. ვავაცანი ჩვენი პეტციის მთავარი მოთხოვნილებები: სემინარიაში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების შემოღება, ზოგიერთი, ქართველისათვის, სრულებით გამოუსადეგარი საგნის მოხსნა და სხვა...

გიორგიმ განსაკუთრებული ინტერესით გაამარჯობა, თუ როგორ ისწავლებოდა ეგრეთწოდებული „ქართული ენა“ სემინარიაში. მეც დაწვრილებით ვუამბე. „—ამას ეძახიან ქართული ენის სწავლებას? ეს ხომ საშინელი დაცინვაა ქართული ენისა? მერე ასე ასწავლის თედო ჟორდანიას ქართულ ენას? უკეთესი არ იქნებოდა რომ სულ უარი ეთქვა ასეთ სწავლებაზე?“—გიორგის სიტყვებში. მის ტონში აშკარად შევამჩნიე თედო ჟორდანიასადმი უკმაყოფილება.

მაშინვე გამახსენდა მათ შორის გამართული პოლემიკა ისტორიული საკითხების გამო, გამახსენდა თედო ჟორდანიას პირდაპირ გამანადგურებელი პოლემიკური წერილი: „ბ-ნი გ. წერეთელი და მისი ისტორიული ოფოფები“ და ცოტა ხანს შევჩერდი, არ ვიცოდი, რა მეთქვა. მალე გონი მოვიკრიბე და ვუთხარი.

„—ბ-ნო გიორგი, ქართულის ამგვარი სწავლება სინოდისაგან არის დამტკიცებული. სავალდებულო პროგრამა არსებობს. მასწავლებელი ამ პროგრამას ვერ შეცვლის. ჟორდანიამ თავიც რომ დაანებოს მასწავლებლობას, სხვა მოვა და იმანაც ისე უნდა ასწავლოს. ჩვენ ორი გაფიცვა მოვახდინეთ ამ საკითხის გამო, სემინარიაც დახურეს, ოთხმოცდა სამი მოწაფე დაითხოვეს უფლების აყრით, და მაინც არ უნდათ შემოიღონ ნორმალურად ქართული ენის და ლიტერატურის სწავლება. ამ პირობებში ჟორდანიას პროტესტი და წასვლა უაზრო იქნებოდა“.

„—ესეც მართალია“,— დინჯად ჩაილაპარაკა გიორგიმ.

წამოსვლისას მითხრა: „ნუ დაივიწყებ ჩვენს რედაქციას; გამოგვიგზავნე ან შემოგვიტანე წერილები და

უსათუოდ დაგიბეჭდამთ. პუბლიცისტის ტემპერამენტი გეტყობა; მეტი ცოდნა შეიძინე, წიგნები იკითხე და შენგან შეჭველად სასარგებლო ჟურნალისტი გამოვაო“.

დიდი ქართველის ამ სიტყვებმა სიამოვნებით აავსეს ჩემი გული. გიორგიმ დაპირება შეასრულა: 1894 წელს ჩემი კიდევ სამი დიდი წერილი დაიბეჭდა „კვალში“ „სამეგრელოს ვითარების“ სათაურით.

ერთი შენიშვნა: როდესაც მე გიორგის სემინარიის ამბებს დაწვრილებით ვუამბობდი, განსაკუთრებით კი საღვთისმეტყველო საგნებისა და ქართული ენის სწავლების შესახებ, ის რალაცეებს თავის უბის წიგნაკში იწერდა.

ერთი კვირის შემდეგ „კვალში“ დაიბეჭდა გ. წერეთლის მოწინავე წერილი, რომელიც შეეხებოდა ქუთაისში ახლად გახსნილ და თბილისში აღდგენილ სემინარიებს და მათში საღვთისმეტყველო და სხვა საგნების სწავლების საკითხს.

ნათლად იგრძნობოდა, რომ გიორგის უსარგებლია ჩემ მიერ მიწოდებული ზოგიერთი ცნობით. ღრმად შეუსწავლია ისინი და სერიოზული ზოგადი დასკვნები გაუკეთებია. წერილის სათაური იყო — „საკვირველი გაუჭვრეტელობა“.

გ. წერეთელი, როგორც „კვალის“ რედაქტორი, დიდ ყურადღებას აქცევდა ახალგაზრდობის ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ ცდებს, მათ პრესაში გამოსვლას. და როგორც ჩემი პირადი მაგალითი ამტკიცებს. ამხნევებდა, გზას უხსნიდა, უბეჭდავდა წერილებს. ახალგაზრდობაც გრძნობდა ამას და „კვალისა“ და მისი რედაქტორისადმი სიმპათიას ამჟღავნებდა. ასე გრძელდებოდა მანამდის, სანამ გ. წერეთელმა „კვალის“ ხელმძღვანე-

ლობა ნ. ჟორდანიას არ გადასცა და სანამ „ქველმა“ უსამართლო და დაუსაბუთებელი ბრძოლა არ გამოუცხადა ილია ჭავჭავაძეს.

ჩემის აზრით, საჭიროა გ. წერეთლის, როგორც რედაქტორის დასახასიათებლად ჩვენი კულტურული ცხოვრების ამ საინტერესო ეპიზოდის მოკლედ მაინც მოგონება.

1894 წ. როგორც ვიცით, „ქველმა“ ბრძოლა გამართა ძველი თაობის (თერგდალეულების) წინააღმდეგ, განსაკუთრებით ნიშანში ამოიღო ილია ჭავჭავაძე და გაზ. „ივერია“. „ქვალსა“ და „ივერიას“ შორის ეს ბრძოლა და კამათი ჩაისახა და გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც ეგ. ნინოშვილის დასაფლავების დღეს ახალგაზრდების ერთმა ჯგუფმა ფიცი დასდო, რომ განაგრძობდა განსვენებული მწერლის იდეურ მიმართულებას და შემოქმედებით ტრადიციას.

როგორც ვიცით, გ. წერეთელმა ამ ჯგუფს „მესამე დასი“ უწოდა და იგი „მეორე დასს“ დაუპირისპირა.

ამ შემთხვევაში გ. წერეთელმა, მართლაც, იდეურ მიმართულებათა ჩასახვა-დაბადების შეგრძნობის უნარი გამოიჩინა.

ამ დროს ჩვენში ეს-ეს იყო კანტი-კუნტად, ბუნდოვნად. თითქმის უსისტემოდ ვრცელდებოდა მარქს-ენგელსის იდეები.

სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ჩვენს მწერლებს შორის ამ ახალი იდეების ჩასახვა ყველაზე ადრე გ. წერეთელმა იგრძნო. ეს უეჭველად მას პლიუსად ჩათვლება.

გ. წერეთელი აშკარად თანაუგრძნობდა ახალი იდეების მომხრეებს, რაც უდავოდ მისი დამსახურებაა, მაგრამ მის დანაშაულს ის წარმოადგენს, რომ ახალგაზრდობის კრიტიკული გამოსვლები კალაპოტში ვერ ჩააყე-

ნა, მათ ნილილიზმს აღვირი არ ამოსდო და საშუალო
კლასობრივობა გაათელინა.

ამას ადასტურებს ფაქტი, რაც მოხდა ეგ. ნინოშვი-
ლის დასაფლავების დღეს გურიაში.

მოვიყვანო ერთ დიდად დამახასიათებელ ადგილს
„კვალიდან“: „ერთი რამ შესანიშნავი მოვლენა აღმოჩ-
ნდა ნინოშვილის დასაფლავებაზე. მის კუბოს გარს შე-
მოკრბენ, ასე ვთქვათ, მესამე დასი ახალგაზრდობისა...
ნამდვილი მათი მოთავე, ამათი სახელი და ამათი იმედი
ყოფილა ნინოშვილი, რომლის ნაწერებშიაც ბრჭყვინავს
ამ მესამე დასის ახალგაზრდობის სულის მისწრაფება და
მათი მოქმედების პროგრამა მომავალში. ისინი უარყო-
ფენ ჩვენ ძველ ინტელიგენტებს—მეთაურებს—და მათი
მოქმედება უკვე მავნებლად მიაჩნდათ ჩვენი საზოგადო-
ების წარმატებისათვის, რადგან ისინი განხეთქილან და
გაუყვიათ მთელი საზოგადოება პირადი ინტერესის გუ-
ლისთვის ებრძვიან ერთმანეთს უწმინდურის საშუალებ-
ით... საგანი მათი მისწრაფებისა არის სიმდიდრის
მოხვეჭა, პირადი სარგებლობა.

ამ სახით ეს მესამე დასი ხდება დაუძინებელ მტრად
ახლანდელი ჩვენი ინტელიგენტ-მეთაურებისა და მათი
მოქმედება მიაჩნიათ მავნებლად ჩვენი ქვეყნისათვის“...
(იხ. წერილი „ეგ. ნინოშვილის დასაფლავება“, „კვა-
ლი“, 1894 წ., № 21).

ასეთი ხასიათის წერილი „კვალმა“ მოწინავე წერი-
ლად დაბეჭდა. ჩანს, რომ ჟურნალი მთლიანად იზიარებ-
და წერილში გამოთქმულ აზრ-შეხედულებას.

როგორც ვიცით, ისტორიამ არ გაამართლა ასეთი
ნილილისტური შეხედულება ძველ მოღვაწეებზე, კერძოდ,
ილია ჭავჭავაძეზე.

ყოველ შემთხვევაში, ერთი უდავოა: გ. წერეთელი, როგორც რედაქტორი, მიესალმა ახალი იდეების ჩასახვას საქართველოში, მის აკვანთან იდგა და პირველმა დაარწო იგი.

გ. წერეთელი, საერთოდ, ყოველთვის ერთ-ერთი პირველთაგანი ამჩნევდა ყოველივე მოწინავეს, ახალს, პროგრესულს. მათი ათვისების და პროპაგანდის ნიჭი და უნარიც ჰქონდა, ეს კი უძვირფასესი თვისებაა რედაქტორისათვის.

როგორც ცნობილია, ფილოსოფიური აზროვნების უკანასკნელ სიტყვად გ. წერეთელი თვლიდა მოლემოტიცის, ფოხტის და ბიუხნერის მატერიალიზმს. 1893 წელს ის „კვალში“ წერდა: „მოლემოტი ისეთი მეცნიერია, რომლის წიგნებზე აღიზარდა რუსეთის საზოგადოების ახლად გაღვიძებული აზროვნება და ჩვენი სამოციანი და სამოცდაათიანი წლების მოღვაწეთა მოდგმა. მას ევროპულ განათლებაში ისეთივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ფილოსოფიაში და ანტროპოლოგიაში ბიუხნერს და ფოხტს... ბიუხნერის და ფოხტის შეხედულებით უკვდავია ორი საგანი: უკვდავია მატერია და მასთან დაკავშირებული ძალა, რომლებიც ურთიერთდამოკიდებულების ნიადაგზე წარმოშობენ სიცოცხლეს და ყველა სულიერ და უსულო საგნების სხეულს. ცხოვრება – ეს სიცოცხლის და სიკვდილის შეუწყვეტელი ცვლაა. ამისათვის ყოველივე ცალკე არსებობა ცვალებადია, მაგრამ ის ძალა, რომელიც ქმნის ამ ცვალებადობას უკვდავი და მარადიულია“.

ასე მსჯელობდა გ. წერეთელი, ღრმად განათლებული, ევროპულად მომზადებული, მოწინავე იდეების მატარებელი ადამიანი, რომელიც სათავეში უდგა ერთ ღარიბ ქართულ ჟურნალს და უანგაროდ, უსასყიდლოდ მუშაობდა სახალხო საქმისათვის.

უფრო უკეთეს, უფრო დადებით და მისაბამი მხარეს იპოვის განა სადმე ქართველი მწერალი მხატვრული ნაწარმოებებისათვის?

ჩვენ ვეძებთ სანიმუშო და მისაბამ ადამიანებს სხვაგან, იმ დროს როდესაც ასეთი ადამიანები ჩვენ ბევრი გვყავდა და მათი ღვაწლი შესაფერისად ვერ დაგვიფასებია.

როდესაც მე, გ. წერეთელს, როგორც მწერალს, საზოგადო მოღვაწეს, რედაქტორს და ადამიანს სანიმუშოდ, სამაგალითოდ და მისაბამად ვთვლი ჩვენი დღევანდელი ახალგაზრდობისათვისაც კი, ეს იმას როდინიშნავს, რომ ის უცოდველი, უნაკლო, სახატე და სალოცავი პიროვნება იყო, რომ მის საზოგადოებრივ, კულტურულ და სამწერლო მოღვაწეობას შესამჩვევი ნაკლი არ გააჩნდა. არა, გააჩნდა და ზოგ შემთხვევაში აშკარად დასაგმობი.

რამდენიმე ამის მაგალითს მე თითონ მივაწვდი მკითხველს. პირველ და დიდად დამახასიათებელ მაგალითად მე მოვიყვან „კვალში“ დაბეჭდილ „მესამე დასვლებს“ მანიფესტი-დეკლარაციის ერთ ადგილს:

„კაერემენის ბოღვამ სავსებით გამოამყლავნა „ივერიის“ მთელი შინაარსი, მისი სიბეჩავე, მისი სითახსირე. „ივერიის“ დროშაზე შემდეგი დევიზია წარწერილი: პატრიარქალური კარჩაკეტილობა, ახალი ფორმის ბატონყმობის აღდგენა, მისი დამკვიდრება. მისი მიმართულება ჩვენს ლიტერატურაში უნდა აღინიშნოს სიტყვით: „რეაქცია“. ამ ორგანიზაციაში საოცარი, თავბრუდამხვევი ქაოსია, დომხალივით არევ-დარევაა, ვინაიდან მას ხელმძღვანელობს რედაქტორი, ლუარსაბის ახლო ნათესავი (იგულისხმება ილია). ტახტზე წამოწოლი-

ლა ლუარსაბი და მის გარშემო მისი ახალგაზრდა და-
რეჯანი“... („კვალი“, 1894 წ., № 21).

„მესამე დასი“ მხოლოდ გიორგი წერეთელს აყენებ-
და თავის საფარქვეშ. ძველი ინტელიგენციიდან მხო-
ლოდ მას თვლიდა სასარგებლო მოღვაწედ. აკი „დამს-
წრემ“ (ფსევდონიმია—ი. ვ.) ნინოშვილის საფლავზე
წარმოთქმული სიტყვებიდან მხოლოდ გ. წერეთლის სი-
ტყვა მოიყვანა შემდეგი შენიშვნით: „არც ერთი მუხლი
„მესამე დასის“ პროგრამისა არ ეწინააღმდეგებოდა იმ
აზრებს, რომელიც გამოარკვია გ. წერეთელმა ნინოშვი-
ლის კუბოს წინაშე წარმოთქმულ სიტყვებში“-ო.

მაშასადამე, „მესამე დასი“ დარწმუნებული იყო,
რომ გ. წერეთელსაც „მავნებლად“ მიაჩნდა ძველი ინტე-
ლიგენციის მოღვაწეობა, რომ ისიც თავის დიდიხნის
ამხანაგებს (ილიას, აკაკის, ნ. ნიკოლაძეს და სხვ.)
თვლიდა ფარისევლებად, მშიშრებად, ეგოისტებად, სა-
ზოგადოებაში განხეთქილების შემტანად, რეაქციონერე-
ბად, ლუარსაბ თათქარიძის მემკვიდრეებად.

მართალია, პირადად თავის სიტყვაში გ. წერეთელს
ეს არ უთქვამს და რომ ეთქვა, ეს იქნებოდა საკუთარი
თავის გაწკეპვლა, მაგრამ აიჩრია სხვა ხერხი: იგი გულ-
მოდგინებით ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ ქართულ
ლიტერატურაში ნინოშვილმა პირველმა ნათელჰყო:
„ერის კეთილდღეობა მშრომელ, დაბალწოდებაზეა და-
მყარებული, ის ასაზრდოებს მთელი ერის ტანს“.

ამბობდა რა ამას, გ. წერეთელი შეგნებულად ივი-
წყებდა იმ უდავო ფაქტს, რომ მეცხრამეტე საუკუნის
ქართული მწერლობის ძირითად ამოცანას წარმოადგენ-
და, ერთი მხრით, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი
მოძრაობის მომზადება, ხოლო, მეორე მხრით, დაბალი,

მშრომელი ხალხის ქომაგობა, მისი ინტერესების დაცვა. გ. წერეთელმა დაივიწყა „სურამის ციხე“, „კაკო ყაჩაღი“, „გლახის ნაამბობი“, „ყოველი მხრიდან“, „ვაი უბედურთა“, „ლამის მეხრე ცეცო“, „ბნელო“; დავიწყებას მისცა თავისი „პირველი ნაბიჯი“, „რუხი მგელი“ და სხვ.

მომხდარმა ფაქტებმა დიდი აღშფოთება გამოიწვია საზოგადოებაში. განსაკუთრებით ახალგაზრდობა ღელავდა. ასეთი დაუმსახურებელი უარყოფა სახელმწიფო-ქილი ძველი ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებისა გ. წერეთლის ჟურნალში გაუგებარ და უცნაურ მოვლენად მიაჩნდა ყველას.

მახსოვს, თუ როგორი აღშფოთება გამოიწვია სემინარიელების უმრავლესობაში „მესამე დასის“ დეკლარაციამ. მეც, გ. წერეთლის მიერ დიდად წაქეზებულმა და გამინევეებულმა, მისი წყალობით ამხანაგებში „სახელმწიფო-ქილმა“ „კვალის“ თანამშრომელმა, პირდაპირ შევიძულე ეს ჟურნალი.

შემდეგში, სტუდენტობის დროს, როდესაც ჟურნალ „კვალს“ უკვე ნ. ჟორდანიას ხელმძღვანელობდა, მე „კვალისა“ და „კვალელების“ წინააღმდეგ „ივერიაში“ დავბეჭდე პოლემიკური ხასიათის წერილები „ვარ“-ის ფსევდონიმით. ამ წერილებით სასტიკად ვამათრახებდი „კვალის“ პუბლიცისტებს, მაგრამ გ. წერეთლის პატივისცემა იმთავითვე იმდენად ღრმად ჩაიჭრა ჩემს არსებაში, რომ მისი სახელი არც ერთხელ აუგად არ მიხსენებია, თუმცა კი მას დამნაშავედ ვთვლიდი დიდი ილიას აუგად ხსენებისათვის.

ცხადია, რომ გ. წერეთელმა თავისი ყოფილი ამანაგებისადმი, განსაკუთრებით ილიასადმი, ვერ გამოიჩინა ობიექტურობა, მიუდგომლობა, სამართლიანობა;

გ. წერეთელმავე თავის ჟურნალის თანამშრომელს—ხომლელს (რომანოზ ფანცხავას ფსევდონიმი იყო) საშუალება მისცა ისეთი კრიტიკული წერილი დაებეჭდა „კვალში“, რომელშიც „განდეგილი“ და მისი მხატვრული ღირსება აუგად იყო მოხსენებული, მყინვარის დიდებული აღწერა კი სამასხარაოდ აგდებული; ამავე წერილში ხომლელმა ქართლ-კახეთის ბელეტრისტთა შორის მხოლოდ „ბნელს“ ავტორი მელანია (ნათაძე) აღიარა ნამდვილ მწერლად, იმერლებს შორის კი—გ. წერეთელი.

რა თქმა უნდა, ეს ხომლელის უდიდესი შეცდომა იყო, მაგრამ შეცდომა იყო გ. წერეთლის მხრივაც, რომელმაც ამგვარ წერილს „კვალში“ ადგილი დაუთმო.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, გ. წერეთელი მაინც სამაგალითო, მისაბამ დადებით გმირად გვევლინება, როგორც მწერალი, რედაქტორი, თავდადებული და უანგრო საზოგადო მოღვაწე, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა ქართული ჟურნალისტიკის და საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების ისტორიაში.

გახ „ივერია“ გ. წერეთლის ამ დიდი დამსახურების შესახებ წერდა: „ძნელად წარმოსადგენია ქართველი კაცი, მცოდნე ქართულის წერა-კითხვისა, რომ გ. წერეთლის სახელი არ გაეგონოს, სახელი იმ კაცისა. რომელმაც ამ ორმოცი წლის (1862 წ.) წინათ აღიპყრა ხელთ თავისი ნიჭიერი კალამი და სიკვდილამდე თავი არ დაუნებებია მწერლობისათვის. არც ერთი ჟურნალი და გაზეთი არ დაბადებულა ქართულს ენაზედ, რომ მას თავისი მჭრელისა, მახვილისა და მადლიანის კალმით დახმარება და შემწეობა არ აღმოეჩინოს“ („ივერია“ 1900 წ., № 9).

დიდება და მარდიული ხსოვნა ასეთ ქართველს.

საკრები მესხი

ს. მესხი ლარიბი აზნაურის შვილი იყო. მან ბრწყინვალედ დაამთავრა ქუთაისის გიმნაზია, ხოლო შემდეგ — პეტერბურგის უნივერსიტეტის სრული კურსი. დაბრუნდა თუ არა სამშობლოში, მას ბევრი თბილი ადგილი შეაძლიეს, მაგრამ სერგეიმ მოხელეობა არ ისურვა, რადგან გადაწყვეტილი ჰქონდა მთელი თავისი ძალ-ღონე, ენერჯია, ცოდნა და ნიჭი საზოგადო, სახალხო საქმისათვის, კერძოდ, ლიტერატურისათვის შეეწირა.

21—22 წლის ვაჟკაცს ქართველმა მოწინავე საზოგადოებამ გაზეთ „დროების“ რედაქტორობა მიუღოცა, რედაქტორობა იმ გაზეთისა, რომელიც კვირაში ერთხელ გამოდიოდა და რომელსაც მხოლოდ ორასი ხელის მომწერი ჰყავდა.

ს. მესხი სიამოვნებით დასთანხმდა ამ მძიმე სამუშაოზე, თუმცა მან მშვენიერად იცოდა, თუ რა ჭკაპანწყვეტა და აუტანელი შრომა დასჭირდებოდა.

ს. მესხის „დროების“ რედაქტორობა 1869 წელს 11 აპრილს ჩააბარეს. ამ დღიდან მოწინავე საზოგადოების ნდობით აღჭურვილი ახალგაზრდა ს. მესხი „დროებას“ 1873 წლამდე რედაქტორობდა. 1874 წლის ოქ-

ტომბრამდე, ს. მესხის საფრანგეთში ყოფნის გამო, „დროებას“ კ. ლორთქიფანიძე ხელმძღვანელობდა. საფრანგეთიდან დაბრუნების შემდეგ ს. მესხი კვლავ ჩაუდგა გაზეთს სათავეში და რედაქტორობდა 1880 წლამდე. 1880—1881 წლებში „დროება“ გამოდიოდა ს. მესხისა და ილ. ჭავჭავაძის რედაქტორობით. 1883 წლიდან ს. მესხი კვლავ მარტო ხელმძღვანელობდა გაზეთს. 1883 წ. მძიმე ავადმყოფობის გამო ს. მესხმა სამუდამოდ დასტოვა „დროება“ და რედაქტორობა ივანე მაჩაბელს გადააბარა (იხ. სერგეი მესხის „წერილები“, ი. ბოცვაძის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, გვ. 227).

ს. მესხი თავს ევლებოდა გაზ. „დროებას“. დღე და ღამე მასზე ფიქრობდა, პირადი ცხოვრება ავიწყდებოდა; თოთხმეტი წლის განმავლობაში ძიძაობდა გაზეთს და ყოველკვირეული ორგანო მალე ყოველდღიურ გაზეთად აქცია.

პირველ ხანებში, როცა გაზეთი კვირაში ერთხელ, ხოლო შემდეგ სამჯერ გამოდიოდა, სერგეის რედაქციაში დამხმარე არაფინ ჰყავდა, ის იყო მთელი რედაქცია: მასალების შემსწორებელი, რედაქტორი, კორექტორი და ზოგჯერ ასრთამწყობიც.

„რათა განუკითხველი საზოგადოების წინაშე პასუხისგების გრძნობა არ შეეფერხებინა, უშემწეოდ მივიწყებული რედაქტორი თავს არ იზოგავდა, აწვდიდა ქართულ საზოგადოებას ყოველ მარად დღეს სისხლით და ცრემლით დანამულ გაზეთს და ბოლოს... აუტანელმა ჯაფამ მოსტეხა სერგეი და 38 წლისა იყო, რომ გარდაიცვალა“ (იხ. დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 26).

აი, ამ სამაგალითო, თავდადებული და უანგარო მამულიშვილის საყვარელი სახე მინდა მოვხაზო და

ბევრ რანგში მისაბამ მაგალითად დაეუხახო ჩვენ თაობას.

უთუოდ დიდად ნიჭიერი ახალგაზრდა—ს. მესხი უბრალო მომაკვდავად თვლიდა თავის თავს, მისთვის უცხო იყო განდიდების მანია. „მეც სხვებსავე უბრალო კაცი ვარ,—ამბობს იგი ერთ თავის წერილში—, და თუ რამე ღირსება მაქვს, ეს ღირსება ჩემს სამშობლოსადმი მტკიცე და თავ-განწირულ სიყვარულში მდგომარეობს. ნუ ამბობ, რომ ჩემზე უკეთ „მაგალითად“ გაზეთს ვერაფერ ვერ წაიყვანს. რატომ? ძალიან ადვილად შეიძლება, რომ ბევრად უკეთ წაიყვანოს ჩემზე ვინმემ, თუ უკეთ მომზადებული იქნება ამ საქმისათვის და გულმოდგინედ მოკიდებს ხელს. მე ეს კი შემძლია გაბედვით ვსთქვა, რომ არავისზე ნაკლები სიყვარული და მტკიცე სურვილი არა მაქვს, რომ ჩემს ქვეყანას რამე სარგებლობა მოუტანო, მაგრამ ყველაზე უკეთ მესმის ყველაფერი მეთქი, ამის თქმა ზოგიერთი სხვა პირების ტრაბახს ემსგავსებოდა“ (იხ. „წერილები“, გვ. 48) რა გულწრფელად ნათქვამი, შესანიშნავი სიტყვებია!

თავდავიწყებამდე მოყვარული თავისი ქვეყნისა, საქმისათვის თავდადებული კაცი, რომელსაც „სიყვარული, სიცოცხლე და ბრძოლა ჰსურდა“—აი, ასეთი იყო სერგეი მესხი. ერთ-ერთ წერილში თავის საცოლეს ეკატერინე მელიქიშვილის ს. მესხი წერდა: „ძალიან კარგი აზრი მომივიდა, რომ შენი და თამარ-დედოფლის კარტოჩკები ჩავსვი რამკაში და სტოლზე დაედგი; როდესაც შენ გიყურებ მე ვტკბები იმ ტკბილი დროების მოგონებით, რომელიც შენთან გამიტარებია; მე ვტკბები შენი სიყვარულით, ერთი სიტყვით, მაშინ მე კაცად ვხდები, ისეთ კაცად, რომელსაც სიყვარული,

სიცოცხლე და ბრძოლა ჰსურს. როდესაც თამარ დედოფალს შევჩერებდით, მე მახსენდება უნებლიეთ ჩემი საყვარელი, მშვენიერი, მაგრამ ტანჯული სამშობლო; ჩემი ბუნებით მდიდარი, მაგრამ კაცისაგან დაღარიბებული და აოხრებული საქართველო! და ეს მხოლოდ ერთი შეხედვა თამარ დედოფლისა მე მაგონებს, რომ ამ ჩემ სამშობლოს დახმარება, ხელები მშველელნი და კაცები სჭირია. მე მაგონდება ძველი დრო, თამარ მეფის დრო, როდესაც ეს ჩემი ქვეყანა აყვავებული, თავისუფალი, დამოუკიდებელი და შემძლებელი იყო. მე მაგონდება, რომ -ეხლანდელი ქართველი უნდა ებრძოდეს მტერს ამ ჩვენი ქვეყნის აღდგინებისათვის. და შენი დანახვა ჯანს მიმატებს, ენერგიასა და იმედს მაძლევს, რომ ამ ბრძოლას ვიკისრებ, და შეძლებისა და გვართ, ორივენი ვემსახურებით იმ იდეალს, რომელიც ჩვენ მუდამ ფანარსა ვით უნდა გვინათებდეს ჩვენი ცხოვრების გზასა. დიახ, ჩემო კეკე, მე ჩემს თავს ბედნიერათ ვგრძნობ, მე შენ მიყვარხარ, შენც მე გიყვარვარ, მაგრამ ამაზედ უფრო ბედნიერებათ ის მიმაჩნია, რომ მე მაქვს შემთხვევა ჩემს ქვეყანას ვემსახურო“ („წერილები“, გვ. 69). ეს სტრიქონები ნამდვილი ეროვნული ჰიმნია სამშობლოს სიყვარულის გრძნობით მთვრალი სპეტაკი მოქალაქის გულიდან ამონახეთქი.

ს. მესხის პირადი წერილები საცოლისადმი უძვირფასესი მასალაა არა მხოლოდ ს. მესხის, არამედ მთელი იმ ეპოქის დასახასიათებლად. ამ წერილებში ს. მესხის ცენზორის რიდი და შიში არა აქვს, მისი სიტყვები დაზღვეულია ავი თვალისაგან.

სრულიად სამართლიანად ამბობს სერგეი მესხის წერილების გამომცემელი და კომენტატორი იოსებ ბოცვაძე, რომ „ეს წერილები უშუალონი, შეუფერავნი

არიან და ხშირად უფრო მეტის მოქმედნი. ვიდრე ს. მესხის ხელითვე დაწერილი „დროების“ მოწინავე ან რომელიმე პუბლიცისტური სტატია“.

„გარდა ამისა, ს. მესხის წერილები მკაფიოდ წარმოგვიდგენენ ნამდვილი პირველი ქართული გაზეთის „დროების“ ისტორიას, იმ გაზეთისას, რომელმაც „საშვილიშვილო საქმე“ გააკეთა, „დაამკვიდრა წარმატება და ააღორძინა ის ძლიერი ქაზრაკი კაცობრიობის ისტორიისა, რომელსაც საზოგადოების აზრს ეძახიან“ („წერილები“, გვ. 11).

ს. მესხმა საქმიანად დაუმტკიცა თანამემამულეთ სანიმუშო ერთგულება და სიყვარული ხალხისა და თავისი ქვეყნისა; მან სამშობლოს სამსხვერპლოზე შეგნებულად და უყოყმანოდ დასწვა თავისი ახალგაზრდა სიცოცხლე.

ს. მესხის დაკრძალვისას წარმოთქმულ გამოსათხოვარ სიტყვაში, სხვათა შორის, გ. წერეთელმა სთქვა: „როცა შენ ამ თუთხმეტი წლის წინათ გაზეთი („დროება“) ჩაგაბარეთ, მაშინ ჩვენგანი ვინ წარმოიდგენდა, თუ შენი თურაშაული ვაშლივით წითელი ლოყები ასე მალე დასქვნიბოდაო“. დიახ, უდროოდ დასქვნი სერგეი მესხის სიცოცხლე სწორედ იმისათვის, რომ თავდაუზოგველად და იმავე დროს უანგაროდ ემსახურებოდა სახალხო, საზოგადოებრივ საქმეს.

როგორც ვიცით, მეფის ცენზურა მაჯლაჯუნასავით აწვა ერთადერთ ქართულ გაზეთ „დროებას“ და ახრჩობდა მას. გაზეთის რედაქტორი, ს. მესხი, იძულებული იყო ყოველგვარი საშუალება და ხერხი ეხმარა, რომ ერთადერთ ორგანოს, რომელშიაც ქართული სიტყვა გაისმოდა, ხალხისათვის სასარგებლო, მოწინავე აზრი გამოეთქვა. „დროების“ რედაქტორი არ მალავს,

რომ იგი ზოგჯერ, უკიდურეს გაჭირვებულ მდგომარეობაში მყოფი, მტრის მოტყუებასაც მიმართავდა, და მეგობრად აჩვენებდა თავს მათ, ვინც კირივით სძულდა.

ერთ-ერთ წერილში თავის საცოლეს იგი სწერდა: „მე ეხლა ძალიან მეგობრათა ვარ მაქსიმოვიჩთან, რომელიც სანაძის (ცენზორები იყვნენ ი. ვ.) და სხვა ტუზებთანაც, მათი უფროსი კმაყოფილი ვგონივარ. დაე, ეს აზრი ჰქონდესთ ჩემზე, სასარგებლოა, — და ეხლა რომ ცოტა რამ მიზეზი ნახონ, უმისოდაც მიზეზს ეძებენ და სულ დავილუპებით. ჩემი თავის მე ისე არ მეშინიან, როგორც გაზეთისა. ამასწინათ რომ აქ სემინარიელების თაობაზე რაღაც გამოძიება იყო და შემდეგაც ყოველთვის, როდესაც რაიმე გამოძიებაა, ყოველთვის პირველად იმას ჰკითხავენ ხოლმე: თქვენ „უროების“ რედაქტორთან ხომ არა კავშირი გაქვთო. ამისთანა დროში წინდახედულობით და სიფრთხილით უფრო ბევრი რამ გაკეთდება, ვიდრე თავხედობით“ („წერილები“, გვ, 172).

„ჩემი თავის მე ისე არ მეშინია, როგორც გაზეთისა“ — სწერდა ს. მესხი. ისმის კითხვა: რას აძლევდა გაზეთი „დროება“ მის რედაქტორს, რომ თავის საკუთარ თავს ერჩია იგი? დიდ ხელფასს? დიდ ჰონორარს? კომფორტაბელურ ლამაზ და ფართო კაბინეტს? გაზეთის განყოფილებათა გამგეების, თანამშრომლების, კორესპონდენტების დიდ შტატს? ან მდიდრულად, ტექნიკის უკანასკნელ მიღწევებზე გამართულ სტამბას? — არა, არაფერი ამის მსგავსი არ გააჩნდა ლარიბ-ლატავ „დროებას“ და მის რედაქტორს.

ამას ადასტურებს თვით ს. მესხის სიტყვები: „ყველაფერ საქმეს ფული ესაჭიროება; განსაკუთრებით

ისეთ საქმეს, რომელსაც გასავალი ბლომად ექნება, მაგრამ შემოსავალი კი ცოტა... აი, მოკლეთ ჩემი ანგარიშები: წელიწადში გაზეთი ეღირება 8 მანეთი. ერთი ნომრის გამოცემა კვირაში, დაახლოებით 1000 მანეთი ჯდება წელიწადში (ეხლა). როცა სამ ნომერს გამოვცემ კვირაში..., მაშინ წელიწადში გამოცემა, ფოტის ფასი, ქალაღი და სხვა ხარჯი 2000 ან 2200 მანეთი იქნება..., ე. ი. რედაქციას ხელისმომწერლებისაგან უკანასკნელი 1800—1600 მანეთი დარჩება... ვსთქვათ ორი ათასი იყოს... განა ეს საკმაო არ იქნება პირველ ხანებში? შენ ამბობ, რომ ილ. ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი, რასაკვირველია, მიიღებენ გაზეთში მონაწილეობას, თუ რამე საშუალება მიეცემათო, საუბედუროთ რედაქცია ჯერ-ჯერობით ვერავის ვერ მისცემს გონორარს (შრომის ფასს), რადგან იმდენი შეძლება თუ ექნა, რომ მისი რედაქცია (ე. ი. მე და მიქელაძე) თუ გვარჩინა, ისიც საკმაო იქნება“ („წერილები“, გვ. 99).

„დროების“ რედაქტორის უკიდურეს გაჭირვებაზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ მას ხშირად ბინის გათბობის საშუალებაც კი არ ჰქონდა, რომ ნორმალურად ემუშავა.

„ეს სამი ოთხი დღე ისეთი სიცივეები დადგა, — წერს ს. მესხი, — სწორეთ პეტერბურლის ყინვები მომაგონა. დაეჯდები თუ არა სტოლთან ან წიგნის საწერად, ან რომელიმე სტატიისა, იმ წამსვე ხელები მომეკრუნჩხება და ძალაუნებურად უნდა დავანებო წერას თავი. რადგან, ამ სიცივის გამო, თითქო ტვინიც აღარ მუშაობს. ასე რომ თუმცა ჩემს თავს პირობა მივეცი, რომ ცეცხლი აღარ დამენთო ჩემს ოთახში (რადგან ერთობ ძვირი ჯდება), მაგრამ ბოლოს ველარ მოვიტომინე, მოვიტხოვე შეშაც და ნახშირიც და ეხლა,

როგორც არის ცოტათი გავთბი, ამიტომაც გავბედე სტოლთან დაჯდომა“ („წერილები“, გვ. 105). ასეთ პირობებში მუშაობა პირდაპირ გმირობაა! მხოლოდ სახალხო, საზოგადო საქმისათვის თავგანწირულ პიროვნებას შეუძლიან ეს.

ს. მესხის. როგორც რედაქტორის, უანგარო შრომა თოთხმეტი წლის განმავლობაში გრძელდებოდა. რამდენი შეურაცხყოფა. მატერიალური გაჭირვება, შიმშილი და სიციფე აუტანია და გადაუტანია ს. მესხს, მთელს საქართველოში ცნობილ და სახელმძიმევილ რედაქტორს, მაგრამ ყოველივე ამან და თვით „ქრონიკულმა იმფლენციამაც“ (აკაკის სიტყვებია) ვერ გასტეხა შეგნებული მამულიშვილის ნებისყოფა. „ოქროს ვერძის“ თაყვანისმცემელი არ გახდა იგი; თუმცა ქართული კულტურის მტრებმა სცადეს მისი შეცდენა და ჩამოშორება საზოგადო საქმიანობისაგან ერთხელ ერთმა დიდად გავლენიანმა რუსმა მოხელემ ორლოვსკიმ ს. მესხის გადაბირება დააპირა. უნდოდა კარგი, უზრუნველმყოფელი სამსახურის დაპირებით, ჩამოეშორებინა იგი „დროებისათვის“ ორლოვსკიმ პირდაპირ აგრძნობინა, რომ რედაქტორობა სახეირო საქმე არ არისო.

მოვუსმინოთ თვითონ ს. მესხს: „ორლოვსკიმ გადაკვრით ადგილი შემომაძღვია; დაანებე თავი მაგ გაზეთს, ისეთს რამეს მოკიდე ხელი, რომელმაც ფულები მოგცესო. მეც უთხარი, რასაკვირველია, რომ მხოლოდ მატერიალური სარგებლობისათვის ვცემ გაზეთსა. აბა რას ვეტყვოდი!“... („წერილები“, გვ. 200).

1876 წ. მარტში, ქუთაისში, ზანკის დირექტორის არჩევნები იყო დიდი ბრძოლა გაჩაღდა დირექტორის კანდიდატურის გარშემო. ამომრჩევლები ჯგუფებად

გაიყენენ. თითოეულ ჯგუფს თავისი კანდიდატი უნდა
 გაზეთმა „დროებაშიც“ წამოაყენა თავისი კანდიდატი
 (ბ. ლოლობერიძე) და რეკომენდაცია მისცა მას. ს. მეს-
 ხის სიტყვით, „ეუცხოვათ ყველას ამგვარი რეკომენდა-
 ცია და რჩევა გაზეთის მხრით, ისინიც გაოცებულნი
 არიან, ვინც ევროპის გაზეთების ჩვეულება იცის ამ
 მხრით. წარმოიდგინე, მეც კი მთხოვეს იმერლებმა ბან-
 კის დირექტორობა. კაცებიც გამომიგზავნეს; მაგრამ რა-
 საკვირველია, უარი გაუცხადე არამცდა-არამც გაზეთს
 თავს არ დავანებებ-მეთქი“ („წერილები“, გვ. 214).

მისმა საყვარელმა გაზეთმა „დროება“, რომელსაც
 „არამც და არამც თავს არ ანებებდა“. ერთგული რედაქ-
 ტორი ვალებში ჩააგდო. მაგრამ დავალიანდა არა მხო-
 ლოდ პირადად ს. მესხი, არამედ ვალებში ჩავარდა მი-
 სი, არც ისე შეძლებული, მრავალწევრიანი ოჯახიც.
 ს. მესხის მამამ სოფელი რიონის მამული „დროების“
 ვალებისათვის დააგირავა ქუთაისის საადგილ მამულო
 ბანკში. ვალის განაღდებას რედაქცია კისრულობდა.
 მაგრამ, როდესაც ს. მესხი გარდაიცვალა, ოჯახს ბანკის
 ვალი მძიმედ დააწვა კისრად. ზუსტად ვერ შექონდათ
 ბანკში სარგებელი. იზრდებოდა მამულის დავალიანება,
 ს. მესხის მამა იძულებული გახდა მიწის ორი-სამი
 ნაკვეთი გაეყიდა და ბანკის ვალი დაეფარა, მაგრამ
 ხუთასი მანეთი მაინც დარჩა გადასახდელი.

ს. მესხის ძმა—დავით მესხი ამ ფაქტის შესახებ მოგ-
 ვითხრობს: „მირჩიეს, ბანკის ყრილობას განცხადება-
 მიეცი, რომ ბანკიდან აღებული თანხა ჩვენს ოჯახს
 ფუქსავატურად კი არ გაუფლანგავს გასირმულ ჩოხა-
 ახალუხისა, ცხენ-უნაგირისა და ქეიფში, როგორც იმ
 დროს ჩვეოდათ თავზე ხელაღებულ ჩვენებურს თავად-
 აზნაურებს, არამედ იგი-მთლიანად საზოგადო-საქვეყნო

„საქმეს მოხმარდაო“ დ. მესხის ამ თხოვნას აკაკიმ და უმატა თავისი შესანიშნავი სიტყვა.

„ბატონებო! იყო დრო შავბნელი, როდესაც ჩვენში გარდა კუჭისა არავინ არაფერზე ფიქრობდა. ამისთანა დროს ორი თუ სამი ახალგაზრდა გამოვიდა საზოგადო სარბიელზე საეროვნო პროგრამით; მათ რიცხვში სერგი მესხიც იყო, დაამთავრა თუ არა სწავლა, ის მიაღდა ორკაპ გზას, ერთი იყო ია-ვარდით მოფენილი, საპირადო, საფუნდრუკო, მაგრამ ქვეყნისათვის კი საუკუღმართო. მეორე — ეკლიანი, სახიფათო, მაგრამ საზოგადო. იმან ეს მეორე აირჩია. დაუდვა თავი და საზოგადოებას მსხვერპლად შეეწირა. დიდხანს იტანჯა, და რომ ვეღარ აიტანა, თან გადაყვა გულს. დარჩა ვალი, ვალი საზოგადო საქმისათვის აღებული, და არა საპირადოდ, რომელიც მისმა მცირე ადგილ მამულმა გადაიხადა გარდა ხუთასი მანეთისა, რომლის სახსარი აღარსად იყო. ამ გვარი კაცის დავიწყება ჩვენის მხრივ უსამართლობა და დიდი უბედურება იქნება. ვალდებული ვართ ეს დარჩენილი ვალი თავზე მივიღოთ და მის საფლავზე, სადღაც სოფლად მივარდნილზე, ნიში დავდვათ. პირადად მისთვის ეს ყველაფერი უსარგებლოა, მაგრამ დე, იცოდეს ყველამ, რომ ქართველი, შეძლებისდაგვარად არასოდეს არ ივიწყებს მის საზოგადო გულწრფელ მოღვაწეს“.

კრება ვაშას ძახილით მიეგება აკაკის სიტყვას, ხუთასი მანეთი მოხსნეს და დაადგინეს: ს. მესხის საფლავზე ნიში აეგოთ, მაგრამ ეს დადგენილება შეუსრულებელი დარჩა. ერთ დროს უნდოდათ მისი ნეშტი გადაეტანათ ქუთაისში და დაეკრძალათ იქ, სადაც ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის ღვაწლდებულთათვის პანთეონის მაგვარი ადგილია შერჩეული, არქიელის

გორაზე ბაგრატის ტაძრის გვერდით, მაგრამ ვის სურვილი სურვილად დარჩა, რა კარგი იქნებოდა, რომ მწერალთა კავშირმა ითაოს და გამოასწოროს წინა თაობების დანაშაული და, თუ თბილისში არა, ქუთაისში მაინც გადმოიტანოს ს. მესხის ნეშტი და შესაფერისი ნიშიც დაუდგას.

დღეს კი მისი საფლავი სოფელშია მივიწყებული. შეიძლება ის უბრალო რკინის მოაჯარი და უშნო ქვაც, რომელიც აძევს საფლავს, დაიკარგოს და დათიკო მესხთან ერთად, მეც ვკითხულობ, „რად ხვდა წილად ს. მესხს: ასეთი იღბალი?“ ამ კითხვას დ. მესხის სრულიად სამართლიანი სიტყვებით ვუპასუხებ: იმისათვის, რომ, „ცივია ჩვენი გული, ცივდება, როცა ცივი მიწა შეივრდომებს ჩვენი ქვეყნის მოღვაწეთ. ვივიწყებთ და ღირსეულად, თვალსაჩინოდ ბევრს ამათგანს არ ვუწყობთ რიგიანად უკანასკნელი განსვენების ადგილს, რომ შემდგომი თაობისათვის საცნაური დარჩეს ჩვენი მოვალეობა და მშრომელი ადამიანების ღვაწლის დაფასება“ (დ. მესხი. „მოგონებანი“, გვ. 34.)¹

¹ ს. მესხის საფლავი დღეს სრულიად უპატრონოდ არის მიგდებული სოფ. რიონში. ამ წმინდა სამარეს ერთადერთი მომვლელი და პატრონი დავით მესხი (სერგის ძმა) კარგა ხანია გარდაიცვალა. ადგილობრივი სოფლის საბჭო კი საფლავს არავითარ ყურადღებას არ აქცევს. მანქანებმა გადაამტერიეს უკვე დაუჩანებელი რკინის მოაჯარი და ეკალ-ბარდმა და სურომ დაძვარა უშნოდ გათლილი ქვა აკაკის ლექსით, რომელიც საფლავზე იდგა. სავსებით სწორი იყო დავით მესხი, როცა გულისტკივილით აღნიშნავდა: „ცივია ჩვენი გული, ცივდება, როცა ცივი მიწა შეივრდომებს ჩვენი ქვეყნის მოღვაწეთ. ვივიწყებთ და ღირსეულად... არ ვუწყობთ უკანასკნელი განსვენების ადგილს“.

აქვე ვსარგებლობთ შემთხვევით და ერთ გარემოებაზე მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას. ვისაც გაუფლია ოპერის თეატრის წინ,

ხალხისა და სამშობლოს სამსახურისათვის საკმარისი როდია მგზნებარე პატრიოტიზმი, უანგარობა, მომზადება და ნიჭი, — ამასთან — ერთად საჭიროა მტკიცე ნებისყოფა, ბრძოლის უნარი, „ჭირსა შიგან გამავრება“, როგორც დიდი პოეტი ამბობდა. ეს თვისებები უსათუოდ ეჭირვებოდა ძველ ქართველ მოღვაწეებს და განსაკუთრებით კი ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორებს.

საინტერესო ფაქტებს იძლევა ამ მხრივ XIX საუკუნის ქართული ჟურნალ-გაზეთების ისტორია. XIX საუკუნეში ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორობას ხელს ჰკიდებდნენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც ახალგაზრდობაშივე გამოიჩინებდნენ საზოგადო საქმისათვის სიყვარულით, საერთო მომზადებით, შრომის მოყვარეობით, ხასიათის სიმტკიცით, გაჭირვების ამტანობით და უანგარობით. დიდად საინტერესოა, რომ ისეთი ყოველმხრივ რჩეული ადამიანი, დიდებული პოეტი და ნიჭიერი პუბლიცისტი, როგორიც აკაკი წერეთელი იყო, არასოდეს არ ყოფილა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი გაზეთის რედაქტორად. აკაკი უბადლო ჟურნალისტი იყო, არ ყოფილა ისეთი გაზეთი ან ჟურნალი, რომლის

დიდი დაკვირვების შემდეგ ალბათ შეუშინებია ბაღში ბზის ბუჩქებით ოთხკუთხედად შემორკალული ორი საფლავის მგავსი ადგილი და უწოდებდა შელესილი ორ მეტრიანი კვარცხლბეკი, რომელიც მთლიანად სუროს დაუუარავს. აქ განისვენებენ ქართული ხელოვნების ტიტანები ვანო სარაჯიშვილი და ზაქარია ფალიაშვილი. აქვეა ურნა კ. მარჯანიშვილის ფერფლით. ნუთუ მათ იმდენი დამსახურება არ მიუძღვით ჩვენი ქვეყნის წინაშე, რომ დაეღვათ ძველი, მათი საბოლოო ადგილ-სამყოფელის აღმნიშვნელნი. რატომ არ უნდა იცოდეს ახალმა თაობამ და ჩვენმა მომავალმა შთამომავლობამ, თუ სად განისვენებენ ეს ხელოვნების გოლიათები?

რედ.

ფურცლები არ დაემშვენებინოს მის მომხიბლავ ლექსებს და ფელეტონებს. აკაკის ნიჭს, როგორც უებრო პუბლიცისტისას ყველა გრძნობდა, მაგრამ განსაკუთრებით აშკარად აღიარებდა ამ ფაქტს ს. მესხი. „თანამად შემიძლია ვსთქვა, — წერდა იგი, — რომ ყველა ეხლანდელ ჩვენ მწერლებში აკაკი ყველაზე უფრო ნიჭიერია და ყველაზე უფრო გამოსადეგია გაზეთისათვის. იმისთანა ცოცხალი კალამი, მარჯვე, მკვირცხლი სიტყვა, ირონია და ადვილი წერის ნიჭი, არც ერთ ჩვენ მწერალს არა აქვს. ამიტომ ძვირფასად მიმაჩნია ის გაზეთისათვის და საზოგადოდ ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურისათვის“ („წერილები“, გვ. 189).

ასე დაახასიათა ს. მესხმა აკ. წერეთელი, მაგრამ აქვე გულისტკივილით აღნიშნა ზოგიერთი უარყოფითი მხარეც, რაც დიდებულ პოეტს გააჩნდა. ამის შესახებ სერგეი სწერდა ეკ. მელიქიშვილს: „რა რომ აკაკი აქ არის და გაზეთისათვის შრომობს, ეს მგონი მეხუთეთ არის, რომ რაღაც უბრალო მიზეზს მონახავს და გამომიცხადებს, რომ ყველაფერს თავი უნდა დავანებოვო, გაზეთშიაც არავითარ მონაწილეობას აღარ მივიღებო და საზოგადოდ ყველა საზოგადო საქმეებს და ლიტერატურასაც ვეთხოვებიო. შენ ვერ წარმოიდგენ რამდენ წვალებად მიღირს მე ამის თანამშრომლობა! ისე უნდა ვეფერო, ისე უნდა მოვეპყრო, როგორც ძუძუმწოვარა ბავშვს, რომელსაც უფრთხილდები ანჩხლობა არ დაიწყოს. გუშინ წინ გამომიცხადა, რომ მშვიდობით, გეთხოვებიო: შენ ძალიან მიყვარხარ, რაც უნდა მთხოვო, აგისრულებო, შენს მეტი მეგობარი არ შემხვედრია ჩემს სიცოცხლეში, მაგრამ გაზეთში თანამშრომლობას და საზოგადოდ ლიტერატურულ შრომას მაინც თავს ვანებებო და ამას ნუ მთხოვო. ძალიან გა-

ჭირვებულ მდგომარეობაშია, ახლა აკაკი და ამიტომ არის ძალზე გაანჩხლებული და რადგანაც იცის, რომ მეიმის შრომას გაზეთში ძალიან ვაფასებ, ამის გამო ამ მხრით უნდა მაგრძნობინოს განზე განდგომა. ძალიან იმედი მაქვს, რომ თუ როგორმე ან მე უშოვნე ცოტა ფული ან თვითონ იშოვნა სადმე, ისევ თავის ძველებურ გუნებაზე დადგება“ („წერილები“, გვ. 189).

თავისთავად ცხადია, რომ აკაკისთანა ხასიათის და ტემპერამენტის ადამიანი XIX საუკუნის ეკონომიურ-პოლიტიკური ცხოვრების პირობებში ყოველდღიური გაზეთის რედაქტორობას ვერ შეძლებდა.

რაც არ გააჩნდა აკაკის რედაქტორის მძიმე და პასუხსაგები მოვალეობის შესასრულებლად ის უხვად, ქარბად მოეპოვებოდა ს. მესხს; ეს იყო მისი, როგორც რედაქტორის, ხასიათის ფოლადისებური სიმტკიცე.

ს. მესხი, როგორც რედაქტორი, სამართლიანდ ჩივის, რომ ერთი ნაწილი ახალგაზრდა ქართველი მწერლებისა სიტყვის პატრონები არ არიან, არ ერიდებიან მოტყუებასაც კი: „ეს ხალხი სრულებით ჟურნალისტიკისათვის არ არიან შექმნილი—გულის ტკივილით შენიშნავს იგი—დაწყნარებული, მშვიდი, შეუშფოთებელი შრომა ეჭირვებათ ამათ! ჩვენს დროში კი ასეთი შრომა თითქმის შეუძლებელია“ („წერილები“, გვ. 207). მისი ღრმა რწმენით ყოველ საქმეში, და განსაკუთრებით კი საგაზეთო საქმეში, მტკიცე ნებისყოფაა საქირო და რაც გინდა დიდი უბედურება დაემართოს კაცს, სასო, იმედი, მაინც არ უნდა დაკარგოს, დასახულ მიზანს არ უნდა უღალატოს, თავის მოწოდებას უნდა ემსახუროს.

„ვისაც ბედნიერება სურს—წერდა იგი—იმან მწუხარების მოთმენაც უნდა იცოდეს. ეს ოხერი ქვეყანა იმ-

ნაირად არის გამართული, რომ მუდმივი, განუწყვეტელი ბედნიერება და ნეტარება თითქმის არავის ღირსებაა“ („წერილები“, გვ. 122).

ს. მესხმა ჯერ ისევ პარიზში ყოფნის დროს გადასწყვიტა „დროების“ კვირაში სამჯერ გამოცემა. ეს აზრი მან ამხანაგებს და გაზეთის თანამგრძნობთ გაუზიარა. მოუწონეს და ერთმა მათგანმა (მდიდარმა ზარაფოვმა) დახმარებაც აღუთქვა. გამხნეებული და გამარჯვებაში დარწმუნებული სერგეი ამის გამო სწერდა ეკ. მელოქიშვილს:

„რაც შეეხება მატერიალურ მხარეს, ძალიან იმედი მაქვს ერთის მხრით ხელისმომწერლების რიცხვის მომატებისა და მეორეს მხრით განცხადებებისა. გუშინ ზარაფოვს დეპეშა მივწერე პეტერბურგში და ვთხოვე გადაწყვეტით მომწეროს, რამდენი უნდა მაძლიოს თვეში, ან უკეთ ვთქვათ, რედაქციას... ჯერ პასუხი არ მომსვლია. მაგრამ როგორც უნდა მომწეროს, ამ საქმეში სულ ერთია უკან დაწევა მაინც აღარ შეიძლება. სულაც რომ აღარ მაძლიოს ზარაფოვმა არაფერი შემწეობა, მაინც სამჯერ უნდა გამოცემა გაზეთი“... („წერილები“, გვ. 163).

სერგეი მესხმა დაპირება პირნათლად შეასრულა. ს. მესხის მართებული გაგებით, ყოველ გაზეთს და მის რედაქტორს ერთი მტკიცე მიმართულება და გარკვეული პროგრამა უნდა ჰქონდეს. რედაქტორიც ვალდებულია მტკიცედ იცავდეს მას, მაგრამ „რედაქცია თავის აზრსა და მიმართულებას ყველას ძალდატანებით ვერ მიაჩეჩებს, ვერ მოითხოვს, რომ ყველამ იმ გზაზე იაროს. თანახმა ვარ, რომ ჩვენში მაგალითად, სადაც თითქმის ერთად ერთი გაზეთია აზრების გამოსათქმელად, რედაქცია თითქმის ვალდებულიც არის, რომ თა-

ვისი აზრების წინააღმდეგი სტატია დაბეჭდოს, რომ მით მკითხველებს სხვა და სხვა მხარეები უჩვენოს რომლისამე საგნისა და რა აზრიც უნდა ის მიიღოს. აზრების შეტაკებაში, ბრძოლაში აღმოჩნდებოდა ქეშმარიტება, მაგრამ საქმე ეს არის, რომ ეს შრომა, ეს გამორჩევა საუკეთესო და უფრო ქეშმარიტი აზრებისა შეეძლოს“ („წერილები“, გვ. 191).

ეს სტრიქონები 70-იან წლებში იწერებოდა, როდესაც ფართო მკითხველი საზოგადოება ჯერ კიდევ არ იყო დაუფლებული გაზეთის კითხვას. მას ჯერ კიდევ არ შეეძლო თავისუფლად „გამორჩევა საუკეთესო და უფრო ქეშმარიტი აზრებისა“. ს. მესხი გრძნობდა, რომ ფართო მკითხველ საზოგადოებას „მზამზარეული, გარკვეული გონიერი საზრდო“ ესაჭიროებოდა და ამიტომ გაზეთი გარკვეული გზით მიჰყავდა. ამის შესახებ იგი დაუფარავად აცხადებდა: „რაც უფრო ნაკლები იქნება სხვა და სხვა აზრები გაზეთში ერთსა და იმავე საგანზე, ჩვენი მკითხველისათვის ის სჯობია, უფრო ადვილად შეითვისებს ერთს შეხედულებას, ბევრში ერთს საუკეთესოს ვერ ამოარჩევს. აი, ამით ვხელმძღვანელობ მე, რომ გაზეთში დესპოტურად ვიქცევი, ერთს გზას ვადგევარ, ერთსა და იმავე აზრს ხშირად ვიმეორებ და ამითი, იმედი მაქვს, პროპაგანდის საქმე უკეთ მიდის, ვიდრე გაზეთის აქრელებით და სხვა და სხვა გვარი და მიმართულების სტატიების ბეჭდვითა“ („წერილები“, გვ. 191).

ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა ს. მესხი, როგორც რედაქტორი და ჟურნალისტი. იგი სისტემატურ პროპაგანდას ეწეოდა „დროების“ საშუალებით და ავრცელებდა საღ, პროგრესულ აზრს მკითხველ საზოგადოებაში.

მიუხედავად უმძიმესი სამუშაო პირობებისა, სერგეის მოქანცულობა და დაღლილობა არასოდეს დასტყობია. იგი მზად იყო ყოველი ნომრისათვის ვრცელი, სერიოზული მოწინავე სტატია დაეწერა, უფრო მეტიც, შეეძლო მთელი ნომერი გაზეთისა მარტოხელას შეედგინა და ამას ხშირად ჩადიოდა თავდადებული რედაქტორი.

ცენზურისაგან შევიწროებული ს. მესხი არა ერთხელ აცხადებდა გულისტკივილით: „ცენზურამ ისევ ძალიან მოგვიჭირა ხელი. ისეთს სტატიებს აფუჭებს, ისეთს რამეებს შლის, რომ ნახო, ღმერთმანი, გული მოგიკვდება და ვერ გაიგებ—თუ რა უნდა იყოს ამაში ან სახელმწიფოსა და ან სხვა რისამე საწინააღმდეგო“ („წერილები“, გვ. 181).

ს. მესხი გაზეთის რედაქტორობას დიდ საზოგადოებრივ საქმედ და საპასუხისმგებლო მოღვაწეობად თვლიდა.

მას სწამდა, რომ კარგად დაყენებულ გაზეთს დიდი შემეცნებითი და აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს. იგი მკითხველს აფხიზლებს, აცოცხლებს და პროგრესულ აზრს უნერგავს. ეს კი მეტად საჭირო იყო იმ პერიოდის ქართველი საზოგადოებისათვის.

ს. მესხის რწმენით, გაზეთში უმთავრესი ყურადღება საქართველოს შინაურ საქმეს უნდა მიექცეს. გაზეთმა და მისმა რედაქტორმა ყველა შესანიშნავ შინაურ მოვლენებზე თავის დროზე უნდა გაამახვილოს ყურადღება და დროულად უნდა გასცეს პასუხი.

როგორც მოწინავე, ისე სხვა ყოველგვარი სტატია და აგრეთვე ფელეტონიც უთუოდ ადვილად გასაგები; ცოცხალი და კარგი ქართული ენით უნდა იყოს დაწერილი. გაზეთში ხშირად უნდა დაიბეჭდოს „გამოჩენი-

ლი ადამიანების ცხოვრების აღწერა-ბიოგრაფია“, — განსაკუთრებით ისეთი პირებისა, რომელთაც თავის ქვეყნის თავისუფლებისათვის უცხოვრიათ და თავიც შეუწირავთ (მაგ., გარიბალდის, ვიქტორ ჰიუგოსი, მაძინის და სხვ.).

ამ თვალსაზრისით საქართველოს ისტორია უხვ მასალას იძლეოდა. მაგრამ მხოლოდ ევროპელი და ქართველი გამოჩენილი ადამიანების ცხოვრების აღწერა არ იქნებოდა საკმარისი. ს. მესხი საკიროდ თვლიდა, როგორც ორიგინალური, ასევე ნათარგმნი ბელეტრისტული ნაწარმოებების პუბლიკაციას. ამ საქმეში მას ყველაზე მეტი იმედი ილ. ჭავჭავაძისა და აკ. წერეთლისა ჰქონდა და ბედნიერად სთვლიდა თავს, თუ თითოეული მათგანი წელიწადში ერთ მოთხრობას ან რომანს მიაწოდებდა.

ს. მესხი ცდილობდა, რომ „დროებას“ საკუთარი კორესპონდენტები ჰყოლოდა პარიზში, გერმანიაში, ამერიკაში, შვეიცარიაში. გაიჩინა კიდევ ერთი ნაწილი საიმედო კორესპონდენტებისა, ესენი იყვნენ: იზმაილოვი, ბეთანიშვილი, ივანე მესხი, ბესარიონ ლოლობერიძე, პეტრე მელიქიშვილი და სხვ.

პარიზში მყოფი სერ. მესხი წერს წერილებს, აგროვებს მასალებს, ყველაფერი ეს მას „დროებისათვის“ ჰქირდება. დაწერა პატარა, ლამაზი „წინასიტყვაობა“ „დიდი კაცების“ ბიოგრაფიისათვის“, დაამზადა „ვაშინგტონის ცხოვრება“, შეკრიბა მასალები გარიბალდის ცხოვრებისათვის. განზრახული ჰქონდა დაეწერა სამოცდათოთხმეტი „დიდი კაცის“ ბიოგრაფია. საამისოდ მასალები თითქმის მზად ჰქონდა.

„ვეცდები, — წერს მესხი კეკეს, — რომ წასვლამდე მომეტებული ნაწილი ამ შრომისა შევასრულო, თორემ

თბილისში მასალები არ მექნება ამათ დასაწყისად და არც დრო“ („წერილები“, გვ. 100).

ს. მესხს, როგორც რედაქტორს, კარგად ესმოდა, რომ გაზეთის „უსასყიდლო თანამშრომლები“ მასალების რეგულიარულად მოწოდებით თავს არ შეიწუხებდნენ, თავის თავს მოვალედ არ ჩათვლიდნენ სისტემატურად ეთანამშრომლათ „დროებაში“ და მასალას მხოლოდ მაშინ მიიტანდნენ, „როცა მოეპრიანებოდათ“. ამიტომ შეუძლებელი იყო მხოლოდ მათზე დაყრდნობა. დასახულ გეგმებს, მკითხველებისათვის მიცემულ პირობას შესრულება უნდოდა და ს. მესხიც თავს არ იზოგავდა, აუტანელ შრომას ეწეოდა, მთელ სარედაქციო სამუშაოს ძირითადად თვითონ კისრულობდა.

ისეთი მტკიცე ნებისყოფით აღჭურვილი შრომისმოყვარე და მომზადებული რედაქტორის ხელში, როგორც—ს. მესხი იყო, გაზეთი „დროება“, მიუხედავად დიდი მატერიალურ გაჭირვებისა და ცენზურის სისასტიკისა, საერთო მოწონებას იმსახურებდა და დიდ კულტურულ ძალას წარმოადგენდა.

„როგორც მწყურვალს წყალი, ისე მომინდება ხანდისხან... გაზეთის ხელში ჩაგდება, მოწინავე სტატიების წერა, საზოგადოებაში ლაპარაკის აღძვრა, გაზეთის გავრცელება და სხვა“,—წერდა უცხოეთში მყოფი ს. მესხი.

და სწორედ ამაში იყო საიდუმლოება ს. მესხის, როგორც რედაქტორის ძლიერებისა.

რედაქტორის სიყვარულმა აღღებრძელა „დროება“, „დროებამ“—კი უკვდავყო მისი „აშიკი“ რედაქტორი!

ს. მესხის აზრით, გაზეთს, ან თუ გინდ ჟურნალსაც, სრულებით არ ევალება მეცნიერული საკითხების სა-

ფუძვლიანად, ამომწურავად გამოკვლევა; სამეცნიერო ტრაქტატების მოთავსება. იგი ეთანხმება კირ. ლორთქიფანიძის აზრს და წერს: „განა გაზეთს ან ჟურნალს შეუძლია რომელიმე საგანზე საფუძვლიანად, როგორც რიგია, ისე ღრმად მოილაპარაკოს? თავის დღეში! ეს არც მისი მოვალეობაა. იმისი მოვალეობა, განსაკუთრებით ჩვენში, ის არის, რომ აღძრას რომელიმე საგნის ინტერესი, თანაგრძნობა, კითხვის სურვილი და არა ის, რომ მაინც და მაინც ძირიანათ გამოიკვლიოს რომელიმე კითხვა („წერილები“, გვ. 26).

ს. მესხის პარიზში ყოფნის დროს „დროებას“ კ. ლორთქიფანიძე და ნ. ნიკოლაძე ხელმძღვანელობდნენ. მესხი გაფაციცებით აღევენებდა თვალყურს თავის საყვარელ გაზეთს და ლელავდა, წუხდა, თუ რაიმე ნაკლს შეამჩნევდა მას. „თუ შენ გულს გიხეთქს „დროების“ დანახვა, — წერს იგი კეკეს, — ჩემზე როგორი მოქმედება უნდა ჰქონდეს, რომ ვხედავ, გაზეთი, რომლის გასაცოცხლებლად და ფეხზე დასაყენებლად სამი წელიწადი ვშრომობდი, რომ ეს გაზეთი თანდათან ფუჭდება, სუსტდება, ფერი ეკარგება, ძალა აკლდება... მე ეს მაწუხებს, გულს მიკლავს“ („წერილები“, გვ. 147).

გასაგებიც არის, რომ ს. მესხს ასე აფიქრებს, ასე გულს უკლავს „დროების“ ბედი და იღბალი. „დროება“ ხომ მისი ღვიძლი შვილია, მისი გაზრდილია, მისი ნამაგარი.

საზოგადო საქმისათვის თავგანწირული, თავისი საყვარელი გაზეთის ღირსებისა და სახელის დასაცავად ს. მესხი არ ერიდება მეგობარ-ამხანაგების გაკრიტიკებას: „გ. წერეთლის ფელეტონის პირველი ნაწილი სწორად რომ უბრალო და უაზრო ყბედობაა... მაინც და მაინც არც მეორე ნაწილია ერთობ აზროვანი

და კარგი... „დროების“ თაობაზე ნიკოლაძეს და კირილეს დიდი საყვედური და ანშეფური წყრომა მივწერე. სწორედ რომ უშნო ნომრებია; განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი პოლიტიკური ფელეტონი ნიკოლაძისა რა-სა ჰგავს, შენი ჭირიმე! ვისთვის, რისთვის და რა აზრით არის დაწერილი? მაგისტანა ფელეტონების წერა სრულებით სკანდელის (ე. ი. ნიკოლაძის ი. ვ.) საქმე არ არის და ძალიან კარგს იზამდა, რომ მახვილობას და ოხუნჯობას თავს დაანებებდეს („წერილები“, გვ. 53—54).

„Последний номер „Дроеба“ все так же слаб, как и предыдущие номера. Это систематическое отсутствие передовых статей в газете меня положительно коробит; я так свыкся видеть в каждом номере газеты передовую статью, что без нее газета мне кажется неполною. Корреспонденция Николадзе из Кутаиси слишком водяниста, размазана на целые почти четыре колонны, то, что отлично можно было сказать на одной колонне.

Действительно, и фельетон Акакня слаб и не так остроумен, как обыкновенно бывают его фельетоны. Но зато он убийственен для Ш. Гогоберидзе, и потому я ему прощаю бесцветность“ („წერილები“, გვ. 60).

„დროება“, მართალია, სულ ისევ სუსტად მიდის, მაგრამ ახლა მიქელაძე მივა იქ და, იმედია, გააცოცხლებს გაზეთს და თავს დაანებებს ამ ქუთაისის ბანკზე დაუბოლოვებელ სტატიების ბეჭდვას... მიქელაძე, როგორც ეტყობა, კარგი, ცოცხალი ჟურნალისტი დადგება („წერილები“, გვ. 71).

ასე ერთგულად ძიძობდა თავის საყვარელ გაზეთს ს. მესხი. მისი არსებობისათვის, დღეგრძელობისათვის თავის ჯან-ღონეს არ ზოგავდა, დასვენება და თავის მოვლა არ ახსოვდა. „მე, რასაკვირველია, — წერს, იგი, — ბარე ორ ზაფხულს ვერ მოვიცვლი ქალაქიდან ფეხს, ძალაუნებურად მიკრული ვარ აქ ჩემ გაზეთთან“.

ასეთმა დაუცხრომელმა ზრუნვამ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ ს. მესხი „დროების“ არსებობის ათი წლის თავის აღნიშვნას აპირებდა თავის ამხანაგებთან ერთად და, გაზეთის წარმატებით გამხნეებულ, აღტაცებით ამბობდა: „ჩემი გაზეთი პატარაა, მაგრამ კოხტა. ხელმომწერლები ახლა 200-ია (დეკემბერში, 1874 წ. ი. ვ.) ამდროს ამდენი არასოდეს არ ყოფილა. ჩვენში ყოველთვის იანვარში, თებერვალში და თითქმის მარტში იციან ხელის მოწერა. იმედი მაქვს 600-მდე მაინც შეყოლება“ („წერ“., გვ. 173).

როგორც ცნობილია, „დროების“ რედაქტორის ასეთი ოპტიმიზმი ხშირად იმედის გაცრუებას შეუცვლია. და ის იძულებული გამხდარა ახლობელი პირისათვის თავისი დაოდი გაეზიარებინა.

„ჩვენი საქმეები, — წერს — ს. მესხი, — ისევე ძველებურად მიდის: იგივე ცენზურა, იგივე განმარტოებული შრომა, იგივე უფულობა და მოუსვენარი შრომა. ახლა მაინც თანდათან ჭირს საქმე და, თუ სადმე ერთი ათასი მანეთი არ ვიშოვნე, ცუდი იქნება ჩემი და გაზეთის საქმე. არა უშავს რა: ღმერთი მოწყალეა. რამდენჯერ ვყოფილვარ ასეთ მიწურულ მდგომარეობაში, მაგრამ ბედს ყოველთვის გავხსენებიათ ბოლოს და გამოუხსნივარ გაჭირვებისაგან. ახლაც ამ ბედის იმედი მაქვს და დარწმუნებული ვარ, რომ არ მიმტყუნებს.“

ერთადერთი ცოტათი ხეირიანი გაზეთი გაგვაჩნია (კვებნათ არ ჩამომართმევ, ამას იმედი) და იმას რომ რამე დაემართოს, რაღა გვეშველება! ფიქრი არ არის“... („წერი“, გვ. 194).

როდესაც ილ. ჭავჭავაძემ თხოვნა შეიტანა ახალი ქართული გაზეთის („ივერია“) დაარსების შესახებ. ამ ფაქტს ს. მესხი, როგორც ნამდვილი მამულიშვილი, სიამოვნებით მიეგება. მისი აზრით, „ახალი გაზეთის გამოცემა პირდაპირ სარგებლობას მოუტანს „დროებას“ და თვით საზოგადოებას, რადგან მაშინ ორი გაზეთი იქნება, რომელნიც ერთმანეთზე უკეთესობას ეცდებიან, რომ კარგად წაიყვანონ თავიანთი საქმე და საზოგადოებას მოაწონონ, შეაყვარონ თავი“.

კონკურენციის ს. მესხს არ ეშინია. მიუხედავად იმისა, რომ ის „მუდამ მუშა მარტო არის“, დამხმარე არავინ ჰყავს, მაგრამ მას თავის ძალღონის, ენერჯის იმედი აქვს და მხნედ ამბობს: სულ რომ მარტო დავრჩე, თავსლათი დამესხმება (კვებნით არ ვამბობ), თუ მე მარტო არ აუვიდე ამ ლიტერატურულ და ჟურნალისტურ ძალას რაც ძალა და ღონე მექნება, ვეცდები, რომ „დროება“ კარგად წაიყვანო („წერილები“, გვ. 222, 223).

რა ამხნევებდა, რა აძლევდა ასეთ უშრეტ ძალას ს. მესხს?—იმის შეგნება, რომ ის, როგორც კალმოსანი, როგორც მწერალი და ერთადერთი ქართული გაზეთის რედაქტორ-ხელმძღვანელი ვალდებული იყო სახალხო, საზოგადო საქმეს მოწინააღმდეგებოდა და ამ საქმისათვის, თუ გარემოება მოსთხოვდა, თავიც გაეწირა.

ს. მესხის ღრმა რწმენით, ყველა შეგნებულმა ქართველმა, ქალი იქნება იგი თუ კაცი, ცხოვრების მიზნად

სამშობლოს სამსახური უნდა დაისახოს. „ეხლანდელი დროის ქართველებს დიდი მოვალეობა გვაწევს,—წერს ს. მესხი,—ხალხი კრიზისულ მდგომარეობაშია ყოველ მხრივ. ერთი უმთავრესი საგანი, საუნჯე ჩვენი ხალხისა —ენა, ისეთ, დევნაშია, რომ დღეს თუ ხვალ შეიძლება სრულიად მოსპონ, თუ ვინმე დამცველი და პატრონი არ ეყოლა. განა მარტო ენა? აიღე სხვა ყველაფერი, რაც კი რომელსამე ხალხს ხალხათ ხდის! აიღე მაგალითად, ხასიათი, ჩვეულება, მიწა-წყალი და საზოგადოდ ჩვენი ზნეობითი და მატერიალური მხარეები. ყველაფერს გარეშე და შინაური მტრები ემუქრებიან, ყველაფერს დარაჯი და დამცველი სჭირია. ასე რომ ჩვენი დანიშნულება, შედარებით რომ ვსთქვათ, სწორედ დარაჯის ან ყარაულის დანიშნულებასა ჰგავს: როგორც ყარაულმა უნდა დაიცვას რომელიმე სახლის ვსთქვათ ადამიანის სიმრთელე, ისე ჩვენ ვალდებულნი ვართ, რაც ღონე გვექნება და მოხერხება ნებას მოგვცემს დავიცვათ ჩვენი საწყალი საქართველო. „ჩვენ“ რომ ვამბობთ ...მე ვამბობ ჩვენი მომხრის კაცებზე ყველა ახალგაზრდობაზე და საზოგადოდ იმ პირებზე, რომელთაც თავისი დანიშნულება ესმის და რომელთა რაზმში ჩვენც უნდა ჩავდგეთ. ამ რაზმში დგომა... ხშირად ფეხს წაამტვრევენებს კაცს, ხშირად თავის ბედს აწყევლინებს და ხან ულუკმაპუროდ დააგდებს. ერთი სიტყვით, ეს რაზმი სწორს გატკეპნილ გზაზე ვერ ივლის და ბევრ ხორციულ სიამოვნებას ვერ ნახავს დედამიწაზე, მაგრამ მის ნაცვლად იმათ აკმაყოფილებს ის უმაღლესი აზრი, რომ ისინი ასრულებენ კაცური კაცის მოვალეობას, რომ ისინი მუქთად არ გაუზრდია თავის საყვარელ და მანუგეშებელს — მამულს და ამაზე მომეტებული ნეტარება კაცისათვის კიდევლა

იქნება, რომ ის გრძნობდეს, რომ სასარგებლო არის ქვეყნისათვის? ეს უნდა იყოს ყოველ კაცის იდეალი და ცხოვრების დანიშნულება და ვინც ამ იდეალის მიღწევას და ამ დანიშნულების შესრულებას არ ცდილობს, ის კაცი კი არა, ორფეხი ცხოველია და დედაპიწის ტყუილი-უბრალოდ დამამძიმებელი“ („წერილები“, გვ. 2-3).

ასეთი მაღალი პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალული ადამიანი კარგად გრძნობდა, თუ „დროების“ სახით რა უებარი იარაღი ეპყრა ხელთ და რა ძალას წარმოადგენდა ეს იარაღი მტრებისაგან დაჩაგრული სამშობლოს თავისუფლებისა და საზოგადოების კეთილდღეობისათვის ბრძოლაში.

მიუხედავად იმისა, რომ გაზეთის გამოცემას დიდი წვალეობა და დავიდარობა ესაქიროებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ „დროებას“, გარდა ს. მესხისა, ყურისმგდებელი არავინა ჰყავდა, მაინც გაზეთის ნომრები ცუდად და აჩქარებით არ იყო შედგენილი. პირიქით, მკითხველები მადლობელნი იყვნენ „დროებისა“ და თანაგრძნობისა და თაყვანისცემის წიგნებს სწერდნენ რედაქტორს. „თუ ასე წავიდა საქმეო,—წერდა ს. მესხი,—ღმერთმანი, გავამაყდები და მართლაც დავიწყებ ფიქრს, რომ ჟურნალისტი ვყოფილვარ. ყველა თავის გულის დარდს, თავის აზრს ვისხედმე და რაზედმე „დროებაში“ იწერებიან. ზოგიერთები საჩივრებს აგზავნიან თუ სასამართლოზე და თუ ადმინისტრაციაზე—თითქო „დროება“ უმაღლესი ინსტანცია იყოს“ („წერ“, გვ. 183).

გაზეთის ამგვარი წარმატებით ფრთებშესხმული რედაქტორი მხნეობს, უფრო მეტის გაკეთება სურს, ებრძვის საკუთარ ჯან-ლონეს, მაგრამ ამ ბრძოლაში უწყა-

ლოდ იცვითება მისი ენერგია, იგრძნობა მოლლი-
ლობა.

„არ იფიქრო ჩემო კეკე,—სწერს ს. მესხი,—რომ მე
მუშაობამ დამლალოს, სულაც არა. ჯერ ღვთის მად-
ლით, იმდენი ძალა ზაფხულშიაც შემრჩენია და ზამთა-
რშიაც, რომ ამგვარმა შეყვარებულმა მუშაობამ ვერ
დამლალოს ან თავი მომაბეზროს. სხეულია მხოლოდ
დადლილი, ისიც მხოლოდ ნასადილეობით. მაგიერად
სული მხნეობს და მარჯვედ არის“ („წერ“., გვ. 184).

ასე ასალკლდევებს ადამიანს საყვარელი სამუშაო.
ს. მესხი შრომის ენტუზიასტია, იგი არავითარ გაჭირ-
ვებას არ უშინდება. მას ყველაფერი მხნედ გადააქვს,
შავ ფიქრებს, მეღანქოლიას ახლოს არ იკარებს.

ს. მესხი შეუდრეკელი ოპტიმისტია.

არსებითად მთელი თოთხმეტი წლის განმავლობაში
„დროების“ რედაქტორი დიდ ეკონომიურ გაჭირვებას
განიცდიდა. საფრანგეთში ყოფნის დროსაც კი ის ხში-
რად იძულებულია საათი დააგირაოს. „ჩემი საათი და-
გირავენას მიჩვეულია“, ხუმრობით ამბობს იგი. სახლის
პატრონი, რომელიც საუბედუროდ „კარზე მიადგა“,
ამხანაგისაგან ნასესხები ფულით (50 ფრანკით) დრო-
ებით უნდა დააშოშმინოს, იძულებულია იმასაც შეურიგ-
დეს, რომ თავისი სატრფო კეკესაგან (სტუდენტისაგან)
დახმარება მიიღოს. „საიდღამაც ღმერთმა მომხედა და
დღეს 100 ფრანკი გამიჩინა,—სწერს იგი კეკეს,—მგონი
შენი გამოგზავნილია. კონვერტზე შენი ხელი ვიცანი.
ძალიან მადლობელი ვარ, ჩემო კარგო, სწორედ სულზე
მომასწარი“ („წერ“., გვ. 98) უფულობის გამო „დრო-
ების“ რედაქტორი ნისიად სადილობს უცხოეთში. „ნი-
სიაობაც კარგი საქონელია ეხლანდელ დროშიო“,
ობუნჯობს იგი.

უფულო, ჩახევრად მშიერი სერგეი, უკანასკნელ გროშებს წიგნში აძლევს! ლუი ბლანის საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიას ყიდულობს, ფულის მიღების იმედი ამ ჯერად კი არსაიდან არა აქვს.

ერთი წლის შემდეგ უფულო, უსახსრო „დროების“ რედაქტორი სამშობლოში ბრუნდება, პარიზიდან პეტერბურგში მას 15 კაპიკი ჩამოჰყვია, ისიც რაღაც პოლონური გროშები, რომელსაც არავინ არ იღებს.

ს. მესხს იმედი ჰქონდა, რომ პეტერბურგში მყოფ ქართველ ახალგაზრდობას ცოტაოდენ ფულს დაესესხებოდა. მაგრამ ამხანაგები კავკასიაში წასულიყვნენ. ამ გარემოებამ მეტად უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა იგი: „რკინის გზაზე შევხვდი გუმინ ცაგარელს, რომელიც ბერლინიდან მოვიდა და ახლა იმის იმედი მაქვს დამიხსნას როგორმე ამ საძაგელ მდგომარეობიდან, რომელშიაც ამდენ უხეირო გარემოებებმა ჩამაგდეს აქ. უნდა ვთხოვო, იქნებ როგორმე ასი მანეთი მიშოვნოს, რომ შინ დავბრუნდე რაც შეიძლება მალე. თუ იმისაგან არა გამოდნარა, მაშინ მეორე იმედი მაქვს. ვ. მაჩაბელია აქ ერთი და ის უნდა დავაფაცურო როგორმე. თუ არც იმისაგან გამოვიდა რამე, მაშინ ჩუბინოვს მივმართავ, მეტი გზა არ არის. ერთი სიტყვით როგორც იქნება ამ სამ დღეში უთუოდ ვიშოვნი ფულს და პირდაპირ შინისაკენ გავსწევ“ („წერ“, გვ. 153).

ნასესხები ფულით დაბრუნდა ს. მესხი თბილისში და კვლავ ჩვეული ენერგიით შეუდგა საგაზეთო მუშაობას, მაგრამ უფულობა და ვალები განუშორებლად თან სდევდნენ მას.

ჰონორარის გაცემაზე ლაპარაკი ხომ წარმოუდგენელი იყო. დ. მესხი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „დროების“ რედაქცია ღარიბი იყო. თანამშრომლებს ხელფა-

სი არ ეძლეოდათ. სტრიქონებით ჰონორარის გაღება სულ უცხო ხილი იყო. იშვიათად აკაკი თუ მიიღებდა მცირე რასმე“ („მოგონებანი“, გვ. 85).

და ეს მცირე გასამრჯელო ზოგჯერ ერთ მანეთს თუ უდრიდა. ამ მხრივ უდავოდ საინტერესოა ერთი ეპიზოდი დ. მესხის მოგონებებიდან. ეს ეპიზოდი მშვენიერად ახასიათებს იმ ეპოქასა და გაზეთ „ღროების“ მატერიალურ მდგომარეობას.

აკაკის წვევა დღესასწაული იყო ჩვენთვის, — იგონებს დ. მესხი, — თუ რასმე დამზადებულს მოგვიტანდა, თუ არა და დაველრიჯებოდით, დავსვამდით რედაქტორის ოთახში და მალე ან ლექსი იყო მზად, ან სხვა რამ სხარტული მასალა, რაც გაზეთის ნომერს შნოს აძლევდა.

ჩვეულებრივ მოგვინახულა მგოსანმა. შემოვიდა ღიმილით, ჩვენც გავმხიარულდით, ვიცოდით რომ ასეთ გუნებაზე როცაა, უთუოდ აქვს რამე ძვირფასი ძღვნად. დაჯდა, იგივე ღიმილი, მხიარული სახე.

— ჰო, კარგი ახლა, რაღას გვაწვალებ, მოიტა! — და ხელი გავუშვირე.

— ჯიბეს გაიკარ ხელია! — უხუმრა ხონელმა.

— არა, შვილო, იმ ჯიბეს ერთხელ თქვენც გაიკარით ხელი! — გვეუბნება, — ეტლი მიცდის, გაისტუმრეთ და... ლექსიც იქნება!

— ამ ერთი მანეთის მეტი არაა რედაქციაში, შე მოგფიცავ, აკაკი!

— და მანეთიანი გავუწოდე.

— დაჯერდება... მეც უნდა დაგჯერდე, მეტი რა გზაა?! და ამოიღო, წაგვიკითხა „არაბი ფაშა“, საუცხოო ლექსი აჯანყებული აბაშელების სარდალზე და-

წერილი. აღტაცებით მოვისმინეთ. პეტრე უმიკაშვილმა
თქვა:

— ყმაწვილებო, ქართული ნწერლობის მომავალმა
მემატიანემ, დეე, გულის ტკივილით მოიხსენიოს ის ფაქ-
ტი, რომ საქართველოს უწარჩინებულეს მგოსანს—აკა-
კის ერთადერთი ქართული გაზეთის რედაქციამ ერთი
მანეთი მისცა ისეთ ლექსში, როგორც „არაბი ფა-
შაა“!

— დეე, ისიც მოიხსენიოს იმ მემატიანემ, რომ ამ
რედაქციის ოთხი თანამშრომელი იმ ერთი მანეთის
იმედით იყო და დღეს უსადილოთ დარჩებიანო,— დას-
ძინა ილია ხონელმა“ (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ.
83—85).

დღევანდელი მემატიანე მართლაც გულისტკივილით
აღნიშნავს ამ სამწუხარო ფაქტს.

ხანდისხან რედაქციის და რედაქტორის მატერიალური
უმწეობა ისეთ უკიდურესობამდე აღწევდა, რომ გამზა-
დებული გაზეთის გამოშვება ვერ ხერხდებოდა ოთხი-
ოდე მანეთის უქონლობის გამო. „უკანასკნელი შაბა-
თის ნომერი მზად იყო,— წერს ს. მესხი,— მაგრამ ჯე-
რაც არ დაბეჭდილა, რადგან იმდენი ფულები ვერ ვი-
შოვნე, რომ ქალაქი მეყიდნა (თითო ნომერს 4 მა-
ნეთის ქალაქი უნდება). ბიჭები გავაჯერე ფოჩტაში
სიარულით, რა არის— იქნება ფულების განცხადება
არის—მეთქი; მაგრამ სადაა, ვინ გაგცა ხმა? ვალებით
ყელთამდინა ვარ სავსე, ამხანაგებში საზოგადო კოტ-
რობაა და ვარ ასე, ამისთანა მდგომარეობაში. მაგრამ
ამ საძაგელ მდგომარეობასაც მალე ბოლო მოეღება:
წელიწადი თავდება, ფულები დაიწყებს დენას“ („წერ“,
გვ. 201). ისევ უცვლელი ოპტიმიზმი, შეუწელებელი
მხნეობა!

რედაქტორი მხნეობს, მაგრამ, სამწუხაროდ, გაზეთის საქმე მაინც (მატერიალურის მხრივ) არასახარბიელო მდგომარეობაშია. ს. მესხს მზა, დაბეჭდილი გაზეთის ხელისმომწერლებისათვის ფოსტით გაგზავნა ვერ მოუხერხებია იმავე უფულობის გამო. მერე როდის? იანვარში, როდესაც „ხელის მომწერლების ფულები უნდა შემოდრიოდეს რედაქციას“. წვრილ-წვრილად შემოსული ფული ვალების გასტუმრებას უნდებოდა; „დამეთანხმე, — წერს ს. მესხი თავის საცოლეს, — ფულები რომ მქონდეს, თავდაპირველად ვალდებული ვარ ხელისმომწერლების წინაშე შევასრულო მოვალეობა — რიგია, მაგრამ სად არის... მხოლოდ ეს მაწუხებს ახლა მე! ეს უფულობა, თორემ სხვა საქმეები კარგად მიდის!“ („წერ“., გვ. 175).

მოვალეები ახჩობენ რედაქტორს, „სულს ართმევენ“; ერთს რომ დააკმაყოფილებს, მეორე ჩნდება, შემდეგ — მესამე და ასე დაუსრულებლად. გაზეთის ქალაქის ყიდვა უჭირს... ბინის ქირა ვერ გადაუხდია, სახლისპატრონი ბუზლუნებს, გამოსახლებით ემუქრება.

და ასეთ, თითქმის გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფი ს. მესხი მაინც მხნედ გაიძახის: „თუმცა საქმეები მატერიალურის მხრივ კარგად ვერ მიდის, მაინც მხნედ ვარ, მიჩვეული ვარ“..ო.

ყელთამდე ვალებში მყოფი „დროების“ რედაქტორი გაზეთისათვის სტამბის დაარსებაზე ოცნებობს: „საკუთარი სტამბა გაზეთისათვის ძალიან საჭიროა, რადგანაც გამოვსცადე და, თუ ღმერთი გაუწყრა ეშმაკს და საიდანმე ერთი ან ორი ათასი მანეთი ჩამივარდა ხელში ოდესმე, იცოდე, დარწმუნებული იყავი, რომ უთუოდ „დროებისათვის“ და საზოგადოთ ქართული გამოცემისათვის ცალკე სტამბას გავმართავ, რა კარგი იქ-

ნება... რომ ჩვენ ცალკე საკუთარი სტამბა გვექნება და მუდამ სხვებისაგან დამოკიდებელი არ ვიქნებით“ („წერილები“, გვ. 108).

„დროების“ რედაქტორს აკაეებს მაღალი შეგნება და მტკიცე რწმენა იმისა, რომ ის მოვალეა ემსახუროს ხალხს. „ქვეყნის სამსახური“, — აი, ის ძალა, რომელიც მას გზას უნათებს და იმედის შარავანდედით მოსავს.

თუ არა ასეთი ენტუზიაზმი, ასეთი ოპტიმიზმი, აბა, სხვა რა ძალას უნდა ესაზრდობინა ს. მესხის გრძნობა და გონება, რომ 14 წლის განმავლობაში ენერჯის არაადამიანური დაძაბვით ეწარმოებინა თავისი სამაგალითო საზოგადოებრივი მუშაობა?

ეს ჩვენი პატარა ნარკვევი მიძღვნილი სერგეი მესხისადმი, მინდა დავამთავრო მისივე სიტყვებით: „არ მითხრა, ჩემო ნუგეშო, რომ ერთობ ბევრ რამეებს კიდებ ხელს, ცა და ქვეყანას ედებო! ისეთს არაფერს არ ვკიდებ ხელს, რომლის შესრულება ჩემთვის შეუძლებელი იყოს და, რასაც ვკიდებ, იცოდე, ადრე თუ გვიან, ჰკიდევ შევასრულებ. იმდენი ხასიათი კი მაქვს“ („წერ“, გვ. 112).

ს. მესხმა მართლაც პირნათლად შეასრულა მასზედ დაკისრებული მძიმე მოვალეობა, პატიოსნად მოიხადა ვალი სამშობლოს წინაშე, მაგრამ, სამაგიეროდ, უდროოდ დაასრულა თავისი ლამაზი და მღელვარე სიცოცხლე.

ივანე (პანო) მაჩაბელი

ივ. მაჩაბელი XIX საუკუნის დიდი მწერალია. მუშაობს ვამბობს სრულის შეგნებითა და პასუხისმგებლობით. მართალია, მას არ დაუწერია არც ერთი ორიგინალური რომანი, მოთხრობა, პოემა და პიესა, მაგრამ ისე შესანიშნავად და სრულყოფილად თარგმნა შექსპირის ტრაგედიები, რომ ინგლისელი გენიოსის ნაწარმოებები მშობლიურ, ქართულ ლიტერატურულ ნაწარმოებებს შეუსისხლხორცა და ამით მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ჩვენი ლიტერატურა.

ივ. მაჩაბელმა, როგორც მთარგმნელმა, XIX საუკუნეში მკვდრეთით აღადგინა ძველი ქართველი მთარგმნელის შარავანდედით მოსილი სახე და მომავალ თაობას უანდერძა განგრძობა ძველი ქართველი მთარგმნელების დაუფასებელი ტრადიციისა.

აბა, დღეს რომელი შეგნებული ქართველი იტყვის, რომ ივ. მაჩაბელი ნამდვილი შემოქმედი მწერალი არ არის?

სხვა ყველაფერს თავი რომ დავანებოთ, მისი ქართული ენა ხომ უაღრესად მდიდარი, ზუსტი, დახვეწილი და მხატვრულია!

აქვე მინდა ერთი გარემოებაც ავღნიშნო: ხანდახან იბეჭდება ხოლმე სურათები, ან ფოტო ალბომები ქართველი კლასიკოსი მწერლებისა, რატომღაც მათში ივ. მაჩაბელის სახეს ვერ ვხედავ. ალბათ, გამომცემლები ვერ ერკვევიან იმაში, რომ დიდი მთარგმნელი, მშობლიური ენის დიდი ოსტატი, ნამდვილი მწერალია და ის ღირსია კლასიკოს მწერალთა გალერეაში მოხვდეს.

ამ ჩემ მცირე ნაშრომში მე მიზნად არა მაქვს ივ. მაჩაბელის, როგორც მწერალ-მთარგმნელის და, საერთოდ, როგორც ქართველი მოწინავე მოღვაწის სახის დახასიათება. ამ შემთხვევაში ივ. მაჩაბელი მე მაინტერესებს, როგორც ჟურნალისტი და ერთ-ერთი ქართული გაზეთის რედაქტორი.

მართალია, ივ. მაჩაბელი დიდხანს არ ყოფილა ქართული გაზეთის რედაქტორად, იგი მხოლოდ ორი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა „დროებას“, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ივ. მაჩაბელის ეს ხანმოკლე მოღვაწეობაც მოწმობს, რომ ის XIX საუკუნის საზოგადო მოღვაწეთა შორის თვალსაჩინო ფიგურას წარმოადგენდა.

1883 წლის 8 მაისს მძიმე ავადმყოფობისა გამო ს. მესხმა სამუდამოდ დასტოვა „დროება“ და რედაქტორობა ივ. მაჩაბელს გადააბარა.

ივ. მაჩაბელი „დროებას“ 1885 წლამდე რედაქტორობდა. 1885 წელს შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებით „დროება“ სამუდამოდ დაიხურა.

დიდად საინტერესო და თანაც მრავლის მეტყველია ის ფაქტი, რომ მძიმედ დაავადებულმა, განუკურნავი სენით შეპყრობილმა ს. მესხმა, როგორც მომაკვდავმა მამამ, თავისი ღვიძლი შვილი — „დროება“, მოსავლელად

და საპატრონოდ ივ. მაჩაბელს, შედარებით ყველაზე უფრო ახალგაზრდას, ჩააბარა.

ს. მესხი უდავოდ დარწმუნებული იყო ივ. მაჩაბელის ნიჭში, მხნეობაში, თავგანწირულ, უანგარო მოღვაწეობაში და, რაც მთავარია, მამულიშვილობაში, მას სწამდა ახალგაზრდა ვანოს მტკიცე ნებისყოფა და ბრძოლის უნარი.

მაშინდელმა მოწინავე საზოგადოებამ უთუოდ მოიწონა ღვაწლმოსილი ს. მესხის ასეთი არჩევანი და ივ. მაჩაბელი ს. მესხის საქმიანობის ღირსეულ განმგრძობად სცნო. საზოგადოების ეს აზრ-შეხედულება ნათლად გამოიხატა იმ თანაგრძნობაში, რომელიც „დროების“ სამუდამოდ დახურვის გამო მოწვეულ კრებაზე გამოვლინდა. ამის შესახებ ჩვენ უფრო დაწვრილებით ქვევით გვექნება საუბარი.

1885 წ. გაზ. „დროება“ მთავრობამ სამუდამოდ დახურა, ვითომც მისი პოლიტიკურად მავნე, ძირგამომთხრელი მიმართულების გამო. მთავრობას გაზეთის მავნე საქმიანობად სხვათა შორის, ის კეთილი საქმე მიაჩნდა, რომ გაზეთი მკითხველებს ათვისცნობიერებდა, ცოდნას აძლევდა, არკვევდა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ საკითხებში, აყვარებდა მშობლიურ მხარეს, მის წარსულს, სამშობლო ენას და ლიტერატურას; გაზეთი შეძლების ფარგლებში, ამხელდა მეფის მოხელეების ურიგო და უსამართლო საქმეებს. როგორც რედაქტორი, ასევე თანამშრომლებიც, რასაკვირველია, ცდილობდნენ ეპოქის ენით ელაპარაკათ, სტრიქონსა და სტრიქონს შუა ჩაემალათ თავისი მრწამსი, აზრ-შეხედულება. მაგრამ ისე კი, რომ მკითხველს არ გასძნელებოდა ძირითადი აზრის გაგება. მიუხედავად ყოველივე ამისა, ცენზურა მაინც ხშირად შეიგნავდა გაზეთს,

ამახინჯებდა მის სახეს. ბევრი სიმწარე განაცდევინა რედაქტორებს მაშინდელმა სასტიკმა ცენზურამ.

მიუხედავად ამისა, რედაქტორები მაინც ახერხებდნენ მოწინავე წერილების და კორესპონდენციების გადაარჩენას ცენზორის საოპერაციო დანისგან; მაინც ახერხებდნენ მკითხველისათვის გამომათხიზლებელი მასალის მოწოდებას. მე მიჩვეული ვარ ცენზურას, — წერს ს. მესხი, — და ვცდილობ არცერთ კორესპონდენციას არ მოხვდეს, მისი ბრჭყალები... ვნახოთ!

ეტყობა, რომ „დროების“ ახალგაზრდა რედაქტორი — ივ. მაჩაბელი ს. მესხზე უფრო ნაკლებად დახელოვნებული აღმოჩნდა ცენზურასთან ბრძოლაში. ორი წლის შემდეგ „დროება“ აკრძალეს. აკრძალეს იმისათვის კი არა, რომ გაზეთმა რაიმე, ხალხის, საზოგადოების, ცარიზმის წინააღმდეგ ამამხედრებელი მოწოდება დაბეჭდა, ან მკრეხელობა ჩაიდინა სარწმუნოების წინააღმდეგ, ან ამორალური, უხნეო გამრყენელი აზრების ქადაგება გააჩაღა. არა, აკრძალეს იმისათვის, რომ ხალხის ინტერესებს იცავდა, ისტორიულ სამართლიანობის აღდგენას მოითხოვდა, პოლიტიკურ და ეროვნულ ჩაგვრას, თუ სრულის ხმით არა, შერბილებულად მაინც ამხელდა.

„დროება“ იმისათვის დახურა ცარიზმმა, რომ ქართველ საზოგადოებაში წიგნისა და გაზეთის კითხვა მოთხოვნილებად გადაიქცა, გაზეთმა საზოგადო და სამოქალაქო აღორძინებას დასაწყისი დაუდო.

მთავრობამ „დროება“ იმისათვის დახურა, რომ ის მშობლიურ ენას, რომელსაც პოეტმა „ტაძარი წმინდა უწოდა“, გამოექომაგა, რადგანაც მას, რუსიფიკატორული უსამართლო პოლიტიკის ზეგავლენით, არც სასწავლებლებში აწვავლიდნენ, არც სასამართლოში ლაპა-

რაკობდნენ, არც სამმართველოში, და — ასე გასინჯეთ ჩვენი ბედის სიმუხთლე. თითქმის არც ოჯახებში. ერთადერთი ადგილი, სადა ქართულ ენას გაიგონებდა კაცი, იყო ქართული გაზეთი. „დროების“ დახურვით მთავრობას სურდა დაეშრო ის ერთადერთი წყაროც, საიდანაც გამომდინარეობდა ცოცხალი ქართული ენა.

„დროება“ დახურეს აგრეთვე იმისათვის, რომ ააშკარავებდა ადგილობრივი „წვრილფეხა მოხელეების ბოროტებას“. ამ წვრილფეხობამ იჩივლა — არ შეგვიძლია ქვეყნის მართვა, „დროება“ ხელს გვიშლისო, იჩივლეს ერთხელ, ორჯერ, სამჯერ, საჩივარს მთავარმართველთან მიმართვეს და საქმე იმით გათავდა, რომ „დროება“ მოსპეს ვითომდა მანებლური მიმართულების გამო“ (იხ. „ლიტერატურის მატიანე“, № 1—2, 1940 წ., წერილი, „დროებიდან“ „ივერიამდე“).

ერთადერთი ქართული ყოველდღიური გაზეთის „მოსპობამ“ დიდი მწუხარება გამოიწვია მთელ ქართველს საზოგადოებაში.

ყველა გრძნობდა, რომ „დროებისათვის“ თავგანწირულმა ს. მესხმა თავისი სულიერ-გონებრივი სატროფო ღირსეულ კაცს ჩააბარა მოსავლელად და საპატრონოდ. „სერგეისათვის, — წერდა დ. მესხი, — სიკვდილი იყო „დროების“ თავის დანებება. ყველაფერს გაუძღვებდა: შრომასაც, ცენზურასაც, ვალებსაც, მაგრამ მოტყდა, დასნეულდა, მუშაობა აუკრძალეს და გულდაწყვეტილმა გაზეთი ცრემლით დასტოვა. გამოეთხოვა გაზეთს, მაგრამ მის სევდიან გულს ნუგეში ეძლეოდა იმის გამო, რომ გაზეთი მარჯვე, განათლებული ახალგაზრდის ხელში რჩებოდა“ (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 87). „დროება“ ვალებით ივ. მაჩაბელმა აიღო და ორას თუმნამდე კიდევ ს. მესხს თავისი ჯიბიდან მისცა.

ცხადია, რომ ასეთ დიდად საპასუხისმგებლო, დაძაბუ-
ლად საშრომოდ და მატერიალურად საზარალო საქმეს
ივ. მაჩაბელმა სრულის შეგნებით მოჰკიდა ხელი. მას
სურდა, მსგავსად ს. მესხისა, პირადი კეთილდღეობა,
პირადი ინტერესები საზოგადო, საეროვნო საქმისათვის
შეეწირა, და შესწირა კიდევ.

ორი წლის დაძაბული მუშაობის შემდეგ ივ. მაჩაბე-
ლიც იძულებული შეიქნა „დროებას“ სევდიანი გულით
სამუდამოდ გამოსალმებოდა. ამავე დროს მას დაედო
მაშინდელი დროისათვის დიდი ვალიც.

დავით მესხი ასე იგონებს ამ სამწუხარო ფაქტს:
„დროება“ რომ აკრძალეს, ვანო იმ ხანად კახეთში
იყო. მოიქრა გულგახეთქილი. Година-მ (ასე ეძახდა
ცენზორ ისარლოვს), გაიტანა მაინც თავისი!!

რას გავხდებოდით. ძალა აღმართსა...

„დროების“ აბრას სამგლოვიარო შავი ბლონდი
გადავფინე.

შემოიქრა ბოქაული:

ამ წამში მოხსენით აბრა თავის ბლონდით! ეს რა
ამბავია!?

რა ამბავი უნდა იყოს. გაზეთი მოკვდა და ვგლო-
ვობთ.

აასრულეთ მთავრობის ბრძანება! მოკვდა! მოკვდა
კი არა, მოვკალით, ჩვენ ჩავკალით! ამ წამში მოხსენით!
პროტესტები!!

ჩამოვხსენით... მთავრობის ქეშიკი თავისებურად
მართალი იყო. იმათგან სასიკვდილოდ განწირულების
გლოვის უფლება აკრძალული იყო...

ცოტად, ვითომ გულის მოსაფხანად ლუკა ისარ-
ლოვს ვუკბინეთ: იმ ღამითვე აკაკის აკრძალული ლექსი
„ხანჯალი“ დავსტამბეთ და კარგა ბლომა ფარატინები

მთელს ქალაქში მოვფინეთ. ლექსს მივუწერეთ: ლუკა ისარლოვი... დაფაცურდა პოლიცია და ჟანდარმები, კვალს ვერ მიაგნეს. მაგრამ მთავრობის ისეთ ერთგულ ქოფაკს რა დიდი ფიცი და მტკიცება დასჭირდებოდა, რომ ასეთი ლექსი იმის კალამს არ ეკუთვნოდა..." (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 95—96).

თუ როგორ გახდა ივ. მაჩაბელი ს. მესხის შემდეგ „დროების“ რედაქტორად და რა პირობებში და რა მატერიალურ მდგომარეობაში ჩაიბარა მან რედაქცია, ამის შესახებ დაწვრილებით თითონ ივ. მაჩაბელი მოგვითხრობს წერილში: „წერილი რედაქციას“, რომელიც მას მოუთავსებია სასულიერო ჟურნალ „მწყემსში“, რომელსაც რედაქტორობდა ცნობილი დეკანოზი დავით ლამბაშიძე (იხ. „მწყემსი“, 1893, № 18).

ინტერესს იწვევს ის ფაქტი, რომ ივ. მაჩაბელმა ეს წერილი მოათავსა არა ყოველდღიურ გაზეთ „ივერიაში“, არამედ სასულიერო ჟურნალ „მწყემსში“.

ვინც ჩემსავით მოწამე იყო ილ. ჭავჭავაძის და ივ. მაჩაბელის ურთიერთდამოკიდებულებისა XIX საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში ან. ვინც მაშინდელი პრესის საშუალებით გაცნობია ილიას და მაჩაბელის ბრძოლას სათავად-აზნაურო ბანკის საქმეების გარშემო, იმისათვის ცხადი და გასაგებია ივ. მაჩაბელის საქციელი. ცხადია, გაუმართლებელი იქნებოდა, რომ თავისი წერილი ივ. მაჩაბელს სასტიკი მოწინააღმდეგის ორგანოში მოეთავსებინა იმ დროს, როდესაც საქართველოში სხვა პერიოდული ორგანოც არსებობდა.

„1883 წელს,—წერს ივ. მაჩაბელი ქართველი საზოგადოების საყურადღებოდ,—განსვენებულ ს. მესხმა თოთხმეტი წლის უმადური შრომის შემდეგ გამოაცხადა: მე ვერ წაუძღვები გაზეთს, სხვამ იკისროს

ვინმემ და მოლაპარაკების შემდეგ მე გადმომცა „დროება“ 1 მაისს, 1883 წელს, რომელთან ერთად ექვსასი თუმანი ძველი ვალი გაზეთისა კისრად დამედო. ამ ვალში სტამბისა, ქაღალდისა, ასოთამწყობისა და სხვა ვალებს გარდა, იყო 532 მანეთი ისტორიკოსი ბროსეს პრემიისათვის მოგროვილი.

მოგვიდე გაზეთს ხელი და წლის დასასრულამდე სანას ოთხასი თუმანი კიდევ სხვა ვალი მოემატა, რადგან წლის ხელის მოწერის ფული, უქთავრესი შემოსავალი გაზეთისა, უწინ გაზეთსავე მონდომოდა და მე დამხვედა მხოლოდ ყოველდღიური წვრილმანი შემოსავალი, რაც რასაკვირველია, გაზეთის ხარჯს ვერ აუვიდოდა.

მე კი იმედი მქონდა, რა კი გაზეთის მოთხოვნილება ხალხში თანდათან ვრცელდებოდა და უწინდელი ძნელი მდგომარეობა შეიცვალა, შეძლება მომეცემოდა ოთხხუთ წელიწადში გამესტუმრებინა ეს ვალი და შემდეგ შემოსავალი გაზეთის გასაუმჯობესებლად მომეხმარა. მე მწამდა ამითი გაჭირვების დროს ნაკისრი ვალდებულება გახარების დროს გადამეხადა და მოკლე ხანში პირნათლად გამომეყვანა საზოგადოების წინაშე დანწყებნი და გამგრძობნი ამ საქვეყნო საქმისა, მაგრამ მიმუხლთა ბედმა. ორი წელიწადი ძლივს დასცალდა ჩემ ხელში გაზეთს და 12 სექტემბერს 1885 წელს გაზეთი დაიხურა. გარდა ზნეობრივი ტანჯვისა, რომელიც მე მაშინ განვიცადე, კისრად 9000 მანეთი დამედო“.

როგორც წერილიდან ჩანს, ეს ვალები ივ. მაჩაბელს თანდათან გადაუხდია. პირველ რიგში გაისტუმრა ისეთი ვალები, რომლებსაც ვადა ჰქონდა და ვალის გადადება არასგზით არ შეიძლებოდა, ეს იყო ვალი ასოთამწყობისა, სტამბისა, ქაღალდისა და კერძო პირებისა.

ამის შემდეგ გადასახდელი დარჩა გ. ქართველიშვილის, დავით სარაჯიშვილის და ბროსეს პრემიის თანხა.

„გაზეთის დახურვის შემდეგ,—წერს ივ. მაჩაბელი,— 50-მდე პირი შეიყარა ბ. მელიქიშვილის სადგურში, თბილისში, სოლოლაკზედ ამ საქმეზედ მოსალაპარაკებლად. აქ დაესწრენ თითქმის ყველანი თბილისში მყოფნი, ვინც ჩვენ ლიტერატურასთან დაახლოვებულია და გადაწყვიტეს ყოველთვიური ჟურნალი „ივერიის“ ყოველდღიურ გაზეთად გარდაქმნა. აქვე ჩამოვარდა ლაპარაკი „დროების“ ვალზე ჩემდა დაუკითხავად, ყველამ ერთხმად სთქვა: ეს საზოგადო. ვალია და საზოგადოებამვე უნდა გადაიხადოსო, რადგანაც გაზეთისათვის არის აღებული...“

მაშინვე კომიტეტი შეადგინეს. მოთავეობა იკისრა ილ. ჭავჭავაძემ, სიებიც დასწერეს, ფულიც გაანაწილეს, ბევრს კიდევ გამოუცხადეს, შენ ამდენი და ამდენი უნდა მოგვეცეო და სხ. მაგრამ ეს ყველა ამაოდ დარჩა, წინაგრძნობამ არ მიღალატა და მთელი ვალი, ბევრი მითქმამოთქმის შემდეგ, მე დამატყდა“ (ჟურ. „მწყემსი“, 1893, № 18).

როგორც ვიცით, „დროება“ დაიხურა 1885 წელს, 12 სექტემბერს. ივ. მაჩაბელის ზემოაღნიშნული წერილი დაბეჭდილია 1893 წელს, ე. ი. გაზეთის დახურვიდან რვა წლის შემდეგ, ამ ხნის განმავლობაში 9000 მანეთის ოდენობის „საზოგადო ვალიდან“ ივ. მაჩაბელს, სხვების დაუხმარებლად, გადაუხდია 6000 მანეთი.

ადამიანმა ორი წლის განმავლობაში შეუსვენებლივ, დაძაბულად იმუშაოს გონებრივად ან ფიზიკურად, ებრძოლოს უსახსრობას, უფულობას, ცენზურის სიმტკიცეს, შრომისათვის თითქმის არაფერი აიღოს და ამავე დროს „საზოგადო ვალითაც“ ყელამდე აივსოს.—ეს ნამდვილი

თავგანწირვა, სანიმუშო გმირობაა. მაგრამ სამწუხარო
ის არის, რომ ასეთ ადამიანს თავის გამართლებაც კი
დასჯირდა საზოგადოების წინაშე.

ჟურ. „მწყემსში“ დაიბეჭდა ერთი წერილი, სადაც
ნათქვამი იყო: „1880—1883 წლებში „დროებაში“ ხე-
ლის მოწერით მოიკრიფა 600 მ. განსვენებულის ისტო-
რიკოსის ბროსეს პრემიისათვის და როცა სერგეი მესხმა
გადასცა „დროება“ ივ. მაჩაბელს, მაშინ ამ ფულის
დანიშნულებისამებრ მოხმარება დაევალა ამ უკანას-
კნელსო“. ამ წერილის მიზანია, ჩრდილი მიაყენოს ივ.
მაჩაბელის პიროვნებას, გაამტყუნოს ის მესხისადმი
მიცემული პირობის შეუსრულებლობაში. ნამდვილად
კი, როგორც ვიცით, ს. მესხს ივ. მაჩაბელისათვის
„დროების“ რედაქციასთან ერთად ერთი მანეთიც არ
გადაუცია, გადასცა მხოლოდ ვალი, ივ. მაჩაბელმა კი,
პირიქით, ავადმყოფ ს. მესხს საკუთარი 2000 მანეთი
მისცა. ამის შემდეგ გაზეთი მალე დაიხურა და ახალმა
რედაქტორმა ვალების გადახდა ვერ მოასწრო. „მწყემ-
სში“ დაბეჭდილი ცილისმწამებლური ხასიათის წერილის
პასუხს წარმოადგენდა ივ. მაჩაბელის წერილი დაბეჭ-
დილი იმავე ჟურნალში.

„თუმცა თქვენ,—წერს ივ. მაჩაბელი „მწყემსის“
რედაქტორს,—ეჭვს აცხადებთ თქვენს გაზეთში, იქნება
ეს ამბავიც ისე შემცდარი გამოდგეს, როგორც შემც-
დარი გამოდგა ბ. ჭყონიასაგანვე თქვენდამი მოწოდე-
ბული ცნობა—რუსთაველის ძეგლისათვის ორასის თუმ-
ნის მოგროვება, რომელიც ვითომ მე, ივ. მაჩაბელს,
მქონდეს გადმოცემული, მაგრამ ამ შემთხვევაში კი
ბ. ი. ჭყონია სრულიად მართალია. მართალია, რომ
განსვენებულ სარგეი მესხის რედაქტორობის დროს
მოგროვდა 523 მ. ბროსეს პრემიისათვის და ამ ფულის

გადახდის მოვალეობა მე ვიკისრე და დღესაც მე მაქვს ნაკისრები, თუმცა ეს ფული არსად მიმიბარებია... გთხოვთ ადგილი მიბოძოთ და ცოტა ვრცლად მაამბობინოთ ამ ფულის და „დროების“ აკრძალვის გარემოება, რომ თქვენმა მკითხველებმა შეიტყონ მიზეზი ასეთის, პირველ შემთხვევით, უცნაური ამბისა, უცნაურის პასუხისა; რასაც აქ ვიტყვი, ყველაფერი მართალია, შემიძლია სრულიად სანდო და ყველასაგან ცნობილ პირთა მოწმობით დავასაბუთო“.

ამ საინტერესო და გულწრფელად დაწერილ წერილში, რომელსაც დიდი საზოგადოებრივ-ისტორიული მნიშვნელობა აქვს ივ. მაჩაბელი ასეთ „შენიშვნას“ აკეთებს:

„აქ საჭიროა ერთი გარემოებაც გავიხსენოთ: არამცთუ არავის „დროების“ ვალი ჩემს გარდა ერთი მანეთიც არ გადაუხდია. ამ გაზეთს ბრმა შემთხვევის გამო მოაკლდა 1500 მანეთამდე შემოსავალი, რომელიც იმის კასაში შევიდოდა, რომ თვე ან თვენახევარი კიდევ დასცლოდა. მე მოგახსენებთ ბანკის განცხადების ფულზე. რაკი ქართული გაზეთი აღარ იყო, ბანკებმა თავისი განცხადებები ყოველთვიურ ჟურნალ—„ივერიაში“ დააბეჭდინეს და ფულიც „ივერიის“ რედაქტორს თ. ი. ჭავჭავაძეს მიართვეს,—იმ ჟურნალის რედაქტორს, რომელშიაც ორ წელიწადზე მეტი გაზეთის აღებამდე უსასყიდლოდ მართო ვმუშაობდი; თუმცა სასყიდელს დაპირებულნი იყვნენ და ასე გასინჯეთ, ერთხელ იძულებული ვიყავი კიდევ, პირიქით, ჩემი მოადგილისათვის სასყიდელი ჩემი გაჭირვებულ ჯიბიდან მიმეცა“.

ეს საინტერესო და დროის დამახასიათებელი ავტობიოგრაფიული ცნობაა! ჟურნალის უსასყიდლო თანამ-

შრომელი თავის მოადგილეს სასყიდელს საკუთარი გაჭირვებული ჯიბიდან აძლევს!

ივ. მაჩაბელის წერილში გამოთქმულია სრულებით სამართლიანი საყვედური და მხილებაც კი მაშინდელ მოწინავე საზოგადოებისა; ამ საზოგადოებამ გაუმართლებელი გულგრილობა და უძლურება გამოიჩინა „დროებისა“ და მისი უკანასკნელი რედაქტორებისადმი. მან მშვენივრად იცოდა, თუ რა ნიადაგზე წარმოიშვა ვაზ. „დროების“ რედაქციის დავალიანება, იცნობდა რედაქტორების უანგარო, თავგანწირულ მუშაობას, მაგრამ მაინც უაღრესად გაჭირვებულ მომენტშიაც დახმარების ხელი ვერ გაუწოდა, მძიმე მატერიალური ტვირთი ვერ შეუმსუბუქა და „დროების“ დიდი ვალი ერთ ადამიანს—ივ. მაჩაბელს დაატყდა. მის სიმძიმეს ეს პატიოსანი და უანგარო მუშაკი მთელი წლების განმავლობაში განიცდიდა.

ივ. მაჩაბელის პორტრეტი მშვენივრად აქვს დახატული „დროების“ თანამშრომელს დავით მესხს: „ივ. მაჩაბელს ადრეც ვიცნობდი. სერგეისობას ხშირად შემოდიოდა ხოლმე რედაქციაში. მე გაგონილი მქონდა, რომ ჩვენს დიდ მწერალს ილიას უყვარდა, მოსწონდა ვანო მაჩაბელი და ამ ახალგაზრდა, ევროპიულად განათლებულ ყმაწვილზე იმედსაც დიდს ამყარებდა. ეს გარემოება, რაკი ადრითვე გულს აღბეჭდილიც მქონდა, ვანოსთან მუშაობას ხალისით მივეგებე, დაახლოვებით გავიცანი მაჩაბელი. ერთი წამითაც არ მიგვრძნია, რომ მე ისევ ჩემს ძმა სერგისთან არ ვმუშაობდი. სამწუხაროდ ეს მუშაობა ერთობ ხანმოკლე იყო.

ახალგაზრდას, საგაზეთო მუშაობაში პირველად ჩამოვხვს ივ. მაჩაბელს ბევრი ნიშანი ჰქონდა იმისა, რომ

ის დიდი ჟურნალისტი დადგებოდა. ძალიან მარჯვე, სწრაფი, საგაზეთოთ ზედგამოჭრილი მუშაკი იყო. კარგი დახვეწილი ქართული, ცოცხალი საგაზეთო სტილი, მახვილი კალამი... სამწუხაროა, რომ ამ სარბიელზე მას მუშაობა დიღხანს არ დასცალდა“ (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 89—91).

„... პირველ შეხვედრისას ივ. მაჩაბელს ღირსეულად ვერ ასწონიდით. ეს აჩქარებული, თითქოს გაფანტული ადამიანი, თქვენზე სათანადო შთაბეჭდილებას ვერ ახდენდა, მაგრამ დაუახლოვდებოდით თუ არა და კარგად გაიცნობდით, ნახავდით, რა ერუდიციის კაცი იყო და რა შრომის უნარის პატრონი“ (იქვე, გვ. 90).

სერგეი მესხმა „ხანგრძლივი დაკვირვების“ შემდეგ თავის მემკვიდრედ, თავისი სათაყვანებელი „ღროების“ ხელმძღვანელად ეს „პირველ შეხედვით აჩქარებული“ და „დაფანტული“ ახალგაზრდა აირჩია და ილიას მიერ წამოყენებულ კანდიდატზე კატეგორიულად უარი სთქვა, მიუხედავად იმისა, რომ ილიას რჩევას და სიტყვას ის ყოველთვის, სხვა შემთხვევაში, პატივსა სცემდა და ყურადღებით ეპყრობოდა.

„ილ. ჭავჭავაძეს და მის მომხრეებს, — მოგვითხრობს მაშინდელი ამბების კარგად მცნობი და მონაწილე დ. მესხი, — არ უნდოდათ, რომ გაზეთს ივ. მაჩაბელი დაპატრონებოდა. ილიასა და ივ. მაჩაბელს შორის უთანხმოების ნიშნები მაშინაც იყო, ილიას სარედაქტოროდ ნ. ქანანაშვილი ყავდა გამზადებული. მაგრამ ეს აღარ მოხერხდა. სერგეიმ ივ. მაჩაბელს „უმხრო“ და, მართლაც, ისტორიამ გამართლა ს. მესხის არჩევანი.

ივ. მაჩაბელი, „ღროების“ ახალი რედაქტორი, სერგეი მესხის საქმისა და ტრადიციის ღირსეული გამგრძობი აღმოჩნდა.

პირველ ყოვლისა ივ. მაჩაბელმა გარს შემოიკრიბა, „დროების“ ძველი თანამშრომლები და მუშაკები, ისინიც კი, ვინც თბილისიდანაც იყვნენ წასული.

„ივ. მაჩაბლიდან წერილი წერილზე მომდიოდა, „დროებაში“ სამუშაოდ მიწვევდა“, წერს დ. მესხი („მოგ“, გვ. 89).

ივ. მაჩაბელმა პირველ დღიდანვე დაიწყო „დროების“ ავტორიტეტის და მისი გავლენის განმტკიცება. იგი უაღრესად საჭირობოროტო, საზოგადო ხასიათის სერიოზულ წერილებს ათავსებდა „დროებაში“. უცხო ერების წარმომადგენლებს (თუ დრო და შემთხვევა მოითხოვდა) აცნობდა ქართველი ხალხის წარსულს და თანამედროვე კულტურულ მდგომარეობას.

ივ. მაჩაბელმა თავის რედაქტორობის დროს „დროების“ რედაქციის სახელით ორი ბანკეტი გამართა. „დროების“ ინიციატივით, ცნობილმა ქართველმა ქველმოქმედმა გიორგი ქართველიშვილმა თავის ოჯახში გაუმართა ბანკეტი ინგლისიდან ჩამოსულ და-ძმა უორდროპებს. უცხო სტუმრებს გულუხვმა ქართველმა სანიმუშო ქართული ლხინი აჩვენა. თავისთავად ცხადია, რომ ამ ლხინზე ბევრი საგულისხმიერო სიტყვაც წარმოითქმოდა.

მეორე ბანკეტი ივ. მაჩაბელმა თვით „დროების“ რედაქციაში გაუმართა საფრანგეთის კონსულს. ეს კონსული პატივსაცემი ადამიანი იყო. მოსწონდა ქართველობა და საერთოდ ქართველ მოღვაწეთადმი გულთბილი გრძნობით იყო გამსკვალული.

ბანკეტზე ბევრი ლამაზი და შინაარსიანი სადღეგრძელო ითქვა... ამის შესახებ სიტყვას ვაძლევ დ. მესხს, რომელიც ბანკეტს დაესწრო:

„ყველას გადააქარბა ილიამ. სანამ სიტყვას დაიწყებდა, ნ. ნიკოლაძეს მიმართა: ნიკო მე ფრანგულში ორივე ფეხებით ვკოჭლობ, გთხოვთ ყურადღებას, მე ჩემებურად ვიტყვი, შენ კი გადაუფრანგულე ჩვენს სტუმარს.— „ბატონი ხარო“, უთხრა ნიკოლაძემ. ილიამ დიდი მჭერმეტყველური პოლიტიკური სიტყვა წარმოსთქვა. დამსწრე ქართველობა, რომელნიც ბლომად იყო შეგროვილი ბანკეტზე, აღტაცებით მიეგება ილიას სიტყვას და რამდენჯერ „ვაშას“ ძახილით შეაწყვეტინეს. დიდი აღფრთოვანებული იყო ილიას სიტყვით ივ. მაჩაბელი, სკამზე ველარ მაგრდებოდა. ნიკომ შენიშნა ეს და მიმართა ვანოს: „ხომ არ გინდა განაგრძო სიტყვის გადათარგმნა?“ ვანომ შესძახა: „თუ ილიას ნებაც იქნება, მე დიდის აღტაცებით ვიკისრებ!“ ილია დათანხმდა და დაიწყო ვანომ. ერთი ბორძიკიც არ მოსვლია, და თარგმანი რომ დედანს არ ჩამოუვარდებოდა, ფრანგულის უცოდინარებმა იქიდან ვინაგარიშეთ, რომ კონსული დიდის აღტაცებით ხშირად ვაშას ძახილით აწყვეტინებდა ვანოს სიტყვას. კონსულის საპასუხო სიტყვაც რომ ძალიან საგულისხმო იყო, ეს მოფრანგულე პირების ვაშით და ტაშით მივხვდით. დიდი ზეიმით ჩაიარა ბანკეტმა“ (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 95).

ამ ამონაწერიდან ირკვევა, რომ ივ. მაჩაბელს და ილიას შორის ამ პერიოდში მაინცდამაინც არ ყოფილა ღრმა და შესამჩნევი უსიამოვნება, განხეთქილება. ვანო თურმე დიდად აღტაცებული იყო ილიას სიტყვით: „ის სკამზე ველარ მაგრდებოდა“. ილიაც დათანხმდა ნიკოლაძის წინადადებას, რომ ვანოს განეგრძო მისი სიტყვის თარგმნა. სავეურადღებოა ისიც, რომ ჩვენ, კერძოდ, პირადად მე, ლეჟენდის ის ვიცოდი,

რომ ივ. მაჩაბელი ინგლისური ენის შესანიშნავი მცოდნე იყო. დ. მესხის სიტყვებიდან კი ჩანს, რომ ივ. მაჩაბელს ზედმიწევნით ცოდნია, ფრანგული ენაც, მე კი ისე მქონდა წარმოდგენილი, რომ ძველ მოღვაწეებში ნ. ნიკოლაძეს ფრანგული ენის ცოდნაში ბადალი არ ჰყავდა.

თავის თავად ცხადია, მეფის ჟანდარმერიცა და პოლიციას არ გამოეპარებოდა ამბავი „დროების“ რედაქტორის მიერ ბანკეტების მოწყობისა. მთავრობის უჭიროის მიწვედა ამ ბანკეტების ამბავი. „დროების“ დახურვის განკარგულება უეჭველად ზემოთ აღწერილმა ბანკეტებმაც დააჩქარეს.

უეჭველია, რომ მანამდის „დროების“ მოსასპობად ნიადაგს ამზადებდა „კრეტინი“ და „გადინა“—ცენზორი ისარლოვი.

ბევრი ქოფაკი ჰყავდა მთავრობას ცენზორის როლში, მაგრამ ყველა ქოფაკზე უფრო ერთგული ლუკა ისარლოვი იყო.

ცარიზმმა და მისმა ერთგულმა მოხელეებმა ჩააქრეს ქართველი ხალხის კულტურისა და ლიტერატურის ერთ-ერთი მასაზრდოებელი კერა; შეიწირეს „დროების“ ორი გულდაწყვეტილი რედაქტორი—შრომის მოყვარული, საიმედო მამულიშვილი—სერგეი მესხი და ივ. მაჩაბელი. ორივე ახალგაზრდა მოსწყვეტეს ქართულ მწერლობას და საზოგადოებრივ სარბიელს. ორმოც წელს არც ერთი არ იყო მიღწეული, როცა სიკვდილმა ისინი გააუჩინარა.

მართალია, ივ. მაჩაბელმა „დროების“ დახურვის შემდეგ კიდევ რამდენიმე წელს იცოცხლა და იმოღვაწა, მაგრამ შემდეგში მისმა ნიჭმა ფრთები ვერ გაშალა, როგორც საზოგადო მოღვაწე, ჯეროვანად

ვერ მომწიფდა. თავისდა საბედისწეროდ ის იმ დაჯგუფების ლიდერი გახდა, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს ებრძოდა, საბანკო საკითხების გარშემო. ილიას პოზიცია სწორი იყო და სამართლიანი. თითონ ილია პირადად უძლეველი მებრძოლი აღმოჩნდა. მისმა უღმობელმა ლოდიკამ დაამსხვრია მოწინააღმდეგეთა სიმაგრეები. ამ ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდა დაჯგუფების ლიდერი—ივ. მაჩაბელი. ილიამ არ დაზოგა თავისი საშიში მოწინააღმდეგე და როგორც იტყვიან, ანდერძი აუგო მას.

როგორც ცნობილია, ილია და ვანო თავიდან დიდი მეგობრები იყვნენ, მათ ერთად თარგმნეს შექსპირიდან „მეფე ლირი“. დიდ ილიას, ვიტყვით დ. მესხის სიტყვებით, „მოსწონდა, უყვარდა ვანო მაჩაბელი და ამ ახალგაზრდა, ევროპულად განათლებულ ყმაწვილზე იმედსაც დიდს ამყარებდა“.

ვასილ მაჩაბელისადმი მიწერილ ილიას ერთ-ერთი წერილიდან ნათლად ჩანს ილიას ღრმა პატივისცემა ვანოსადმი და ის დიდი იმედი, რომელსაც იგი ახალგაზრდა მაჩაბელზე ამყარებდა, როგორც მომავალ ჟურნალისტზე: „ვანოს წიგნების ქებას იწერები. ვიდრე ამას შენ მოიწერებოდი, ჩვენმა ავლოვმა დიდი ქება მითხრა მაგ წიგნებისა. რა კარგი იქნება, რომ ეგ წიგნები დამაბეჭდინო, თუ შესაძლებელია და თუ ვანო ნებას მოგცემს. მიჰსწერე შენად და ჩემად მოგვეშველოს როგორმე. ჭკვიანი ბიჭია და ამასთანაც კარგი კალმის პატრონი. ჩვენთვის ვანო დიდი ნუგეში იქნება. ჰსთხოვე და არამც თუ ჰსთხოვე, შეეხვეწე ჩემ მაგიერ, რომ სტატიები რამ გამოგვიგზავნოს“ (იხ. ილ. ჭავჭავაძის „წერილები“, ი. ბოცვაძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით, სოხუმი, 1949 წ., გვ. 47).

როგორც თვით ივ. მაჩაბელის სიტყვებშიც (იხ. მისი წერილი „მწყემსში“), ილიას იგი მუდმივ თანამშრომლადაც მოუწვევია ჟურნალ „ივერიაში“. თუ ეს ასე იყო, საინტერესოა გამოიჩინოს, რა დროიდან და რა ნიადაგზე ჩაისახა ილიასა და ვანოს შორის უკმაყოფილება, რომელიც შემდეგში მეტად მწვავე ფორმებში გამოვლინდა.

გფიქრობთ, ამ უთანხმოებამ თავი იჩინა „ივერიის“ რედაქციაში პრაქტიკული მუშაობის დროს, როდესაც „ცოტათი აჩქარებულ“, თითქოს „გათანტული“, სანგვინიკოს ტემპერამენტის პატრონ ივ. მაჩაბელსა და აულელვებელ, თითქოს ფლეგმატური ტემპერამენტის მქონე ილიას შორის ზოგიერთი ეროვნულ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ საკითხზე დავამ და შეუთანხმებლობამ იჩინა თავი. ასე იყო, თუ ისე, ჩვენ უდავო ფაქტთან გვაქვს საქმე: ილიასა და ვანოს შორის გულწრფელი თანხმობა და სიყვარული შეიწყა.

ილიას შესამჩნევი გულგრილობა ივ. მაჩაბელისადმი აშკარად გამოვლინდა სერგეი მესხის შემცვლელი კანდიდატის წამოყენებაშიც.

მე ყოველთვის ვიყავი, ვარ და ვიქნები დიდი ქართველის—ილიას თაყვანისმცემელი. მან პირველად მიკურთხა ჩემი პატარა კალამი და ფეხი შემადგმევინა ქართულ ჟურნალისტიკაში. მაგრამ გული მტკივა, რომ ილია სასტიკად, დაუზოგველად მოექცა ახალგაზრდა, აჩქარებულ, მაგრამ სათუთი ბუნების მქონე ნიჭიერ ახალგაზრდას, დაამარცხა და შეიძლება ითქვას, განადგურა, მოსპო იგი, თუმცა, ბანკის საკითხებში ილია სავსებით სწორი იყო, ოპოზიცია უსაბუთოდ ებრძოდა მას; ივ. მაჩაბელმაც ობიექტურობა დაკარგა და ამ დიდი ადამიანის ავტორიტეტის შერყევა განიხ-

რახა. ნიჭიერთა „ორთა კიდილში“, ივ. მაჩაბელმა „დიდი ორატორული ნიჭი გამოიჩინა“ მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც სასტიკად დამარცხდა. ივ. მაჩაბელი „ათფუთიანს“ იტყოდა, ილია „ოცდაათფუთიანით უპასუხებდა“ და ვერას გახდა, ვერ გაუმკლავდა, ამ უკვე გამობრძმედილ დიდი ქკუის და გამოცდილებების სახელმოხვეჭილ მოღვაწეს“ (დ. მესხი, „მოგონებანი“, გვ. 91).

მე, სემინარიის მოწაფე, ერთხელ მოწამე გავხდი ილიას და ვანო მაჩაბელის სასტიკი ბრძოლისა.

ჩემი სემინარიაში შესვლის პირველ—1888 წელს ილია მე არ მენახა, თუმცა კი ვნატრობდი მის ნახვას. შემდეგ წელს (არ მახსოვს რომელ თვეში) მოწაფეებში ხმა გავრცელდა, რომ თბილისში მალე მოხდება თბილისის თავად-აზნაურთა ბანკის რწმუნებულთა ყრილობა და ამ ყრილობაზე ოპოზიცია მაჩაბელების (ივანეს და მიშას) მეთაურობით ილიას ბრძოლას გაუმართავსო.

მახსოვს, თუ რა მოუთმენლობით ველოდით სემინარიის ზოგიერთი მოსწავლე ამ მომენტს. თავისთავად გასაგებია, რომ ჩვენ წინდაწინ ილიასადმი ვიყავით თანაგრძნობით და სიმპათიით განწყობილნი. ივანე მაჩაბელი მაშინ ჩვენთვის სრულებით უცნობი იყო (შექსპირის თარგმანები ჩვენ არ გვქონდა წაკითხული და რომც გვქონდა დაფასებას მაინც ვერ შევძლებდით).

დაიწყო ბანკის რწმუნებულთა კრება ქართულ თეატრში. გაკვეთილების შემდეგ ჩვენ ვახერხებდით სხდომებზე დასწრებას. აი, ამ სხდომაზე მე პირველად ვნახე ილია, ისიც შორიდან, ქანდარიდან.

ილიას წინააღმდეგ გამოვიდნენ ოპოზიციის წარმომადგენლები: პირველად გამოვიდა ერთი მოსული,

კარგი თვალ-ტანადი კაცი. ვიკითხე, ვინ არის მეთქი. მითხრეს მიშა მაჩაბელიაო. კარგად, რიხიანად ლაპარაკობდა. ილიას რაღაცეებში ბრალს სდებდა, ამტყუანებდა. ისე დარწმუნებით ლაპარაკობდა, რომ მათეჟრებდა, ვაი თუ ილია მართლაც მტყუანი იყოს-მეთქი. ეს ჩემთვის, მის უაღრესად პატივისმცემელისათვის, დიდად სამწუხარო იქნებოდა. გამოვიდნენ კიდევ სხვები, ისინიც ილიას მოურიდებლად აკრიტიკებდნენ.

ბოლოს გამოვიდა ივანე (ვანო) მაჩაბელი. ვანო მწვენივრად ლაპარაკობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რომ ძალზე ნერვიულობდა და ჩქარობდა. ილიას დაუზოგავად ამხელდა და რაღაც-რაღაცეებში ბრალს დებდა. უნდა გამოვტყდე, რომ ვუსიამოვნოდ უსმენდი. ვატყობდი, რომ ის აჭარბებდა და გარეგნული ეფექტით სურდა შთაბეჭდილება მოეხდინა. ბევრი ილაპარაკა და, როცა სიტყვა დაამთავრა, დამსწრეებმა აქა-იქ ტაშიც დაუკრეს.

მე გულის ფანჯალით ველოდი ილიას გამოსვლას. ძლიერ მაინტერესებდა, თუ როგორ იმართლებდა იგი თავს იმ ბრალდებებისაგან, რომლებსაც მას უყენებდნენ და თანაც ვშიშობდი, ვაი თუ ილია ამ ბრძოლაში დაამარცხოვნეთქი.

გამოვიდა ილია, დინჯად, აუჩქარებლად და დაიწყო ლაპარაკი. დაიწყო წყნარად; მერე თანდათან მოუმატა ხმას; მარჯვენა ხელის ცერი სერთუკის ღილებს შორის ჰქონდა გაყრილი. მარცხენა ხელით იშვიათად და ისიც ძუნწის რხევით შესტიკულიაციას აკეთებდა. ჩემი პატარა და ჯერ კიდევ განუვითარებელი გონებითაც ვატყობდი, რომ ილია დიდის დამაჯერებლობით ლაპარაკობდა და მსმენილებზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა...

რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, როდესაც საუბარი ჩამოვარდებოდა ილიას ამ ისტორიული გამოსვლის შესახებ, დამსწრენი ერთხმად ამბობდნენ, რომ ილიამ სასტიკად გაანადგურა თავისი განსაცვიფრებელის ლოლიკით ოპოზიციის ყველა ბრალდებაო.

დამამახსოვრდა გიგა ყიფშიძის ერთი შედარება: „ილიას,—სთქვა მან,—ულმობელი ლოლიკა ისე ეცემოდა ოპოზიციის ფაქტებზე და საბუთებზე, როგორც ვებერთელა ურო გრდემლზე, შეუბრალებლად ანადგურებდა და ნამცეცებად აქცევდა მათო“.

ილიას გამოსვლა მქუხარე ტაშით დააჯილდოვა დამსწრე საზოგადოებამ. მეც, პატარა სემინარიელი, აღტაცებული დავბრუნდი „ბუჩქაში“ და ამხანაგებს ვახარე ილიას უდიდესი გამარჯვება. არსებითად, პრინციპულად ვინ იყო მართალი, მე ეს მაშინ არ მაინტერესებდა. ბედნიერი ვიყავი იმით, რომ ჩემმა ფალავანმა—დიდმა ილიამ მოწინააღმდეგეებზე გაიმარჯვა...

თავმოყვარე ნიჭიერ ახალგაზრდა ივ. მაჩაბელზე ასეთმა დიდმა დამარცხებამ, ალბათ ძლიერ იმოქმედა. მაშინაც ამბობდნენ, რომ ის სახლში ჩაიკეტა, საზოგადო საქმიანობას, ჟურნალისტობას თავი დაანებო; ასეც რომ არ მოქცეულიყო, მოღვაწეობის განგრძობაც რომ გადაეწყვიტა, ივ. მაჩაბელს მაინც საშუალება და ასპარეზი არ ჰქონდა ამ პერიოდში აქტიურად ემუშავა; დადუმდა მგზნებარე ჟურნალისტი, დიდი პატრიოტი და სახალხო საქმის უნგარო მოამაგე. გაჰქრა და წაიშალა, სერგეი მესხის იმედებიც, რომელთა განხორციელებისაც ივ. მაჩაბელისაგან მოელოდა. ერთადერთ გაზეთ „ივერიაში“ ივ. მაჩაბელის ხმა მთელი წლების განმავლობაში არავის სმენია. დამარცხების

შემდეგ მხოლოდ ერთხელ და ისიც სასულღოდ უყრ-
ნალ „მწყემსში“, ქართველმა მკითხველმა მოისმინა
განიარაღებული და საზოგადო საქმიანობას მოწყვე-
ტილი ივ. მაჩაბლის სამართლიანი, გულწრფელი აღ-
სარება.

ივ. მაჩაბლის მოწყვეტა და მოშორება საზოგადო,
საერთო, სახალხო ასპარეზიდან რასაკვირველია, შეც-
დომა იყო. ამ შეცდომაზე ლაღადებს ნიჭიერი ქართ-
ველის სიკოცხლის ტრადიკული დასასრული, მისი
უკვალოდ გაქრობა. ივ. მაჩაბლის ბედი დღემდისაც
აღელვებს ქართველ საზოგადოებას. ის ცდილობს ამ
ამბის ახსნას. სხვადასხვა ჰიპოტეზების საშუალებით
ეძებს მიზეზს, მაგრამ დღემდისაც ვერ მიუგნია.

ყველაზე უფრო გავრცელებულია ქართველ საზო-
გადოებაში ჰიპოტეზა იმის შესახებ, რომ ვითომც
ივ. მაჩაბლის ტრაგედიას, მის უგზო-უკლოდ დაკარგვას
ოჯახური, ინტიმური ამბავი უდევს საფუძვლად.

ამ ჰიპოტეზის წარმოშობას თავიდანვე თან სდევს
აკაკის სახელიც, ვითომც მას რაიმე წილი ედოს ივ. მა-
ჩაბლის გაქრობაში. სამწუხაროდ, დღემდის ეს ჰიპო-
ტეზა ცოცხლობს, არ ქრება, დაინტერესებას იწვევს.

თავდაპირველად საზოგადოება მოელოდა საიდუმ-
ლოების გაგებას იმ წერილის გახსნის შემდეგ, რომე-
ლიც აკაკიმ წერაკითხვის საზოგადოებას გადასცა წი-
ნადადებით: „ჩემი სიკვდილის შემდეგ გახსენითო“. მე,
როგორც ქართველთა შორის წერაკითხვის გამავრ-
ცელებელი საზოგადოების გამგეობის ყოფილი წევრი
პირადი მოწვე ვიყავი ამ წერილის გადმოცემისა და
აკაკის სიკვდილის შემდეგ მისი გახსნისაც. წერილი
სულ სხვა საკითხებს ეხებოდა, რომელსაც არავითარი
კავშირი არ ჰქონდა ივ. მაჩაბლის ბედთან...

საზოგადოება მოელოდა, რომ ცნობილი ბუკინისტი, აკაკისთან დაახლოებული და მისი წიგნების გამომცემელი სოსიკი მერკვილაძე სიკვდილის წინ ახსნიდა ფარდას ჰიპოტეზით ნავარაუდევ საიდუმლოებას. ელვის სისწრაფით გავრცელდა ხმა, რომ მომაკვდავი სოსიკო მერკვილაძე სასწრაფოდ თედო სახოკიას იბარებს—უნდა მოასწროს რაღაც საიდუმლოების გადაცემაო... ამ შემთხვევამაც ვერაფერი გამოარკვია, ივ. მაჩაბლის გაქრობა დღემდის საიდუმლოებად რჩება.

ზოგიერთი უტყუარი და ცხადი ფაქტების და საერთოდ ივ. მაჩაბლის ცხოვრების გათვალისწინების ნიადაგზე ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არავითარი ფაქტი არ არსებობს იმის დასამტკიცებლად, თითქოს აკაკის რაიმე კავშირი ჰქონდეს თავის დიდიხნის მეგობრის ივ. მაჩაბლის ტრაგედიაში.

როგორც ცნობილია, აკაკი და ივ. მაჩაბელი მეგობრები იყვნენ. აკაკი ხშირად დადიოდა ივანეს ოჯახში. გაგვიგონია, რომ ძალიან უყვარდათ ერთმანეთთან ნარდის თამაში.

ახალგაზრდობაში ისიც გამიგონია, რომ აკაკისა და ივ. მაჩაბლის მეგობრობა განსაკუთრებით გამტკიცდამ პერიოდში, როდესაც ილია და ვანო ბანკის საკითხებში ერთმანეთს ებრძოდნენ და ილიამ სასტიკად დაამარცხა თავისი მოწინააღმდეგე. რამაც ივ. მაჩაბელი ჩამოაშორა ჟურნალისტიკას და საზოგადოებრივ საქმიანობას.

როგორც გამიგონია, აკაკი სასტიკად დამარცხებულ და ამ ნიადაგზე ნერვებაფორიაქებულ ივ. მაჩაბელს, ამხნევებდა, მარტო არ ტოვებდა, მოქმედებისა და ბრძოლისათვის აქეზებდა.

მაგრამ ივ. მაჩაბლის ზნეობრივი, სულიერი, საზოგადოებრივი და ეკონომიური მდგომარეობა ამ პერიოდში ისეთი დაძაბული, დაჭიმული და უპერსპექტივო იყო, რომ დიდი მეგობრის თანაგრძნობამ და მხარისდაჭერამაც, ალბათ, ვერ უშველა, ვერ გასკრა, ნერვები ვერ დაუმშვიდა. უმუშევრობა, უსახსრობა, დიდი ვალი სიცოცხლეს უმწარებდა მას, სოფლის მამული და ამ მამულის შემოსავალი ანგარიშში ჩასაგდებიც არ იყო.

ამ პირობების ზეგავლენით, როგორც ეს ჩანს თანამედროვეთა სიტყვებიდან და მოწმობიდან, ახალგაზრდა, ჯანსაღი ივ. მაჩაბელი მალე გატყდა ფიზიკურადაც. ივ. მაჩაბლის თანამედროვენი მოწმობენ, რომ იგი, რომელსაც ჯერ კიდევ ორმოცი წელი არ შესრულებოდა, ლასლასით, წაბორძიკებით და ისიც ძლიერიზვითადად გაივლიდა გოლოვნის პროსპექტზე თავჩალუნული და დაღვრემილი. ასეთ სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანისათვის სრულებით საკმარისია სულ უბრალო, შემთხვევით უსიამოვნებაც კი, რომ მოთმინების ფიალა აევსოს და თავი მოიკლას. მე მგონია, რომ ივ. მაჩაბლის ტრაგედიის მიზეზები იყო: „დროების“ მოულოდნელი დახურვა, ის ზნეობრივი ტანჯვა, რაც მან ამის გამო განიცადა; ილიასთან საბედისწერო ბრძოლა და ამ ბრძოლაში სასტიკად დამარცხება, ის დიდი ვალი, რომელიც მას კისერზე დააწვა; ფსიქიურმა თავისებურებამაც და ავადმყოფობამ დააჩქარა კვანძის გახსნა, სამწუხარო ფინალით ¹.

¹ აქ გვინდა ვისარგებლოთ შემთხვევით და მკითხველს ერთი პატარა ცნობა მივაწოდოთ, ივ. მაჩაბლის მოულოდნელი გაუჩინარების შესახებ: ჩვენს ოჯახთან საკმაოდ დაახლოებული იყო ილ. ჭავჭავაძისა და ივ. მაჩაბლის თანამედროვე, „ივერიის“ თანამშრო-

ივ. მაჩაბლის ცხოვრების ზოგიერთი ფაქტის მოკლე ანალიზმაც მე იმ დასკვნამდის მიმიყვანა, რომ არ შეეცდები, თუ კატეგორიულად ვიტყვი; არა! აკაკის მაჩაბლის ტრაგედიაში ბრალი არ მიუძღვის. ისტორიული და ზნეობრივი სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ამ ჰიპოტეზას, ან უფრო სწორი იქნება ითქვას, ამ უხამს ჭორს ბოლო მოეღოს.

მელი, ძველი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ივანე ბუქუ-რაული, რომელსაც ხშირად ვამბობინებდი გასული საუკუნის ამბებს. მრავალ საინტერესო ამბავთა შორის მან მომითხრო: ივ. მაჩაბლის გაუჩინარების შემდეგ ათასნაირი ხმები გავრცელდა, თუ სად შეიძლებოდა გამქრალიყო ცოცხალი ადამიანი. ზოგი ფიქრობდა, რომ მაჩაბელი საზღვარგარეთ წავიდაო,—ზოგი ამბობდა მტკვარში დაიბრჩოო, ზოგი კი ფიქრობდა, რომ თვითმკვლელობის მიზნით ივ. მაჩაბელი შუალამისას ბინიდან გამოვიდა და მის სახლთან ახლოს მყოფ საკირეში ჩავარდა. დაიწვა და დაიფრთლა უკვლოდ „მოუსვენარი ვანო“.

ეს ვერსია საკულისხმოა. ვ. მაჩაბელი ცხოვრობდა ახლანდელი ლენინის ქუჩისა და წილკანის ქუჩის კუთხეში მდებარე სახლში. სახლის პირდაპირ ჩადიოდა გზა „პორომისაკენ“—(ეს გზა ახლაც ჩადის და მას გაეყავართ სანაპიროზე, საბანაო ბასეინთან). დაღმართზე, მარცხნივ აღმართული კლდის თავზე, სადაც ახლა უხარ-მახარი სახლებია წამოჭიმული, იყო გამართული საკირეები. ადვილი შესაძლებელია თვითმკვლელობის მიზნით ვ. მაჩაბელმა მართლაც გახურებულ საკირეებს მიაშურა.

რედ.

ილია ჭავჭავაძე

ილია ჭავჭავაძემ, როგორც ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორმა, დაუფიწყარი ღვაწლი დასდო ჩვენს მხატვრულ ლიტერატურას, საქართველოს ისტორიას, ქართულ ენას, პუბლიცისტიკას, კრიტიკას და საერთოდ მთელ ქართულ კულტურას.

ილია ჭავჭავაძეს ათეული წლების განმავლობაში ხელთ ეპყრა საქე ეროვნული ცხოვრებისა; ის იყო მამაცი მებრძოლი, საყვარელი გმირი საქართველოს სახელოვანი და შინაარსიანი ისტორიისა, მისი სახელის და ღირსების დამცველი. თავისი მრავალრიცხოვანი პუბლიცისტურ-კრიტიკულ-პოლემიკური წერილებით, განსაკუთრებით თავის შედევრებით: „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ლაღადი“ და „აი, ისტორია“ მან მტრებსაც დაუმტკიცა გონებრივი სიძლიერე, ღრმა განვითარება და ლოგიკის განსაცვიფრებელი ძალა. მარადიული და ფასდაუდებელია ილიას მხატვრული შემოქმედების მნიშვნელობა ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი და მდიდარი მწერლობის მქონე ისტორიაში. სამწუხაროდ, ილიამ შედარებით ადრე შეწყვიტა მუშაობა მხატვრულ შემოქმედებით დარგში.

პრაქტიკული, მხატვრული თუ თეორიული მოღვაწეობით ილიამ მოუშხადა „რომავალი ხალხს“, გამოათხიზლა

და გაათვითცნობიერა იგი. პრესის — ჟურნალ - გაზეთების საშუალებით მან აგრძნობინა ხალხს, რომ აწმყო თუ არა სწყალობს, მომავალი მინც მისია.

ილიამ დანერგა იმედი სამშობლოს აუცილებელი აღორძინებისა, უძველესი კულტუროსანი ქართველი ხალხის ეროვნული სულის უკვდავებისა.

რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ილიას ხელმძღვანელობით გამოშავალი ჟურნალ - გაზეთები შეუწყვეტილ, სისტემატურად, შესაძლებლობის ფარგლებში, გაბედულად იცავდნენ ხალხის საუნჯეს — ენას, ისტორიას, კულტურას, ქართველი ხალხის სახელსა და დიდებას.

ილიამ, როგორც რედაქტორმა, გარს შემოიკრიბა ეროვნული განმათავისუფლებელი იდეებით გაჟღენთილი ნიჭიერი ახალგაზრდობა და საკუთარი მაგალითით უჩვენა, თუ როგორ უნდა ბრძოლა ხალხის საკეთილდღეოდ, ერის წმინდათა წმინდა ღირსებების დასაცავად.

ილიას მოღვაწეობის ეს მხარე, მისი შემოქმედების (დიახ, შემოქმედების) ეს პერიოდი, — ილიას რედაქტორობა, — ჩემის რწმენით, არანაკლებ დასაფასებელი და მნიშვნელოვანია, ვინემ მისი მხატვრული შემოქმედება.

არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ილია მხოლოდ თავისი ღირიკით და მხატვრული ნაწარმოებებით ვერ დაჩრდილავდა ისეთ უაღრესად ნიჭიერ მხატვრებს, როგორიც იყვნენ: აკაკი, ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა და სხვ., რომ მას უდიდესი ნიჭი პუბლიცისტისა არ მოემარჯვებინა და იმის გამოყენებით მეცხრამეტე საუკუნის ქართული აზროვნების ბელადი არ გამხდარიყო. ილიამ XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრება აღავსო, როგორც რეალის-

ტურად შექმნილი მხატვრული სახეებით, ისე მოწინავე იდეებით, აზრებით და პრაქტიკული საქმიანი მოღვაწეობით.

ქართული პრესა „უივერიოდ“ უაღრესად გაღარიბდებოდა; ჩვენ არ გვექნებოდა ანტიკრიტიკის ისეთი, შეიძლება პირდაპირ ითქვას, მსოფლიო შედეგური როგორიცაა: „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ლალადი“, „აი, ისტორია“, ან, თუ გნებავთ „ცხოვრება და კანონი“ და სხვა.

ჩვენ, პირადად, ბევრი საბუთი გვაქვს იმის დასამტკიცებლად, რომ ილია მართლაც დიდი მოაზროვნე იყო, მაგრამ აქ პირველ რიგში სიტყვას მივცემთ ისეთ ადამიანს, რომელიც ილიასთან დიდხანს მუშაობდა და კარგად იცნობდა მას. ეს ადამიანი (ი. მანსვეტაშვილი) ილიას არ აიდევალებდა; პირიქით, კარგად ამჩნევდა მისი ხასიათის ზოგიერთ ნაკლს, რაც მან მოურიდებლად აღნიშნა კიდევ თავის „მოგონებებში“.

აი, რას წერს მანსვეტაშვილი ილიას არაჩვეულებრივი გონებრივი სიძლიერის შესახებ: „დაუვიწყარ და განუმეორებელ სანახაობას წარმოადგენდა ილია. უნდა გენახათ მისი აღფრთოვანებული სახე, ანთებული, ცეცხლის მფრქვეველი თვალები, რომ დარწმუნებულიყავით, თუ რა სულიერ და კჳთის ძალას შეიცავს ეს დიდბუნებოვანი ადამიანი. მისი ნათქვამი არ იყო უბრალო, უაზრო სიტყვების რახა-რუხი, ყურის მოსატყუებელი ჟღერანი ეფენებისა, თვალი: ასაბმელი შუშხუნა. ყოველ მის სიტყვაში ჩაქსოვილი იყო აზრი და ასე აზრი მისდევდა ანოს და არა სიტყვა სიტყვას. შენ თვალწინ იბადებოდა რალაც სასწაულებრივი მოქმედება: ხედავდი, რალაც დაუშრეტელი წყაროდან მომდინარეობს აზრების ნაკადული და არ გინდა თვალი და ყური მოა-

შორს ამ გულწარმტაც მოვლენას. სულგანანაშული ელი, აბა ამ აზრს რა აზრი მოყვება, და ასე დაუბოლოებლად. გიხარიან, რომ აზრი ცვლის აზრს და არა სიტყვა სიტყვას. გიხარიან იმიტომ, რომ სიტყვას შენც მოსძებნი შესიტყვეების საგანძურში, სიტყვების მძივებად ასხმას შენც მოახერხებ, სხვაც შესძლებს; და ის აზრების დაუშრეტელი აუზი კი ბევრს არ მოეპოვება. ამისთანა სიმდიდრის მქონე ორი შემხვედრია ჩემს ხანგრძლივ სიცოცხლეში; ილია ჭავჭავაძე და მენდელეევი. დიდ ბედნიერებად უნდა ჩაეთვალოს ადამიანს ნახვა და მოსმენა ასეთ დიდბუნებოვან ადამიანების“ (ი. მანსვეტაშვილი „მოგონებანი“, გვ. 83).

და ასეთი აზრების დაუშრეტელი ნაკადულის პატრონი რედაქტორის გულწარმტაც და ბრძნულ სიტყვებს უსმენდა და კითხულობდა ქართველი საზოგადოება რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში.

ილიას აზრების „დაუშრეტელი აუზი“ წყურვილს უკლავდა ყველა გათვითცნობიერებულ ქართველს.

დაულალავი მუშაკი იყო ილია. ასეთსავე მუშაობას მოითხოვდა ის გაზეთის თანამშრომლებისაგანაც.

როდესაც ილიამ თავისი ჟურნალი „ივერია“ ყოველდღიურ გაზეთად გადააქეთა, ყველას ეგონა, რომ იგი, როგორც განსაკუთრებით დინჯი, აუღელვებელი, ცოტა არ იყოს მოზარმაცო, უკვე ხანში შესული ადამიანი, ვერ შესძლებდა ყოველდღიურ დაძაბულ სარედაქციო მუშაობას. ივ. მაჩაბელმა პირდაპირ და მოურიდებლად უთხრა ილიას: „საგაზეთო მუშაობა სრულებით შენი საქმე არ არისო“, მაგრამ წინაგრძნობა არ გამართლდა.

„ივერიაში“ ილია ისე მუშაობდა, „გეგონებოდათ ოცი წლის ჭაბუკიანო, ორი-სამი საათიც რომ ყოფილიყო ლამისა, ძილი და მოსვენება ფიქრადაც არ მოუფი-

დოდა, ვიდრე ახლად დაბეჭდილს, სველ-სველ გაზეთს არ მოუტანდნენ. რა სიამოვნებით, რა სიხარულით გადაიკითხავდა ხოლმე ნომერს.

მუშაობდა ილია გატაცებით, თუმცა თანამშრომლებს აფრთხილებდა „ყმაწვილებო, არ მიღალატოთ, თორემ ხომ იცით, თუ პატიქს ერთი წვერი მოერღვა, გათავდა; პატიქი ბოლომდე ჩაირღვევა, მისი შველა შეუძლებელია. მეც ასეთი თვისება მაქვს; მე შუა გზაზე დადგომა არ ვიცი. ამასაც გეტყვით: კამეჩის ჯიშისა ვარ, რაც გინდა მძიმედ დატვირთული ურემი იყოს, უკან არ დავიხევ, ხრამიდგანაც ამოვიტან, თუ უღელში შესაფერი ტოლები მეყოლებიან, მხარს დამიჭერენ. მაგრამ ოჩანი ცხენის ზნეცა მჭირს: თუ ერთი შევდექი, დავოჩნდი, — გათავდა; მერე კეტებით რომ მცემოთ, წინ ფეხს ველარ გადამადგმევინებთ“ (ი. მანსვეტაშვილი, „მოგონებანი“, გვ. 85).

ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმის შესახებ, თუ რა დიდი გაჭირვება ელობებოდა წინ ქართულ გაზეთს და მის რედაქტორს სამოცდაათიან წლებში.

ქართული გაზეთის გამოცემა ილიას რედაქტორობის დროსაც ადვილი საქმე არ იყო. რედაქტორს უნდა გაეგლო მეტად ეკლიანი გზა. ჩვეულებრივი სიღარიბე სულს უხუთავდა რედაქციას. რედაქციის ორიოდე მუდმივი თანამშრომელი შიმშილსა და წყურვილს განიცდიდა. გაზეთის თანამშრომლები ჰონორარს არ იღებდნენ. რუსის მოხელეები ქართველ პატრიოტებს მტრულად უყურებდნენ. გადაგვარების გზაზე დამდგარი ქართველი თავად-აზნაურობა გაზეთის მიმართ უბრალო გულგრილობას როდი ჯერდებოდა, პირიქით, კილავდნენ და ლანძღავდნენ ქართულ გაზეთს, მის მუშაკებს. საშინელი და სახიფათო იყო მაშინდელი ცენზურა,

რომელიც ყოველ დღე მაჯლაჯუნასავით გულზე აწვამ
გაზეთს.

„ცენზორად, ანუ უკეთ-რომ ვსთქვათ, ქართული მწერლობის ჯალათად დანიშნული იყო მაშინ ლუკა სტეპანიჩი ისარლოვი. ეს კაცი იყო ქონდრის ტანისა, ბაჯაჯღანა, მახინჯი სულითაც და ხორციითაც, წვერ-ულვამ მოპარსული, ფლიდი ენის პატრონი... რომელ არხივში გამონახეს და გამოამზევეს ეს არაკაცი არ ვიცი. ის კი ყველამ ვიცოდით, რომ ეს წყალობა მიიღო და ამით ქართული მწერლობა გააბედნიერა ლევან მელიქიშვილმა....

ლუკა ნამდვილი ძველი დროის პოლიციელი იყო: გულით გაქვავებული, ჭკუით გამოფიტული. ვერც შენი წრფელი სიტყვა, ვერც შენი სალი სჯა, ვერც ხვეწნა და მუდარა ვერ მიაღწევდა იმის გულსა და ტვინსა. მას სწამდა და სჯეროდა მხოლოდ ნება და ბრძანება თავისი წარმომავლენისა, დანარჩენს კი იმისთვის ერთი ბისტის ფასიც არ ჰქონდა“ (ი. მანსვეტაშვილი, „მოგონებანი“, გვ. 87—88). აი, ამისთანა კაცთან უნდა ჰქონოდა საქმე ილია ჭავჭავაძეს, როგორც რედაქტორს.

ილია და მისი ერთგული თანამშრომლები საქმის დიდი სიყვარულით, შრომით, წვით და დაგვით მომზადებულ გაზეთს უგზავნიდნენ „არა კაცს“ — ცენზორს. დიდი ილია—ეს აზროვნების გოლიათი და უდიდესი მამულიშვილი და მისი თანამებრძოლები „გულის ცახცახით“ ელოდნენ, თუ რა სახით დაუბრუნებდა მათ ცენზორი გაზეთს. „აგერ მოგვიტანეს გაზეთიც—დავხედავდით და გულს ელდა ეცემოდა. გაზეთი გაზეთს აღარ ჰგვანდა. სულ წითელი მელნით იყო შეთუთხნული, ჯვარედინად გადახაზულ-გადმოხაზული. ეს იმას ნიშნავდა, რომ წითელი ხაზებით გადაჯვარედინებული ადგილები უნდა

ამოგველო და სხვა რითიმე შეგვევსო. ეს არც ისე ადვილი იყო. დავლონდებოდით, დავძმარდებოდით, — გაზეთის ამგვარად გამოშვება შეუძლებელი იყო: მოცდენილ ყანას მოგაგონებდათ ალაგ ალაგ, რომ მოტიტვლებული ადგილები ჩანს, ილია თავს მოიკლავდა, ისე დამახინჯებული გაზეთი საქვეყნოდ გამოტანილი, რომ ენახა. დაგვეტოვებინა ცარიელი ადგილები და შენიშვნა მიგვეცა, რომ „საცენზურო“ პირობების გამო გაზეთი ამ სახით გამოდის, — ნება არ გვექონდა კანონის ძალით... შეიძლებოდა კიდევ სხვა გზით შევლა. ამგვარ შემთხვევისათვის დამზადებული და აწყობილი გვექონდა სათადარიგო მასალა, რომელსაც ჩავაკვეტებდით ხოლმე წაშლილების ალაგას. იყო კიდევ მესამე გზაც: წავსულიყავით ცენზორთან და ხვეწნით, ან მუდარით დაგვერწმუნებია, რომ წაშლილ ადგილებში არავითარი საშიშო და საწინააღმდეგო ვისიმე არ მოიპოვებოდა“.

ცენზორის კლანჭებში მომწყვდეულ „ივერიას“ და მის რედაქტორს ხშირად უხდებოდა შემდეგი ხასიათის განცხადების გაკეთება: „ყველამ კარგათ ვიცით, რომ ჩვენში ძლიერ ძნელი მოსახერხებელია თავისუფლად ლაპარაკი ზოგიერთ საინტერესო საგანზედო“.

უდავოდ კეთილშობილური თავგანწირვა იყო ილიას მხრივ ცენზურის გააფთრებული წინააღმდეგობის პერიოდში მწვავე პამფლეტური ტონით იმის თქმა, რომ „ადამიანს სიტყვა აზრისათვის არა აქვს მინიჭებული, არამედ იმისათვის, რომ დიდმა თქვას: — „მე შენ გიბრძანებ და ხმა უნდა გაიკმინდოო“ და პატარამ მიუგოს: — „მაქვს პატივი მოგახსენოთ, რომ ენა მუცელში ჩამივარდა ბრძანებისამებრ თქვენისაო.“

მაგრამ, რა თქმა უნდა, არც ისე ადვილი იყო „ბრძანებისამებრ“ ილიას და მისი „ივერიის“ დადუ-

მება. ნაცვლად ქედის მოხრისა და მოკრძალებრისა, „ივე-
რის“ რედაქტორი დაცინვით პასუხოზბდა ცენზურის
შემოტევას: „ღმერთი, რჯული, ტყუილად ვემდურებით
ცენზურას. აი, ბატონებო, ყირიმში რაღაცა ფილო-
ქსერა გაჩენილა. ერთი თვალად უჩინარი მწერი. გარწ-
მუნებთ, რომ ცენზურა ყოველთვის ნებას მოგცემთ
იმაზე თამამათ სწეროთ. იმათში თურმე არც ჩინებია,
არც მუნდირები, მაშასადამე იმათში არავის უფლება
არა აქვს იწყინოს რაჟე“. ილია დიდ ყურადღებას იჩენ-
და სარედაქციო მუშაობაში. დიდად აფასებდა გაზეთის
თანამშრომლებს: გიგა ყიფშიძეს, სტეფანე ჭრელაშვილს
(„სანოს“) ალექსანდრე ნანეიშვილს, ილია ხონელს, ია-
კობ მანსვეტაშვილს, ნ. ხიზანიშვილს (ურბნელს) არტემ
ახნაზაროვს და სხვებს. ყველა ესენი ერთგულად და
გატაცებით ეკიდებოდნენ საერთო საგაზეთო საქმეს.
ასეთი გატაცებული მუშაობის მაგალითს იძლეოდა
თვით რედაქტორი. ილია საქმის სულის ჩამდგმელი,
გზის მაჩვენებელი, ენის მასწავლებელი იყო. უკვე ხან-
ში შესული პოეტი ახალგაზრდული ხალისით, გატაცე-
ბით მუშაობდა თანამშრომლებთან ერთად. სულ იმას
ცდილობდა, რომ ყველასთან შეთანხმებით ემუშავნა:
გაზეთს ერთი სული ჩადგმოდა, ერთი მიმართულება
ჰქონოდა, ილია მეტადრე მტკიცედ იცავდა ენის სიწმინ-
დეს, სიფაქიზეს, ქართულობას „რა ენა წახდეს, ერიც
დაეცესო“. უყვარდა ამ სიტყვების განმეორება (ი. მან-
სვეტაშვილი, „მოგონებანი“, გვ. 88).

„ამიტომაც იყო, — იგონებს მანსვეტაშვილი, — რომ
არც ერთი წერილი, დიდი თუ პატარა, არც ერთი
ფელეტონი, არც ერთი კორესპონდენცია ისე არ გაი-
გზავნებოდა სტამბაში ასაწყობად, ვიდრე მთელი სიგ-
რძე-სიგანით, ძირიან-ფესვიანად არ გადავათვალიერებ-

დით, არ გავრანდავდით. ვისხედით ღამის ორ საათამდის და გულდასმით ვასწორებდით, ვამზადებდით მასალას დასაბეჭდად“ („მოგონებანი“, გვ. 77).

პირადად ილია ნიჭიერი პუბლიცისტის ილია ხონელის ფელეტონებს დიდ ყურადღებას აქცევდა და გაუსწორებლად, გაუსინჯავად არ გაუშვებდა სტამბაში. ილიას ხონელის მიერ უცხო სიტყვების—ბარბარიზმის ხშირი ხმარება ეუცხოებოდა, არ მოწონდა. „აბა, ჩემო სეხნიავე, — მიმართავდა ილია ხონელს, — რა მოგიტანიაო“. აიღებდა მის წერილს ხელში და დაუწყებდა ქართულად მონათვლას.

დამსწრე თანამშრომლებს უკვირდათ, რა დაუშრეტელი წყაროდან მომდინარეობდა ის საოცარი ცოდნა ქართული ენისა, რომელსაც ილია აქ გამოიჩენდა ხოლმე. შევიდოდა სიტყვების სივრცე-სიღრმეში, დაიწყებდა მეტყველების საღაროში კვლევა-ძიებას, ძებნას მალული ძალებისას და ქართული ენის სიმდიდრიდან ისეთს მარგალიტებს გამოალაგებდა, რომ მსმენელი განცვიფრებაში მოჰყავდა... და ასე გამართული, ქართულ ნათელმბრონ ცხებული, სმენის დამტკობი, ჯადოსნურად შეცვლილი ხონელის ფელეტონი სტამბაში მიემგზავრებოდა.

ილია, როგორც რედაქტორი, დიდ სიმკაცრეს იჩენდა წერილების განხილვისა და დაბეჭდვის დროს.

„გაზეთის უმეტესი დანიშნულება, — ამბობდა ილია, — ის კი არ არის, რომ ზოგადი სიტყვებით აუწყოს მკითხველს რომელიმე ამბავი, არამედ იმაში, რომ ეგ ამბავი ყოველი მხრით აწერილი იყოს, რათა მკითხველს სრული სურათი წარმოუდგეს საგნისა. ამით მკითხველს საშუალება ეძლევა თვით შევიდეს განსჯასა და მოქმედებაში“.

ვისაც ძველი „ივერიისათვის“ თვალი უღვევებია, ან მისი კომპლექტები შემდგომი მაინც გადაუთვალერებია, უსათუოდ შენიშნავდა, რომ „ივერიაში“ ლექსები ძლიერ იშვიათად იბეჭდებოდა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ილია ძალიან მკაცრად და სასტიკად ეკიდებოდა ლექსებს და ბევრს სთხოვდა მოლექსეს. გაზეთ „ივერიას“ არც აკაკის და არც ილიას ლექსების ნახვა არ ღირსებია. რაც შეეხება ქართულ ხალხურ და ვაჟაფშაველას ლექსებს, ამათ ყოველთვის დიდი ადგილი ეთმობოდა გაზეთში. იბეჭდებოდა „ივერიაში“ დროგამოშვებით დავითაშვილის ლექსებიც.

ილია ხშირად მოაგონებდა რედაქციის თანამშრომლებს შოთას სიტყვებს.

„თავი ყველას ნუ გონია
მეღლექსეთა კარგთა სწორი,
განაღა სთქვას ერთი — ორი,
უმზავსო და შორი შორი“.

და ურჩევდა მათ: „თუ ლექსში შეგხვდეთ სიტყვები: „ფიგურა, ვარდი, ბულბული, მთვარე და სხვა ამისთანები, ბოლომდე ნულარ წაიკითხავთ, გვერდზე გადაადგდეთ, დროს ნუ დაკარგავთ. ეს ლექსი კი არ იქნება, არამედ უსაქმო კაცის ნაცოდვილარი, ლექსად ნაჯღაბნი“-ო.

იყო ქართველი საზოგადოების ზოგიერთი წევრი, რომელსაც „ივერიის“ ენა არ მოსწონდა: „გაზეთს ენა არ უფარგა, ეკლესიურიო, ამბობდნენ. ზოგ შეუღნებელს „მგზავრის წერილების“, „გლახის ნამბობის“ და ბოლოს „ოთარაანთ ქვრივის“ ენა, მისი ბრწყინვალეობა, სიუხვე და სიმდიდრეც არ მოსწონდა.

„ეს კიდევ რა განყოფილებები შემოიღეს გაზეთში: „დამაკვირდი“, „ნარკვევები“, „ნაკვესი“. ეს სადაური ქართულიაო?“ სისინებდნენ უნიჭო ლიბერალები.

ილია ასეთ „პრუწია-წუნია მკითხველისათვის“ კი არ ზრუნავდა, როდესაც უძილო ღამეებს ანდომებდა „ივერიის“ გამოშვებას. „ილია უფრო მდაბალ ქართველ მკითხველისათვის ზრუნავდა. ილიამ კარგად იცოდა ქართველი კაცის ფსიქიური ბუნება, მისი სულიერი მოთხოვნილება; იცოდა, რომ ქართველ კაცს დიდად მოსწონს მოკლედ, ლამაზად, მოჭრით გამოთქმული კვებიანი აზრი. ამიტომ თითონ ილიაც ბევრს წერდა ამ „დამაკვირდისათვის“ (ი. მანსვეტაშვილი, „მოგონებანი“, გვ. 113).

ილია განსაკუთრებულ ყურადღებას შინაურ მიმოხილვაზე ამახვილებდა. „შინაური მიმოხილვა იმისთანა საგანია გაზეთისათვის, — ამბობდა იგი, — როგორც სარკე ადამიანის სახისათვის. ჩვენი ფიქრით არცერთი ნაწილი გაზეთისა ისე ნათლად და ცხოვლად არ დაიმჩნევს ხოლმე გაზეთის სულსა და გულს, გაზეთის გულითადას რწმენას, ფერსა, მიმართულებასა, როგორც ის ნაწილი, რომელსაც წილად ხდომილი აქვს „შინაურთა საქმეთა“ გამოკვლევა და გამოძიება. ამ გამოძიებაზედ ხელის აღება თავზედ ხელის აღებაა გაზეთის მხრით“.

ილია ჭავჭავაძის, როგორც მწერლის, მოაზროვნის, საზოგადო მოღვაწის, განსაკუთრებით რედაქტორის როლი დიდი იყო მთელს საქართველოში. არც ერთი თვალსაჩინო, კულტურული, ეროვნული საქმე ისე არ დაიწყებოდა, რომ ილიას არ დაკითხოდნენ, მისი აზრი, შეხედულება არ გაეგოთ, ან სათავეში არ ჩაეყენებინათ. კულტურულ-ლიტერატურულ-ისტორიულ საკითხებში ილია ერთგვარი არაოფიციალური კანონმდე-

ბელი იყო. ქართველობა ბევრჯერ დარწმუნდა ილიას დამჯდარი ჭკუის და დიდი ცოდნის ძალაში.

ილია, როგორც რედაქტორი, მტკიცე და შეუპოვარი დამცველი იყო ერის კულტურული საუნჯისა, იგი ამ საუნჯის არამც თუ ძაგებას, უპატივცემულოდ ხსენებასაც არავის, უახლოეს მეგობარსაც კი არ აპატიებდა. გავახსენებთ მკითხველს ერთ ცნობილ ფაქტს.

ციმბირიდან დაბრუნებულმა ჯაბადარმა, ილიას კარგმა მეგობარმა, რედაქციის ერთ-ერთ კრებაზე განაცხადა, რომ მას აქვს დაწერილი რუსულად წერილი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ და ჟურნალ „Северный Вестник“-ში აპირებს დაბეჭდვას, მაგრამ წინდაწინ უნდა „ივერიის“ რედაქციის წევრებს წაუკითხოს.

მართლაც, ავტორს მოუტანია და წაუკითხავს თავისი წერილი „ივერიის“ რედაქციაში. სხვათა შორის, ჯაბადარი უკიჟინებდა ნესტან-დარეჯანს და ტარიელს პასივობას, უძრავად, გულხელდაკრეფით ჯდომას, განუწყვეტელ ჩივილს, წუწუნს და ცრემლის ღვრას, ცხადად ემჩნეოდა, რომ ავტორს სურდა რუსთაველის გმირები ისე მოქცეულიყვნენ როგორც, მაგალითად გმირები ჩერნიშევსკის რომანის: „Что делать?“

„ილია თავისებურად გაცხარდა, — მოგვითხრობს ამ საქმის მოწმე იაკობ მანსვეტაშვილი, — და გაცეცხლებულმა უთხრა: არა, ბატონო ივანე, ჩვენ ეგრე ადვილად ვერ დაგიტომობთ რუსთაველს. დღევანდელი რუსული კრიტიკის თვალთა ხედვის ისრით ვერ გაიზომება „ვეფხისტყაოსანი“. ამას მეტი დაფიქრება, მეტი მოსაზრება უნდა. რუსული კრიტიკის ზენაქვერული ნავარდობა აქ არ გამოდგება. აქ უფრო ღრმად უნდა საქმეს ჩახედვა. ვისაც რუსთაველზე წერა უნდა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შეითვისოს იგი არა ჭკუით

მხოლოდ, არამედ, გულითაც, უნდა იგრძნოს მისი გმი-
რების სულისკვეთება, ჩასწვდეს გულის სიღრმეს, იგრძ-
ნოს მისი მაჯის ცემა. ეს იქნება ქართველი კაცის ნამ-
დვილი სულისთქმა, მისი რწმენა, მისი სამართლიანი
განსჯა და არა სკაბიჩევსკის კრიტიკა“... (ი. მანსვეტა-
შვილი, „მოგონებანი“, გვ. 93).

მიუხედავად ასეთი სამართლიანი მხილება-დარიგე-
ბისა, ჯაბადარმა მაინც დაბეჭდა რუსულ ჟურნალში
თავისი წერილი. ილიამ „ივერიაში“ არა ერთხელ ამ-
ხილა გულისწყრომით ივ. ჯაბადარის ამ წერილის
უსუსურობა.

საერთოდ, ილია ყოველთვის ერიდებოდა „ივე-
რიის“ ფურცლებზე უპრინციპო პოლემიკის გამართვას.
„ილია,— აღნიშნავს ს. მგალობლიშვილი,— ძალიან მორი-
დებული იყო გასაკიცხი წერილების ბეჭდვისას, იმ წე-
რილებისა, რომელიც გამოიწვევდა „უკბილო“ პოლე-
მიკას და რედაქციას რაიმე ჩრდილს მიაყენებდა. „რე-
დაქცია,— იტყოდა ხოლმე ილია,— იგივე წმინდა ტაძარია,
ის უჩირქო უნდა იყოს და პირნათლად უნდა ემსა-
ხურებოდეს ქვეყანასაო“.

როგორც ცნობილია, ილია ახალგაზრდობიდანვე
გულწრფელად, მოურიდებლად ამხელდა და კიცხავდა
შინაური მტრების, გადაგვარებული ან გადაგვარების
გზაზე დამდგარი ქართველების უღირს და ერისათვის
მავნე საქმეს და საქციელს. ეს უღირსი მამულიშვილნი
ილიას წინააღმდეგ აშკარად გამოსვლას ვერ ბედავდნენ,
ჩუმად კი სისინებდნენ: „ილია ქართველებს ცილს წამებს,
გვამცირებს, ძირს გვითხრის, ჩვენ ნაკლულევანებას არ
მალავს, მასხარად გვიგდებს და ამით მტერს ახარებს“-ო.

ვიციოთ ისიც, თუ როგორ უპასუხა ილიამ ამ „მო-
სისინე“ „მამულის შვილებს“:

„ჩემზე ამბობენ: „ის სიავეს ქართლისას ამბობს, ჩვენ ცუდს არ მალავს, — ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია“ ბრიყვი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე გრძნობს ამ სიძულვილში რაოდენი სიყვარულია“.

არა, ილიას როდი ძულდა „დაცემული“, „ცოდვილიანი“, „დამნაშავე“ თავისი მოძმე. ის ლმობიერად, გულისტკივილით ეპყრობა ცხოვრების უკუღმართობით ზნეობრივად დაავადებულებს. მის „სიძულვილში“ დიდი „სიყვარულია“ ჩაქსოვილი.

სულ სხვანაირად ებრძვის ილია გარეშე მტრებს, რომლებსაც მიზნად დაუსახავთ მისი „წმინდათაწმინდის“ — „ქართლის ბედის“ შეურაცხყოფა და გამასხარავება. აქ ილიამ შებრალება არ იცის; ის სასტიკი და უღმობელია; მისი სიტყვა მტერს ხეთის რისხვად ევლინება.

როგორც ცნობილია, შავრაზმელმა რედაქტორმა კატკოვმა „Моск. Ведомость“-ში (იმის გამო, რომ „სამშობლოს“ დადგმის დროს სცენაზე ქართული დროშა გაშალეს და ამან გამოუთქმელი აღტაცება გამოიწვია თეატრში) უშვერი და უტიფარი სიტყვებით შეურაცხყო ქართველი ერის თავმოყვარეობა და ცინიკურად განაცხადა: „ქართველებმა თავი უნდა დაანებონ სიზმრებს, ბოდვას და როტვას ქართველთა რაღაც წარსულზე; ურჩევ მათ ეხლა ეს ქართული დროშა გოდფრუას ცირკს ჩააბარონ, იქ ჯამბაზები და ტაკიმასხარები უკეთ გამოიყენებნო“.

ილია არ შეუშინდა არც მთავრობას, არც ცენზურას და მისთვის ჩვეული ლოგიკის სიძლიერით და სიმძაფრით გასცა პასუხი თავის გაზეთში კატკოვს — რუსეთის მოწინავე აზროვნების ჯალათს, პროგრესული იდეების სულთამხუთავს. და თუ სინდისისა და პატიო-

სნებისაგან დაცლილი კატკოვი ილიას მძლავრმა წერილ-
მა ვერ გადაარჯულა, „ქართველს მაინც გული მოფ-
ხანა, აგრძნობინა, რომ ის გაჭირვებაში მარტო არ
არის, რომ მას მოეპოვება ძლიერი მოთავე და ნამ-
დვილი ბელადი, დამცველი“ (მანსვეტაშვილი, „მოგო-
ნებანი“, გვ. 132) კიდევ ერთი მაგალითი.

კავკასიაში ყოვლად ძლიერმა და ქართველების დაუ-
ძინებელმა მტერმა, განათლების მზრუნველმა იანოვ-
სკიმ, ერთი კალმის მოსმით განიზრახა სკოლებში ქარ-
თული ენის მოსპობა. ამ ამბავმა დიდ საგონებელში
ჩააგდო ქართველი საზოგადოება. ქართველებს მაშინ
ყავდათ ცნობილი და ნიჭიერი პედაგოგები, მწერლები,
ისტორიკოსები, პუბლიცისტები; მათ შორის განსაკუთ-
რებით გამოირჩეოდა იაკობ გოგებაშვილი, ქართული
ენის სახელმძღვანელოების შემდგენელი, მას ცოდნაც
დიდი ჰქონდა და კალამიც ძლიერ უჭრიდა, მაგრამ
ვერც ერთმა მათგანმა ვერ იკისრა საბრძოლველად გა-
მოსვლა. თვალი კი მათ და საერთოდ მთელ ქართველ
საზოგადოებას ილიასაკენ ეჭირა, თუმცა-კი კარგად
იცოდნენ, რომ ილია სპეციალობით იურისტი იყო და
პედაგოგიკა მისთვის შედარებით უცხო იყო.

„გაგვიძეხ, ბერო მიწლიავ! კარს საფრთხე მოგვდგო-
მიოა“, გასძახეს, გათელვას გვიპირებენ, ენას პირიდან
გვაგლეჯენ, შენ უნდა გვიხსნაო“.

ილია დინჯად ჩაუჯდა წიგნებს, საკითხი ღრმად
შეისწავლა, თავისი გამჭირახი გონების ცხრილში გა-
ატარა და დაწერა ისეთი წმინდა პედაგოგიური ხასია-
თის წერილი, რომელმაც პედაგოგებიც კი გააკვირვა.

ამ შესანიშნავმა წერილმა („ბ-ნ. იანოვსკის წერილის
გამო“) ხელ-ფეხი შეუჭრა იანოვსკის და თავის განზრ-
ახვა გადაადებინა. აღნიშნავს რა ამ ფაქტს, მანსვეტა-

შვილი შემდეგ დასკვნას აკეთებს: „ასეთია დიდ ბუნებოვანი ადამიანის თვისება: რაღაც შთაგონებით ჩაწვდებიან ისეთ სიღრმეს და იქიდან ისეთს ძვირფას მარგალიტებს ამოკრეფენ, რომელიც სხვებისათვის, თვით სპეციალისტებისათვისაც კი, სრულიად მიუწოდომელია“.

ილია დიდ ყურადღებას აქცევდა პოლემიკას და თანამშრომლებს ასწავლიდა პოლემიკის წარმოების წესებს. ა. ახნაზაროვის გადმოცემით ილიას არა ერთხელ უთქვამს: „გაზეთის ფურცლებზე სპოლემიკო წერილით გამოსვლა იგივე ობია და ვიდრე ამ ომს დაიწყებდეთ საკამათო საგანი კარგად უნდა შეისწავლოთ, გაითვალისწინოთ თქვენს მოკამათეს რა პასუხის მოცემა შეუძლიან და ამ იმის პასუხსაც ამ თავითვე პასუხი მოუმზადოთ. ერთი სიტყვით გარშემო ზარბაზნები უნდა შემოიწყოთ“ -ო.

ბევრჯერ გვითქვამს და აქაც უნდა გავიმეოროთ, რომ პოლემიკურ წერილებში ილიამ გამოიჩინა პირდაპირ განსაცვიფრებელი ცოდნა ქართული და მსოფლიო ისტორიისა და დაუძლეველი ლოგიკა.

ილიასთან დიდხანს ნამუშევარი, მისი ხასიათის, ზნე-ჩვეულების, შრომის და წერის სტილის კარგად მცნობი იაკობ მანსვეტაშვილი, სხვათა შორის, ასე ახასიათებს ილიას შემოქმედს, ილიას მებრძოლს:

„სხვანაირად წარმოგიდგებოდათ ილია შემოქმედების დროს: თვალები ცოტა მიბნედილათ, ლმობიერად, ზეალმაცქერით გამოიყურებოდნენ, ტუჩებზე რაღაც ნეტარების ღიმილი უთამაშებდა, სახე ნაზად განათებული ჰქონდა, იფიქრებდით, სახე შარავანდედით აქვს დაგვირგვინებულიო.“

სულ სხვა იყო ილია, როდესაც საბრძოლველად გამოვიდოდა მტრის წინააღმდეგ. მაშინ ის მოგაგონებდათ გააფთრებულ, განრისხებულ ლომს: სახეზე აღმუ-

რი ასდიოდა, თვალებიდან ცეცხლს აფრქვევდა, და ვაი იმას, ვისაც მისი ტორები, ბასრიანი ბრჭყალებით მოხვდებოდა დიდხანს დაახსოვდებოდა და მეორედ მასთან ბრძოლას ადვილად ველარ გაბედავდა“ (ი. მანსვეტა-შვილი „მოგონებანი“, გვ. 84).

„ივერიის“ სარედაქციო კოლეგიის კრებებზე, რომელიც ილიას თავმჯდომარეობით იმართებოდა, გარდა ლიტერატურული საკითხებისა, საქართველოსათვის ბევრი სხვა საჭირბოროტო საკითხი ირჩეოდა. ილიას დიდად აწუხებდა ქართველი ხალხის, მისი მშრომელი ნაწილის, განსაკუთრებით გლეხობის ეკონომიური უმწეობა, სიღარიბე. მაგრამ როგორ უნდა გაეუმჯობესებინა მდგომარეობა მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას, ეს ნათლად და საფუძვლიანად არ იყო გამორკვეული. ერთ რამეში კი „ივერიის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრები შეთანხმებულად მსჯელობდნენ და აზროვნებდნენ: ზრუნვა და, საქმიანობა იქითკენ უნდა მიმართულიყო, რომ ჩვენი სიმდიდრე ჩვენსავე ხალხს შერჩენოდა; ჩვენი ავლადიდება ჩვენივე ხელით მიგვეწვდინა მომხმარებლისათვის და, რაც ჩვენ გვკვირდებოდა (ფართლეთულობა, რკინეთულობა, თუ სხვა რამ), ყველა ეს ჩვენ შეგვეძინა პირველ ხელიდანვე, უშუამავლოდ.

და როდესაც ჩვენში გამოჩნდა მოსაქმე ხალხიც, (მაგალითად, მაჩხანელი თავის ეკონომიური პროექტით,) ილიამ გზა გაუხსნა მას; „ივერიამ“ წლების განმავლობაში თავის ფურცლებზე ცოცხალი პროპაგანდა გააჩაღა.

ძველებს დღესაც გვახსოვს მაჩხანელის (ნადირაძის) სახელი და პოპულარობა. მაჩხანელს სახელი და პოპულარობა „ივერიამ“ და მისმა რედაქტორმა შეუქმნეს.

მაჩხანის დეპოსა და კოოპერატივის სახელი ერთ დროს სტეჟდა და ქუხდა საქართველოში.

სამწუხაროდ, ჩარჩ-ვაჭრებმა და მათ მიერ მოსყიდულმა მოხელეებმა შეერთებულის ძალით გამოილაშქრეს ჯერ ნორჩი, შეუიარაღებელი დაწესებულების წინააღმდეგ და ჩაკლეს იგი.

„ივერიამ“ და მისმა რედაქტორმა აღზარდეს მთელი პლეადა ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეებისა. „ივერია“ ნამდვილი სკოლა იყო. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, „ივერიამ“ და ილიამ აღზარდეს და დაავაჟაკეს დიდი ვაჟა. სხვებზე აქ მე სიტყვას არ გავაგრძელებ. ეს დიდი თემაა („ილიას მიერ აღზარდილი ქართველი მწერლები და მოღვაწეები“) ამ თემას მე სიამოვნებით შევთავაზებ ქართველ ახალგაზრდა მკვლევარს.

თუ მე დღეს ფეხი მიდგია (რასაკვირველია, სუსტიად) ქართულ მწერლობაში, ეს პირველ ყოვლისა „ივერიისა“ და მისი რედაქტორის ყურადღების და წაქეზების წყალობით. რა დამავიწყებს იმ სასიხარულო ფაქტს ჩემი ცხოვრებიდან, რომ ჩემი პირველი სუსტი სიტყვა დაბეჭდილი პირველად — „ივერიაში“ ვიხილე. ჯერ კიდევ საშუალო სკოლის მოწაფეს „ივერიამ“ დამიბეჭდა რამდენიმე კორესპონდენცია ზუგდიდიდან „იპოხეთელის“ ფსევდონიმიტ. მოწაფეობის დროსვე „ივერიამ“ ჩემი გვარის მოწერით დაბეჭდა დიდი ფელეტონი: „ფიშე და მისი სკოლის ამხანაგი“ — თარგმანი.

1895 წელს ყაზანის აკადემიაში შევედი. დრო ბევრი მქონდა, ბევრს ვკითხულობდი. მაგრამ პირველი წლის განმავლობაში აზრადაც არ მომსვლია რამე დამეწერა და საქართველოში დასაბეჭდად გამეკზავნა.

მხოლოდ მეორე წელს, დავწერე წერილი სათაურით „პროფ. ისაევის რეფერატი სოციოლოგ კიდის ევოლუციურ თეორიის შესახებ“ და გავგზავნე „ივერიაში“. წერილი დაუყოვნებლივ დაიბეჭდა.

ამით გამხნევებულმა მალე დავწერე მოზრდილი წერილი: „ერის განმანათლებელნი (მასწავლებლები) და მათი მდგომარეობა“. ეს წერილიც მალე დაიბეჭდა „ივერიის“ 34 და 35 №№-ში.

ამას მოყვა წერილი: „ოქროს მთები და ბირჟის მეფენი“ („ივერია“, №№ 101 — 102), „თვითმკვლევლობა და მისი გამომწვევი მიზეზები“ („ივერია“, № № 150 — 151).

ახლა რომ ვაკვირდები ამ ჩემი თემების ხასიათს, ვხედავ, რომ აკადემიის მეორე კურსზე მე სოციალურ-საზოგადოებრივი საკითხებით ვყოფილვარ დაინტერესებული. და ამ საკითხებს ალბათ, ისე ვაშუქებდი, როგორც ეს ილიას მსოფლმხედველობისათვის იქნებოდა მისაღები და მოსაწონი. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ჩემი წერილები შეუთოკლებლად და შეუსწორებლად იბეჭდებოდა.

1898 წელს მე განვაგრძე „ივერიაში“ თანამშრომლობა. გაზეთის მეთორმეტე ნომერში დაიბეჭდა ჩემი წერილი „ძალა სიყვარულისა“ და დიდი წერილი: „რა აზრი აქვს ადამიანის ცხოვრებას“ (№ №-209 — 210).

უფრო დაწვრილებით შევჩერდები ჩემ წერილზე: „ძალა სიყვარულისა“. ჯერ ერთი იმისათვის, რომ მან ყველაზე მეტი პოპულარობა მოიპოვა მკითხველებში, მერე კი იმისათვის, რომ მან ჩემ პირად, ინტიმიურ ცხოვრებაში შესამჩნევი როლი ითამაშა.

ამ წერილს ეპიგრაფად ჰქონდა წამძღვარებული სიტყვები:

„Все обновляется, все создается, все возрождается силой любви“ ლერმონტოვის „Демон“-იდან.

ილიას თურმე ძლიერ მოეწონა ეს წერილი; თანამშრომლებისათვის უთქვამს: „რა ღრმად წვდება ეს ახალგაზრდა ამ დიდს საკითხსო“. მერე გიგა ყიფშიძისთვის მიუმართავს და უთქვამს: „გიგა, გეთაყვა, ვართავავას წერილი გაუსწორებლად გაუშვიო“. როგორც ცნობილია, გიგა ქართული ენის ოსტატად ითვლებოდა „ივერიის“ რედაქციაში და ძლიერ უყვარდა სხვისი წერილების გაშალაშინება. წერილი მალე დაიბეჭდა „ივერიაში“.

ამ წერილის გამო რამდენიმე ქებით აღსავსე წერილი მივიღე ქუთაისელი უცნობი ახალგაზრდებისაგან. მაგრამ ყველაზე უფრო სასიამოვნო იყო ჩემთვის ჩემი ამხანაგის, ნიკო კურდღელაშვილის (მწერლობაში, „ნარკანის“ ფსევდონიმით ცნობილის) წერილი. მე და ნიკოს სემინარიაში სერიოზული უთანხმოება მოგვივიდა. ისე დავამთავრეთ სემინარია და დავშორდით, რომ ერთმანეთისათვის ხმა არ გაგვიცია. და ეს ჩემზე გულნატკენი და სერიოზულად მომდურავი ნიკო ვრცელს, ალტაცებულ წერილს მწერს და დიდის ქებით იხსენიებს ჩემს წერილს „ძალა სიყვარულისა“. სხვათაშორის, ის გულახდილად მწერდა: „თუმცა გემდუროდი, მაგრამ ყველა შენს წერილებს ვკითხულობდი „ივერიაში“, კარგი წერილებია, მაგრამ უკანასკნელმა წერილმა ალტაცებაში მომიყვანა და შენთან შემარიგა. სიამოვნებით ხელს გართმევ და ძმურად გადაგკოცნიო“.

ადვილად წარმოსადგენია, თუ რა სიამოვნება მაგრძნობინა მომდურებელი ამხანაგის ასეთმა გულთბილმა აღსარებამ შორეულ რუსეთში.

მეოთხე კურსის სტუდენტმა 1899 წელს „ივერიაში“ (№ № 94 — 98) დაგებულად წერილი: „უტილიტარისტები და მათი მოძღვრება“. ამ თემიდანაც ჩანს, რომ ჩემი დაინტერესება სოციალურ-საზოგადოებრივი საკითხებით მეოთხე კურსზედაც გრძელდებოდა.

ამავე წელს გაზ. „ივერიაში“ დაგებულად მთელი ციკლი პოლემიკური ხასიათის წერილებისა ჟურნალ „კვალის“ და მისი მთავარი თანამშრომლების—ნ. ჟორდანიას და ფ. მახარაძის წინააღმდეგ: „ბაზრობა“ „კვალისტების“ რიხიანობა-ამპარტაენობა-ფანატისკოსობისა“ (№ № 53 — 54) „დაუღლელთა“ შაბლონური ქადაგება და ფრაზიორობა“ (№ № 79, 80); „ბ. ნ. ჟორდანიას და ძმათა მისთა რეალური მამულისშვილობა“ (№ № 252, 253 და 254). ამ წერილებს მე ვწერდი „ვარ“-ის ფსევდონიმით. ასე ჩავები „ივერიისა“ და ილ. ჭავჭავაძის ირგვლივ გამართულ პოლემიკაში, რასაც გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ ჩემ ახალგაზრდულ გამოხმაურებას ილია გარკვეულ მნიშვნელობას აძლევდა.

აკადემიის დამთავრების შემდეგ (1899 წ.) სიმფეროპოლში დამნიშნეს მასწავლებლად. გადაწყვეტილი მქონდა, როგორც ეს ილიამ უკანასკნელი შეხვედრის დროს მითხრა, კავშირი არ გამეწყვიტა „ივერიასთან“ და ხანგამოშვებით წერილები მიმეწოდებინა. მახსოვს, რომ ერთი პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი თვალსაზრისით საინტერესო თემა ავირჩიე, მოზრდილი წერილი დავწერე და „ივერიაში“ გავგზავნე. ეს წერილი გაზეთში არ დაბეჭდილა და თავის „ფოსტაშიაც“ არ გამოუცხადებიათ თუ რა მიზეზით არ დაიბეჭდა. ცოტა არ იყოს მიკვირდა, რადგან „ივერიისა“ და მისი რედაქტორისაგან მე განებივრებული ვიყავი, ყველა ჩემ წერილს

დაუყოვნებლივ ბეჭდავდნენ. საკმაო ხანმა განვლო, სხვა წერილები „ივერიაში“ აღარ გამოგზავნია. სწორედ ამ დროს დავიწყე რუსულად წერა და თანამშრომლობა რუსულ გაზეთ „Салгирь“-ში „Нездешний“-ს ფსევდონიმით. მკითხველებს ვაცნობდი ქართულ ლიტერატურას, კულტურას და ისტორიას. გამოვეცი რუსულად რამდენიმე წიგნი, სხვათა შორის „Грузинская духовная переводная и оригинальная литература с VI по XVIII веке“ და კიდევ ორი სხვა.

მუშაობაში გართულს სრულებით დამავიწყდა რუსეთიდან „ივერიაში“ გამოგზავნილი ჩემი წერილის შინაარსიც და სათაურიც.

როცა რუსეთიდან საქართველოში დავბრუნდი „ივერია“ უკვე აღარ არსებობდა. მისი თანამშრომლები დაფანტულიყვნენ სხვადასხვა ჟურნალ გაზეთებში. ხშირად ვხვდებოდი „ივერიის“ ძველ თანამშრომლებს: გრ. ყიფშიძეს, ილო აგლაძეს, იაკობ ცინცაძეს (ია ეკალაძეს) და სხვებს. მე არც მახსოვდა, აზრადაც არ მომსვლია იმათთვის მეკითხა, თუ რა მიზეზით არ დაიბეჭდა ათეული წლის წინათ გამოგზავნილი ჩემი წერილი.

განვლო კიდევ დიდმა დრომ; მე უკვე მოვხუცდი. და, აი, თითქმის ორმოცი წლის შემდეგ, გორის პედაგოგიური ინსტიტუტის მასწავლებელთა საერთო საცხოვრებელში, ერთმა ჩემმა ამხანაგმა ლექტორმა მაჩვენა პროფ. პაატა გუგუშვილის ნარკვევი: „ივერია“ ცენტურის რკალში“, სადაც აღნიშნული იყო, რომ „ივერიას“ 1900 წელს გადაუწყვეტია დაებეჭდა ჩემი წერილი სამ ფელეტონად, პირველი ფელეტონი აუწყვიათ კიდევ, მაგრამ ცენტორს წაუშლია, აუკრძალავს. ამ ცნობამ დიდად მასიამოვნა. გამოირკვა, რომ ილიას ეს ჩემი

წერილიც უცნია დაბეჭდვის ღირსად. მე კი ვფიქრობდი, ვაი, თუ არ მოეწონა-მეთქი.

თბილისში ეს ამბავი ილია აგლადეს ვუამბე. ილიამ გაიხსენა ამ ჩემი წერილის ისტორია და შემდეგი გადმომცა: ილიას გაუხარდა თურმე, მე რომ დაპირებისამებრ რუსეთიდან წერილების გამოგზავნა დავიწყე, დაუგვიანებლად გაეცნო წერილის შინაარსს და გიგას უთხრა, რომ სამ ფელეტონად გაეშვა. პირველი ფელეტონი (დასაწყისი) ცენზორმა მთლიანად წაშალა. ილიას თურმე ეს ძლიერ ეწყინა და დაახლოებით ასე უთქვამს: უცხოეთში გადახვეწილი ახალგაზრდა იფიქრებს პოლემიკური ხასიათის წერილებს მიბეჭდავდნენ, რადგანაც ეს ესაჭიროებოდათ ახლა კი ყურადღებას არ მაქცევენო. გიგასთვის უთხოვნია წასულიყო ცენზორთან და ეთხოვნა მისთვის ჩემი წერილი ცოტადენი შეცვლით ან შემოკლებით გაეშვა. გიგას შეუსრულებია ილიას თხოვნა, მაგრამ მიზნისათვის ვერ მიუღწევია. იმ მომენტში, როდესაც მე ეს მოთხრობა მოვისმინე, უდიდესი სიყვარული განვიცადე იმ ადამიანისადმი, რომელიც პატარა, დამწყებ კალმოსნების მომზადებისა და წაქეზებისათვის ასე ზრუნავდა. მე ცხადად წარმოვიდგინე ილიას ღვთაებრივი შუბლის მოღუშვა, წყრომა და სიძულვილი აზროვნების ჯალათის—ცენზორის მიმართ.

აქვე მინდა გავიხსენო ერთი უდავოდ საინტერესო ამბავი, რომელიც მე გადმომცა ცნობილმა იურისტმა, აწ განსვენებულმა ზაქარია მაჭავარიანმა. ოდესის უნივერსიტეტის თავისუფალი მსმენელი, სტუდენტი—რომანოზ ფანცხავა (შემდეგში კრიტიკოსი ხომლელი) მისულა ზაქარია მაჭავარიანთან და უთხოვნია, რომ მას, როგორც ილიას კარგ ნაცნობს, ეშუამდგომლა პოეტთან,

რომ ერთ საღამოს ილიას იგი მიეღო და მოესმინა მისი კრიტიკული წერილი გრ. ორბელიანის შესახებ. ილიას დრო დაუნიშნავს. მისულან ფანცხავა და მაჭავარიანი. ილიას გულდასმით მოუსმენია გრძელი კრიტიკული წერილი. მოწონებია ავტორის მსჯელობა, ანალიზი; უთქვამს, რომ ავტორს აქვს კრიტიკოსისათვის საჭირო თვისებები და დარიგება მიუცია, თუ როგორ უნდა იმუშაოს. მერე თვითონ დაწვრილებით შეჩერებულა გრ. ორბელიანის შემოქმედებაზე. ორი-სამი საათი ლაპარაკობდა თურმე გატაცებით და დიდის პატივისცემით იმ პოეტზე, რომელთანაც მას, როგორც ცნობილია, შეხლამემოხლა და ბრძოლაც ჰქონდა.

მერე გადასულა ზოგიერთ რუს და საზღვარგარეთელ მწერალთა შემოქმედების გაშუქება-შეფასებაზე. ილიას მომჯადოებელ მსჯელობას და ცეცხლოვან სიტყვებს თურმე სულგანაბული და განცვიფრებული უსმენდა ორი ახალგაზრდა.

ილიას არც დაღლილობა, არც მოწყენა არ დასტყობია. მან თურმე თავისი ხუთ-ექვს საათიანი ლექცია მაშინ დაამთავრა, როდესაც უკვე თენდებოდა, მხიარულად ჩამოართვა ხელი მსმენელებს და საწოლ ოთახისაკენ წავიდა.

გაკვირვებული, გაოცებული ვბრუნდებოდით მე და რომანოზი, ბევრი პროფესორის ლექციები მოგვისმენია უნივერსიტეტში, მაგრამ ილიასთანას მაინც ვერ ვიგონებდითო.

ვინ იცის, იქნება ამ ერთმა საღამომ, ილიას ლექციამ ლიტერატურულ თემაზე გადასწყვიტა ბედი ხომლელისა და ხასიათი მისი ლიტერატურული მოღვაწეობისა.

ილიას ბუდიდან ბევრი კალმოსანი ამოფრენილა; მისი იდეებით ბევრნი გაჟღენთილან და სამშობლოს ერთგული მოამაგენი გამხდარან.

ილიას „ივერიის“ რედაქცია პოეტების, პროზაიკოსების, ჟურნალისტების და მთარგმნელების აღმზრდელი, დამავაჟკაცებელი და გზაზე დამყენებელი ნამდვილი სკოლა იყო. ამ სკოლაში, ასე ვთქვათ, „სტუდიაში“ აღიზარდნენ და დახელოვდნენ ისეთი ქართველი მწერლები, როგორც იყვნენ: ს. მგალობლიშვილი, იონა მეუნარგია, საძაგელოვ-ივერიელი (შემდეგში კათალიკოსი კირიონი), ურბნელი (ხიზანაშვილი), სანო (სტეფანე ქრელაშვილი), ივანე მაჩაბელი, გრ. ყიფშიძე, დ. კეზელი, ილია ხონელი, ჩიორა და სხვები. ამ თაობის კალმოსანთა ზოგიერთ წარმომადგენელს მე პირადად ვიცნობდი, მაგალითად, ს. მგალობლიშვილს, იონა მეუნარგიას, გრ. ყიფშიძეს, ჩიორას (არტემ ახნაზაროვი) და სხვა.

მათგან მე არა ერთხელ გამიგონია, რომ ილია იშვიათი თვისებების რედაქტორი ყოფილა. მას ახარებდა თანამშრომლების წარმატება, ამხნევებდა მათ და ხანდახან მთელ ლექციებს უკითხავდა იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ეწერათ სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოები.

მე დღესაც მახსოვს აღტაცებული მოთხრობა ჩიორასი იმის შესახებ, თუ როგორ გახადა ილიამ ის—სკოლა გაუვლელი, თითქმის უსწავლელი, საწყალი ბიჭი — „ივერიის“ მუდმივ თანამშრომლად და მწერალთა რიგში ჩააყენა. ღრმა მოხუცებულობამდის ჩიორა მოწიწებით იხსენიებდა ილიას სახელს, მის ამაგს.

როდესაც ა. ახნაზაროვი ილიას მზრუნველობით წამოიჩიდა, მან სერიოზულ თემაზე მაღალი „შტილით“

დაწერილი რამდენიმე სტატია აჩვენა ილიას. ილიას გულდასმით წაუკითხავს წერილები და შემდეგ სერიოზულად დაუბრუნებია: „ჩემო არტემ, ქართული შენ კარგად შეგისწავლია; წერა შეგიძლია... ოღონდ ასეთ თემებზე წერას არ გირჩევ. შენ მკვირცხლი, ცოცხალი, ოხუნჯი ახალგაზრდა ხარ. უბრალო საუბარშიაც შენ ირონიას, დაცინვას ურევ... აი, ისეთ რამეზე სცადე დაწერო, სადაც შენი ნიჭის თავისებურობა გამოვლინდება“.

ასეთ რჩევას ძლიერ დაუფიქრებია ახალგაზრდა ახნაზაროვი და გადაუწყვეტია „ყბად ასაღებ, წყალწასაღებ“ ამბებზე ეწერა თავისი ფელეტონები. ფსევდონიმიც „ჩიორა“ (პატარა) ამ ნიადაგზე აურჩევია.

ქართულ ჟურნალისტიკაში „ჩიორას“ თავისი საკუთარი ადგილი უჭირავს და მომავალში ჟურნალისტიკის ისტორიკოსი მის სახელს აუცილებლად მოიხსენიებს.

მე კიდევ უფრო დაწვრილებით ვიცი იმის შესახებაც, თუ როგორ ზრდიდა და ავაჟკაცებდა ილია ცალკეულ ლიტერატურულ ჟანრში ყოფილ ჩემს ამხანაგებს, 1893 წელს სემინარიიდან გამორიცხულებს, შემდეგ ცნობილ ჟურნალისტებს, მთარგმნელებს და მწერლებს: ილია (ილო) აგლაძეს, იაკობ ცინცაძეს (თომიანთ კობა, ია ეკალაძე), ინ-ანს (ივ. ახალშენიშვილს) და ნარ-კანს (ნიკო კურდღელაშვილს).

როგორც ვიცით, ილია ჭავჭავაძემ 1893 წელს „ივერიის“ მუდმივ თანამშრომლებად მიიღო სემინარიის უკანასკნელი კლასიდან „ბუნტისათვის“ გამორიცხული მოწაფეები: ილო აგლაძე და იაკობ ცინცაძე. ილიამ მათი ხელმძღვანელობა მიანდო გიგა ყიფშიძეს და თვითონაც თვალყურს ადევნებდა მათს არა მხოლოდ ჩვეულებ-

რივ, სავალდებულო მუშაობას, არამედ დამოუკიდებელ ლიტერატურულ შემოქმედებასაც.

მე ამ დროს ვსწავლობდი აღდგენილი სემინარიის უკანასკნელ კლასში. ჩემს ყოფილ ამხანაგებს და ახლობელ მეგობრებს ხშირად ვხვდებოდი და თუმცა „ივერიის“ რედაქციაში არ დავდიოდი, მაგრამ მაინც დაწვრილებით ვიცოდდი, თუ რა ხდებოდა იქ, როგორ ეპყრობოდა ილია, საერთოდ, სარედაქციო კოლეგიის წევრებს და, კერძოდ, ახალგაზრდა თანამშრომლებს. დაწვრილებით შევიტყვე ამხანაგებისაგან, რომ ილია დიდად დაინტერესებული ყოფილა სემინარიის ცხოვრებით, სემინარიელთა ყოფა-ქცევით და საქმიანობით. ილია თურმე დიდად აფასებდა სემინარიელების ეროვნულ პატრიოტულ განწყობილებას, მათ ბრძოლას საქართველოს ისტორიის კულტურის და ლიტერატურის დაცვისათვის, აფასებდა სემინარიელების შრომისმოყვარეობას, სერიოზულობას.

ილია განსაკუთრებით მფარველობდა სემინარიიდან დათხოვნილ მოწაფეებს. ერთხელ ილიას გიგა ყიფშიძისათვის უთქვამს, რომ გარდა სარედაქციო შრომაში დახმარებისა, აგლადისა და ცინცაძისათვის მას ბიძგი მიეცა საკუთარი ინიციატივის გამოსაჩენად, დახმარებოდა მათ საკუთარი ძალის გამომჟღავნებაში ლიტერატურის რომელიმე დარგში. ამ ნიადაგზე აგლადემ და ცინცაძემ პირველსავე წელს სცადეს ძალა ბელეტრისტიკაში, პირველსავე წელს მათ სადებიუტოდ გამოიტანეს თავიანთი მოთხრობები.

ილია აგლადემ, ილიას რჩევით თავისი ძალა ლიტერატურის სხვა დარგშიაც სცადა, მაგალითად, მან რამდენიმე მოთხრობა გადათარგმნა რუსულიდან და „ივერიის“ დაბეჭდა. ერთ-ერთი შეხვედრის დროს მან მით-

ხრა: „ილიამ მომიწონა თარგმანი და მირჩია ამ დარგს მივაქციო ყურადღება“.

საფიქრებელია, რომ ი. აგლაძემ ილიას ზეგავლენით (შეიძლება რჩევითაც) მოთხრობების წერას თავი დაანება და თარგმანი და მიმოხილვა გაიხადა თავის სპეციალობად.

როგორც ცნობილია, შემდეგში ილ. აგლაძე საუკეთესო მთარგმნელი გახდა. ის საბჭოთა პერიოდშიც ქართული ენის საუკეთესო მცოდნედ, საუკეთესო მთარგმნელად ითვლებოდა.

მას აქვს ბევრი კარგი თარგმანი. სხვათა შორის, მან ბრწყინვალედ გადათარგმნა ლ. ტოლსტოის ეპოპეა „ომი და მშვიდობა“. მეოცე საუკუნის მთარგმნელთა შორის ილ. აგლაძეს ერთ-ერთი პირველი ადგილთაგანი უჭირავს. ი. აგლაძე ი. ჭავჭავაძის და გ. ყიფშიძის სტილის მთარგმნელი იყო.

იაკობ ცინცაძეს ჩემთვის არა ერთხელ უთქვამს, რომ სანამ ლენქორანში გადასახლებაში წავიდოდა, მისულა ილიასთან გამოსამშვიდებლად. ილიას გულთბილად მიუღია, გაუმხნევებია და უთქვამს: „ახალგაზრდა ხარ, იოლად გადაიტან. სასჯელს; სულით ნუ დაეცემი, გადასახლებაშიც წერე, გამოგზავნე წერილები სხვა ფსევდონიმით და ყოველთვის დაგიბეჭდავთ“.

იაკობმა პირნათლად შეასრულა დიდი ილიას რჩევადარიგება. შემდეგში, როგორც რედაქტორი სხვადასხვა გაზეთებისა (გორში, ქუთაისში, თბილისში) და როგორც ბელეტრისტი, ის მუდამ გმობდა ბოროტებას, გამცემლობას, მოღალატეობას, სიმხდალეს და თანამოძმეებს მოუწოდებდა თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ.

ხშირად ყოფილა შემთხვევა, როცა ილია ჭავჭავაძე თავისი კარგ და საყვარელ ნაცნობ-ამხანაგებს მოუ-რიდებლად ეტყოდა: „შენ მწერლობის, შემოქმედების ნიშანი არ გეტყობა, ტყუილად დროს ნუ დაკარგავ, ნუ გაცდები, სხვა რამ პროფესიას მოკიდე ხელი, იქ გახდები გამოსადეგი მუშაკი“ ო.

მე მაქვს ამის დამამტკიცებელი უტყუარი, ნამ-დვილი ფაქტი. ექვსი შვიდი წლის წინათ თბილისში, 85 წლის ასაკში, გარდაიცვალა, ჯერ ქუთაისში, შემ-დეგ კი თბილისში კარგად ცნობილი იურისტი, ამიერ-კავკასიის რკინიგზების ვეჟილი, ზაქარია კონსტანტი-ნეს ძე მაჭავარიანი. ოდესის უნივერსიტეტის დამთავ-რების შემდეგ ის დაუნიშნავთ თბილისის საოლქო სასა-მართლოში, ეგრეთწოდებულ-„Кандидатом на судеб-ные должности“. ვინაიდან სტუდენტობიდან ის ილია ჭავჭავაძის მიღწევებით და შემოქმედებით პირდაპირ მოჯადოვებული იყო, გადაუწყვეტია ყოველივე ღონის მიღებით პირადად გაცნობოდა და დაახლოებოდა მას. ზაქარიას მიუღწევეა კიდევ თავის მიზნისათვის. თურმე ისე დაუახლოვდა და ისე შეაყვარა თავი ილიას, რომ ყოველ კვირაში ერთხელ (პარასკეობით) ილიას „ჟურ-ფიქსებს“ ესწრებოდა და ბედნიერად გრძნობდა თავს. ილიას და ზაქარიას ახლო ნაცნობობა რამდენიმე წელი-წადი გრძელდებოდა.

ერთხელ თურმე ზაქარიასაც აუფარდა მწერლობის ქავილი, განიზრახა „ივერიის“ ფურცლებზე განავარ-დება... და, აი დაწერა ერთი დიდი იურიდიული ხასია-თის წერილი. თვითონ ავტორს მოსწონდა თავისი ნაშ-რომი და დარწმუნებული იყო ილიასაც მოეწონებოდა და წერილს დაუბეჭდავდა.

თამამად მიუტანია ზაქარიას ილიასათვის წერილი. მას დაკვირვებით წაუკითხავს ახალგაზრდა ავტორის ნაშრომი, შემდეგ დაუბრუნებია და დაახლოებით შემდეგი უთქვამს: „ჩემო კარგო, ზაქრო, შენი წერილი არ მომეწონა; სამწუხაროდ, შევამჩნიე, რომ მწერლობა შენი ამპლუა არ არის, შენ ნაკითხი, მცოდნე იურისტი ხარ, მაგრამ მწერლობისათვის განსაკუთრებული ნიჭია საჭირო. აი, ხომ ხედავ და პირადადაც იცნობ არტემს. მას მომზადება, განვითარება საკმარისი არა აქვს, მაგრამ ხალასი ნიჭია... შენ ცოცხალი, ტემპერამენტიანი, ენამეტყველი ახალგაზრდა ხარ. შენთვის ზედგამოჭრილია ვექილობა, საქმეების დაცვა, სადაც მჭევრმეტყველობაა საჭირო. შენგან დიდი მოხელეც ვერ გამოვა. ამისათვის გირჩევ, ჩემო კარგო სასამართლოსაც თავი დაანებო და იურისტთა კოლეგიაში ჩაეწერო. შენ უსათუოდ ცნობილი ვექილი გახდები“. ამ მოთხრობას ზაქარია ყოველთვის დასძენდა: „მე დავუჯერე ილიას რჩევას და ვექილობა ჩემ პროფესიად გავიხადეო“.

ზაქარიას, მართლაც, ღრმა მოხუცებულობამდის არაფერი დაუწერია, მხოლოდ ოთხმოცი წლის შემდეგ აიღო ხელში კალამი და რამდენიმე პატარა მოგონება მოათავსა „მნათობში“.

ილიასათვის უცხო იყო პირფერობა; ავტორებთან მას ყოველთვის პირდაპირი, პრინციპული დამოკიდებულება ჰქონდა.

ილია ხშირად ეუბნებოდა „ივერიის“ დედა-ბოძს— გიგა ყიფშიძეს: „გეთყვა, გიგა, თუ ახალგაზრდამ ლექსი მოგიტანოს, მისი თანდასწრებით წაიკითხე, თუ მოგეწონა, დაატოვებინე და მალე დაუბეჭდე. თუ არ მოგეწონოს, ლექსი არ ვარგოდეს, პირდაპირ უარი უთხარი, უკანვე დაუბრუნე. ცუდი, უაზრო ლექსის გას-

წორება-შეკეთება შეუძლებელია. მოლექსეებს სასტიკად მოეპყარი. მაგრამ, თუ ვინმემ სოფლიდან ან შემთხვევით თანამშრომელმა საინტერესო საკითხზე კორესპონდენცია გამოგზავნა, ასეთი მასალა უსათუოდ (თუ საჭირო შეიქნა) შენებურად გააშალაშინე, შეამოკლე, დაუმატე კიდევაც რამე და უსათუოდ დაბეჭდე. ეს გამხნევეებს ავტორს, ესია მოვლება, გაზეთში თანამშრომლობის სურვილი გაუძლიერდება და შეიძლება მისგან შემდეგში ნიჭიერი და სასარგებლო კალმოსანი დადგეს“.

ს. მაგალობლიშვილი იგონებს, რომ „ილია მეტად აფასებდა პროვინციებიდან შემოსულ მასალებს:“ პროვინციაში ცოტა მუშაკები გვყავს, ყველა ქალაქში გამოორბის. არ გამოეჭყეტ პროვინციას... იმუშავეთ ხალხში, ცნობიერება შეიტანეთ. ჩვენი ხალხი ნიჭიერი და „ჭკუის კოლოფია“, ყოველივე კარგს მალე მიიღებს, მისი გული თესლისათვის კარგ ნიადაგს წარმოადგენსო“.

ვინ იცის მზრუნველი რედაქტორის ამგვარმა მოქმედებამ რამდენი ქეშმარიტი კალმოსანი შესძინა ქართულ ჟურნალისტიკას? რამდენ დამწყებ მწერალს იმედის ნაპერწკალი აუნთო გულში და ფართო შემოქმედებით სარბიელზე გამოიყვანა.

ფასდაუდებელია ილია ჭავჭავაძის ღვაწლი ქართული კულტურის და, კერძოდ, ქართული ჟურნალისტიკის წინაშე. მიუხედავად ურთულესი პირობებისა, ამ დიდბუნებოვანმა ადამიანმა პირწმინდად მოიხადა ვალი სამშობლოს წინაშე.

ერთ თავის შინაურ მიმოხილვაში ილია წერდა: „იქნება არ დაიჯეროთ და ერთი საოცარი, უცნაური სენი დამჩემდა, ამბობენ ეს სენი მარტო მე არ მჭირს. თურ-

მე ნუ იტყვი, ყველას, ვისაც ჭკუასთან რამე საქმე აქვს, იმათაც ის ემართებათ რაც მე. დავფიქრდები რაზედმე თუ არა, ან ჩაუკვირდები რასმე და ტვინის ძაფები მოძრაობაში შევლენ, ერთი რალაც სულთამხუთავსავით ამეტუზება თვალწინ და არა მშორდება. ეხლაც ამ ყოფაში ვარ, თუმცა თქვენცა ხედავთ, რომ ჭკუასა და ამ ნაჯღაბნს ერთმანეთში არაფერი კავშირი აქვთ. ეხლა თვალწინ მიდგა და საშინელს ჯადოს მიკეთებს. მე ერთის თქმა მინდა — ის (იგულისხმება ცენზორი ი. ვ.) სულ სხვას მალაპარაკებს. ენა ჩემი იძვრის — სიტყვა იმისია, კალამი ჩემი სწერს — აზრი იმისი გამოდის. რა მემართება არც მე ვიცი. ქვეყანა ჩემ თვალწინ როგორღაც უხეიროდ, წალმა-უკულმა ტრიალებს, თითქო ღერძი გატყდა და საცა არის ტალახის ჭუნდასავით დაეცემა და დაიმსხვრევაო“ (ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა ტ. V, გვ. 383).

აი, რაში მდგომარეობდა ტრაგიზმი დიდი მოაზროვნისა.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

1. რედაქტორისაგან	3
2. გიორგი წერეთელი	5
3. სერგეი მესხი	37
4. ივანე მაჩაბელი	68
5. ილია ჭავჭავაძე	93

ტექნიკური რედაქტორი პ. ლაბარტუავა
კორექტორი დ. ცერცვაძე
გამომშვები შ. დოლიძე

* * *

უფ 00646.

შეკვეთის № 645.

ტირაჟი 3.000.

გადაეცა წარმოებას 2/IV—57 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად
19/VIII—57 წ. ანაწყობის ზომა 5×8. ქაღალდის ზომა 84×108.
სასტამბო ფორმათა რაოდენობა 8. სააღრიცხვო-საგამომცემლო
ფორმათა რაოდენობა 4,6.

ზანი 3 მან. 80 კაპ.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბა, უნივერსიტეტის ქ., 1.

Типография издательства ТГУ им. Сталина,
Университетская, 1.

Иполите Петрович Вартагава
*Выдающиеся редакторы
грузинских журналов
и газет XIX века*

(на грузинском языке)

Издательство ТГУ им. Сталина

Тбилиси — 1957 г.

